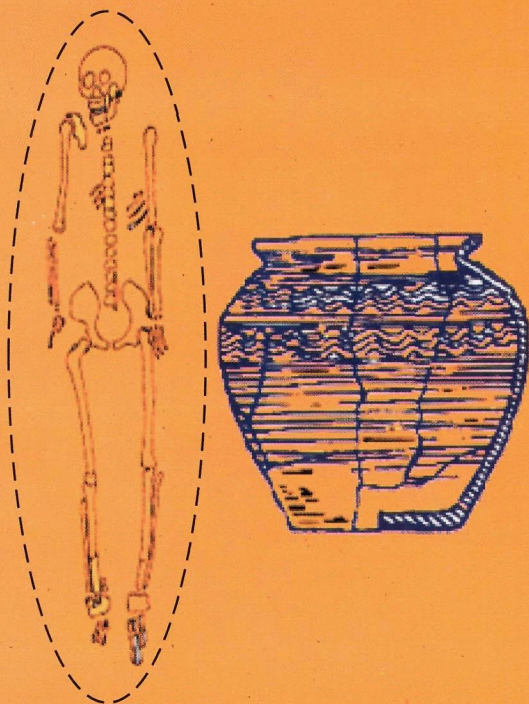

Cristian Luca

Dragoș Măndescu

Rituri și ritualuri funerare în spațiul extracarpatic în secolele VIII - X

MUZEUL BRĂILEI

EDITURA ISTROS

Coperta: Dragoș Măndescu

Tehnoredactare: Dragoș Măndescu, Cristian Luca, Daniela Iacovache

Prelucrare imagini: Dragoș Măndescu, Daniela Iacovache

Copyright: © 2001, Editura Istros a Muzeului Brăilei

Coperta I: *Detaliu al M 3 de la Stoicani - Jud. Galați (după M. Petrescu-Dâmbovița, M. Dinu) și reprezentare a vasului urnă din M 163 de la Sultana - Jud. Călărași (după B. Mitrea)*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale:

LUCA, CRISTIAN; MĂDESCU, DRAGOȘ

Rituri și ritualuri funerare în spațiul extracarpatic în secolele VIII-X / Cristian Luca, Dragoș Măndescu - Brăila; EDITURA ISTROS a Muzeului Brăilei, 2001.

VII + 106 pp. + 3 hărți și 28 de planșe; 19 x 15 cm

ISBN 973-9469-06-X

Cristian Luca

Dragoș Măndescu

Rituri și ritualuri funerare în spațiul extracarpatic în secolele VIII – X

MUZEUL BRĂILEI

EDITURA ISTROS

BRĂILA, 2001

Rites et rituels funéraires dans l'espace extracarpatique aux
VIIIe-Xe siècles

Funeral rites and rituals from the extracarpathian space in the
8th – 10th centuries

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	I
INTRODUCERE.....	9
ISTORICUL CERCETĂRII.....	11
Spațiul est-carpatic.....	11
Spațiul sud-carpatic.....	21
ANALIZA DESCOPERIRILOR CU CARACTER FUNERAR DIN SECOLELE VIII-X. SPAȚIUL EST-CARPATIC.....	31
Date generale de topografie.....	31
Amplasamentul siturilor.....	31
Riturile.....	33
Ritualurile.....	38
Morminte de înhumatie.....	38
Morminte de incineratie.....	42
ANALIZA DESCOPERIRILOR CU CARACTER FUNERAR DIN SECOLELE VIII-X. SPAȚIUL SUD-CARPATIC.....	43
Date generale de topografie.....	43
Amplasamentul siturilor.....	43
Date de planimetrie internă a necropolelor.....	44
Riturile.....	47
Ritualurile.....	53
Morminte de înhumatie.....	53
Morminte de incineratie.....	62
CONCLUZII.....	69
<i>Résumé</i>	71
<i>Abstract</i>	75
CATALOG.....	79
LISTA ABREVIERILOR.....	89
BIBLIOGRAFIE.....	90
LISTA DESCOPERIRILOR FUNERARE DIN SPAȚIUL EST ȘI SUD-CARPATIC, SECOLELE VIII-X.....	101
INDICE.....	103
HĂRȚI.....	107
FIGURI.....	111

SOMMAIRE

PRÉFACE.....	i
INTRODUCTION.....	9
HISTORIQUE DES RECHERCHES.....	11
L'espace est-carpatique.....	11
L'espace sud-carpatique.....	21
L'ANALYSE DES DÉCOUVERTES À CARACTER FUNÉRAIRE DES VIII ^e - X ^e SIÈCLES DANS L'ESPACE EST-CARPATIQUE.....	31
Des données générales de topographie.....	31
L'emplacement des sites.....	31
Le rite.....	33
Le rituel.....	38
Des tombeaux d'inhumation.....	38
Des tombeaux d'incinération.....	42
L'ANALYSE DES DÉCOUVERTES À CARACTER FUNÉRAIRE DES VIII ^e - X ^e SIÈCLES DANS L'ESPACE SUD-CARPATIQUE.....	43
Des données générales de topographie.....	43
L'emplacement des sites.....	43
Des données sur la structure interne des nécropoles....	44
Le rite.....	47
Le rituel.....	53
Des tombeaux d'inhumation.....	53
Des tombeaux d'incinération.....	62
CONCLUSIONS.....	69
<i>Résumé</i>	71
<i>Abstract</i>	75
CATALOGUE.....	79
LISTE DES ABRÉVIATIONS.....	89
BIBLIOGRAPHIE.....	90
LISTE DES DÉCOUVERTES FUNÉRAIRES DANS L'ESPACE EST ET SUD-CARPATIQUE, VIII ^e - X ^e SIÈCLES.....	101
INDEX.....	103
CARTES.....	107
FIGURES.....	111

SUMMARY

PREFACE.....	I
INTRODUCTION.....	9
THE HISTORIC OF RESEARCH.....	11
East-carpathian space.....	11
South-carpathian space.....	21
THE ANALYSIS OF FUNERAL DISCOVERIES FROM 8 th -10 th CENTURIES IN THE EAST-CARPATHIAN SPACE.....	31
General topographical data.....	31
The sites placement.....	31
The Rite.....	33
The Ritual.....	38
Inhumation graves.....	38
Incineration graves.....	42
THE ANALYSIS OF FUNERAL DISCOVERIES FROM 8 th -10 th CENTURIES IN THE SOUTH-CARPATHIAN SPACE.....	43
General topographical data.....	43
The sites placement.....	43
Data of graveyards internal structure.....	44
The Rite.....	47
The Ritual.....	53
Inhumation graves.....	53
Incineration graves.....	62
CONCLUSIONS.....	69
<i>Résumé</i>	71
<i>Abstract</i>	75
CATALOGUE.....	79
THE ABBREVIATIONS LIST.....	89
BIBLIOGRAPHY.....	90
THE LIST OF THE FUNERAL DISCOVERIES FROM EAST AND SOUTH-CARPATHIAN SPACE, 8 th – 10 th CENTURIES.....	101
INDEX.....	103
MAPS.....	107
IMAGES.....	111

PREFAȚĂ

M-am încumetat să fac prefața acestei cărți, realizată de doi foarte tineri colegi, întrucât, pe de o parte, practicile funerare mă interesează întotdeauna, indiferent de epocă, și, pe de altă parte, fiindcă mi-am început cariera ca arheolog făcând săpături și cercetând Evul Mediu timpuriu.

De asemenea, observațiile mele nu vor fi prea numeroase, întrucât autorii au inclus în volum o serie de sugestii făcute de mine spre finalul redactării lui.

Mai întâi trebuie remarcată alegerea subiectului volumului, dificil atât prin caracteristicile domeniului, cât și a numeroaselor probleme datorate insuficienței informației și interpretărilor ideologizante anterioare.

Analiza practicilor funerare din întreg spațiul extracarpatic a evidențiat, cu și mai multă pregnanță, caracterul lacunar al informațiilor și rolul jucat de ideologia politică în analiza acestor vestigii. Ca urmare, au rezultat ipoteze și teorii cu totul neconforme cu realitatea arheologică, emise de o serie de autori, români sau străini.

Lucrarea este temeinic structurată, după "canoanele" specifice acestui domeniu, autorii reușind să analizeze, practic, toată informația disponibilă pe următoarele categorii: amplasare și structură internă, rituri și ritualuri, mobilierul funerar (urna, inventarul și ofrandele).

Numeroasele tabele și grafice întocmite de autori sunt extrem de utile, deoarece ele ne evidențiază, rapid și cuprinzător, atât totalitatea informațiilor, cât și lipsurile existente.

Ce analiză temeinică se poate face atunci când între Carpați și Prut se cunosc 23 de descoperiri cu doar 35 de morminte? În plus, nu numai că multe sunt descoperiri fortuite, dar nici în cazul unor săpături sistematice cercetările n-au evidențiat toate caracteristicile necesare.

Se remarcă lipsa cimitirelor birituale, prezența a doar 2 morminte de incinerație și faptul că înhumația este cvasigenerală. În cazul mormintelor de înhumație, orientarea defuncțiilor este diversă, deși predomină cea V-E, lipsesc vasele ceramice cu ofrande, dar sunt depuși cai în mormintele turanicilor.

În zona sudică, dintre Carpați și Dunăre, deși numărul siturilor este mai mic – 16, numărul mormintelor este incomparabil mai mare – 1822, din cadrul cărora patru necropole (Platonești, Izvoru, Păuleasca, Sultana) dețin 1408 morminte! Dar și aici există numeroase dificultăți în finalizarea unei analize complete și competente, întrucât fie unele necropole, mari și importante, sunt nepublicate (de exemplu, Platonești), fie lipsesc date esențiale despre altele publicate. Rămân, astfel, de analizat 15 necropole, cu 1290 de morminte, din care 610 sunt de înhumație, iar 680 de incinerație, deci, sub aspectul riturilor, situația este echilibrată. Dar, pe necropole, situația este diferită: dacă există necropole birituale în care predomină înhumația (de exemplu, Izvoru, Sultana și Obârșia au 578 de morminte, dintr-un total de 610!), nu sunt, în schimb, doar necropole de înhumație, în timp ce s-au găsit mari necropole doar de incinerație (Chiscani, Păuleasca, Tichilești).

Nu vom intra în detalii de analiză a amenajărilor funerare, a defuncțiilor sau a mobilierului funerar întrucât acestea sunt făcute cu acribie de către autori. În schimb, vom evidenția o altă gamă de probleme pe care autorii nu le-au abordat sau accentuat cu mai multă pregnanță, din diferite motive.

Între acestea două sunt de o deosebită importanță, anume etnicul și credințele defuncțiilor. Desigur, este extrem de dificil de a distinge etnicul și a depista credințele defuncțiilor, ce țin de domeniul spiritului, pe baza unor dovezi materiale, care sunt "obscure". Există, totuși, câteva reguli de ordin general care trebuie luate în considerare în orice analiză de acest tip.

Practicile funerare sunt expresia credințelor eschatologice, ele indică concepțiile și reprezentările unui popor sau unei comunități despre "lumea de dincolo", dar modurile concrete de a proceda cu defuncții pot depinde și de vârsta, sexul, statutul social sau de cauza morții. În analiză trebuie avute în vedere toate datele sitului și amenajările complexului, riturile și ritualurile, inventarul și ofrandele funerare, întrucât eludarea unora sau exagerarea rolului altora duc la ipoteze și concluzii false. Mai trebuie analizat raportul dintre așezare – "societatea celor vii", și necropolă – "comunitatea celor morți", întrucât acesta a fost o realitate de-a lungul istoriei. De asemenea, în cazul unor migrații trebuie avute în vedere practicile funerare din aria de origine, ca și achizițiile de pe parcurs și din noua arie de locuire.

Nici nu mai este nevoie să accentuăm asupra acribiei și complexității datelor ce trebuie avute în vedere la săparea mormintelor și publicarea rezultatelor, ca și la analizele antropologice și paleozoologice.

Dacă vom privi în detaliu fiecare descoperire se va putea observa că, în marea majoritate a cazurilor, nu dispunem de date complete pentru o analiză complexă a tuturor laturilor practicilor funerare. Din aceste considerente, deseori, se poate aprecia, mai degrabă, ceea ce n-ar putea fi decât ceea ce a fost. Numai astfel a fost posibil ca despre aceleași descoperiri să se emită opinii nu numai diferite, dar chiar ireconciliabile, mai ales dacă adăugăm rolul jucat de ideologia comunistă și de un patriotism rău înțeles.

De exemplu, care sunt dovezile și argumentele pentru a atribui protobulgarilor mormintele de incinerare în groapă atunci când în aria lor de origine ei au practicat înhumarea?

Cum pot fi atribuite creștinilor toate mormintele de înhumare orientate vest-est, când se cunoaște că cele mai multe popoare turanice și turcice păgâne și-au înmormântat

astfel defuncții? Mai ales când defuncții sunt însoțiți de înhumări de cai sau ofrande animale.

Putem noi asocia, neîndoielnic, formarea poporului român de fenomenul de creștinare? S-au condiționat și au fost simultane cele două procese? După opinia noastră, nu.

Pot fi, fără dubiu, creștini defuncții incinerați din secolele VIII-X, adică după minimum patru veacuri, deci cel puțin 10 generații, de la adoptarea credinței?

Cum pot fi depistați, etnic vorbind, romanicii și slavii în cadrul mormintelor de incinerare?

Realitatea arheologică, ca și sursele scrise, ne informează că în spațiul extracarpatic, ca și în Dobrogea, în veacurile VI-X, a existat un mozaic etnic: romanici și, apoi, români, slavi și avari, bulgari și pecenegi, greci și alani etc. Situația demografică trebuie privită zonal, întrucât realitățile au fost diferite, atât regional, cât și în timp. Un alt aspect important privește modul cum aceste etnii au conviețuit și dacă s-au înmormântat în aceleași necropole.

Pe baza tuturor dovezilor – lingvistice, izvoare scrise, descoperiri arheologice – se poate afirma originea latină a creștinismului românesc. Românii sunt cei mai vechi creștini în această parte a Europei, toate celelalte popoare vecine fiind creștinate mai târziu. Dar acest fapt nu trebuie să ducă la exagerări și generalizări.

După opinia noastră, este greu de admis incinerarea defuncților după mai multe generații de la creștinare. Pentru a vorbi de morminte neîndoielnic creștine trebuie ca defuncții să fi fost, de regulă, înhumați, cu capul la vest și cu mâinile pe piept sau abdomen, să lipsească anumite ofrande (de exemplu, de carne), eventual să poarte simboluri creștine.

Dacă nu vom accepta criteriile general valabile în domeniul funerar, nu vom avea în vedere ansamblul datelor rezultate din cercetări și nu vom utiliza metode comparative,

atunci intrăm în sfera arbitrariului iar analizele pot duce la rezultate aleatorii, așa cum s-a întâmplat, deseori, până acum.

Dacă vom considera că majoritatea românilor, deja creștinați de mai multe veacuri, practicau încă îninerația, va fi dificil de demonstrat faptul că cele mai multe morminte de incinerare aparțineau unor romanici și nu slavilor păgâni.

Dacă acceptăm că majoritatea românilor erau deja creștinați în secolele VIII-IX este dificil de argumentat, pe baza descoperirilor funerare cunoscute, o trecere normală de la incinerarea din această perioadă la înmormântarea din secolele XII după norme creștine (înhumare, capul spre vest, mâinile pe piept sau abdomen), întrucât ne lipsesc fazele intermediare, anume scăderea progresivă a incinerății și, respectiv, creșterea înhumării după norme creștine.

Apreciem că este necesar să se acorde o mai mare pondere, inclusiv asupra românilor, influenței jucate de fenomenul general de creștinare, petrecut în secolele IX-X, în sud-estul Europei.

Deși nici un act papal nu interzice, decât târziu, incinerarea, totuși esența credinței creștine și canoanele impun anumite reguli de înmormântare, care se opun ritului incinerării.

De asemenea, în stânga Dunării, din secolele VII – X, nu se cunoaște încă nici o biserică, iar numărul pieselor sigur creștine și în contexte clare nu trebuie exagerat.

Ca exemplu voi prezenta succint doar situația din zona Brăilei. În cele trei mari necropole – Chiscani, Sihleanu și Tichilești, din secolele IX – X, s-au descoperit 228 de morminte – 222 de incinerare și doar 6 de înhumare, din care, însă, patru sunt de copii și în două cazuri s-au depus craniile! Nici vorbă, deci, de înhumări creștine, ci, dimpotrivă, ele sunt expresia unor credințe păgâne, care impuneau neincinerarea copiilor, sau a cultului craniului. Nu s-au găsit nici piese cu semnificații creștine în mormintele din zona Brăilei, deși ne aflăm lângă Dobrogea și în apropierea Dinogetiei.

Întrucât romanicii și slavii păgâni practicau incinerarea, determinările etnice se pot face numai prin diferențele de ritualuri și unele piese caracteristice lor din mobilierul funerar, în raport cu cele cunoscute anterior contactului dintre cele două popoare. Departajarea este și mai dificilă întrucât practicarea incinerării îngreunează mult determinările antropologice.

Mai ușor de depistat sunt mormintele popoarelor turanice și turce ce practicau înhumarea, atât datorită caracteristicilor somatice, cât și a unor ritualuri tipice (înhumări de cai, amnare, piese de armament etc.).

Revenind la volumul acum prefătat trebuie remarcat că el include atât un succint catalog al descoperirilor, numeroase tabele și grafice, cât și o bogată ilustrație – hărți, planuri de necropole și morminte, variate tipuri de piese de inventar și de ofrande descoperite. Lista bibliografică este aproape exhaustivă și ea evidențiază, o dată în plus, efortul depus de autori. Textul este concentrat, exprimările sunt clare, iar atitudinea critică a tinerilor colegi este deseori evidentă. De semnalat că autorii fac și o succintă prezentare a vestigiilor funerare dintre Prut – Nistru și din Dobrogea, pentru o mai bună înțelegere a zonei pe care și-au propus s-o analizeze. Același lucru va trebui făcut și pentru Transilvania.

Credem că nu se va progresa cu adevărat în cunoașterea acestei perioade atâta vreme cât nu se vor face toate observațiile necesare încă din timpul săpăturilor, cât nu există analize antropologice ale osemintelor umane și nu se vor analiza computerizat, pe baza unui program special și a unui limbaj unitar, toate vestigiile acestei epoci.

De asemenea, vestigiile trebuie analizate pe baza unei cunoașteri profunde a cerințelor domeniului funerar și a respectării acuriei științifice, dincolo de "comandamente" politice și naționale.

Apoi trebuie publicate toate descoperirile deja efectuate, pentru că numai atunci se vor putea face analize complexe-generale, comparative și de detaliu, cu grad ridicat de probabilitate în exprimarea opiniilor și concluziilor.

Cartea colegilor Cristian Luca și Dragoș Măndescu reprezintă, indubitabil, un pas necesar pe acest drum al cunoașterii.

Cercet. șt. principal I dr. Valeriu Sîrbu

INTRODUCERE

Secolele VIII – X reprezintă pentru spațiul românesc extracarpatic o perioadă de o complexitate deosebită, dovedindu-se marcată de numeroase probleme relative la structurile social-etnice și politice din acest areal. Abordarea unor segmente ce compun această problematică îngăduie structurarea câtorva elemente definitorii, în măsură a contribui la ilustrarea evoluției teritoriului dintre Carpați, Dunăre și Prut în veacurile amintite. Determinat de precaritatea documentării fundamentată pe sursele scrise, dată fiind absența izvoarelor interne și informația lapidară conținută de cele externe, demersul nostru, vizând analiza riturilor și ritualurilor funerare din zona extracarpatică, urmărește exclusiv investigația arheologică, în încercarea de a reliefa astfel importanța practicilor funerare ca o componentă a civilizației medievale timpurii. Limita cronologică a demersului nostru este secolul X, către sfârșitul căruia spațiul extracarpatic intră sub controlul direct al pecenegilor, urmărind primele trei etape și, parțial, cea de-a patra ale culturii Dridu.

Pornind de la studierea materialului recoltat în urma cercetării arheologice, lucrarea noastră se dorește mai ales un instrument de lucru a cărui utilitate constă în sistematizarea informației privind descoperirile cu caracter funerar, în măsura în care rezultatele săpăturilor sistematice sau ale descoperirilor întâmplătoare au furnizat un minimum de elemente în acest sens. Istoriografia românească a consemnat o relativă deficiență în ceea ce privește valorificarea rezultatelor campaniilor de săpături și a descoperirilor accidentale de necropole sau morminte izolate aparținând secolelor VIII–X. Dacă Moldova dintre Carpați și Prut a cunoscut, totuși, o bogată

literatură științifică de sinteză, despre tematica specială amintită¹, asupra acesteia urmând a stăruî, de altfel, în cele ce urmează, situația zonei sud-carpătice comportă o diferențiere netă întrucât pentru acest areal, până de curând, nu se inițiasse o analiză globală a descoperirilor cu caracter funerar, iar odată întreprinsă se perpetuează încă o serie de deficiențe, mai ales în ceea ce privește analiza inventarului recoltat din necropole sau morminte izolate, fără a mai discuta de perspectiva nefiresc de categorică pe care o formulează în legătură cu originea etnică a defuncțiilor².

Necesitatea analizei sistematice a tuturor elementelor ce definesc ritul și ritualul funerar pe o arie largă dintre Carpați, Dunăre și Prut pornește de la premisa atingerii unui mai vechi deziderat, al realizării unui cuprinzător instrument de lucru care să reunească toate datele cunoscute despre descoperirile cu caracter funerar din zonele amintite. Sublinierea acestor aspecte se dovedește, în opinia noastră, de majoră importanță în reliefaarea unor concluzii asupra structurilor socio-etnice din cadrul civilizației medievale timpurii din spațiul românesc.

¹ TEODOR 1978; Idem 1991; Idem 1997.

² FIEDLER 1992; MADGEARU 1997; ZUGRAVU 1997, 493 și urm., își însușește, în mare parte, opiniile lui Fiedler cu privire la departajările etnice în funcție de rit.

ISTORICUL CERCETĂRII

Spațiul est-carpatic

Zona dintre Carpați și Prut prezintă o situație deosebit de complexă în ceea ce privește cercetarea arheologică a necropolelor și mormintelor izolate databile în secolele VIII – X. La investigarea incompletă a unor cimitire deja identificate în teren s-au adăugat distrugerile provocate, aproape în totalitate, atât necropolelor de incinerare cunoscute până în prezent, în urma lucrărilor agricole sau a diverselor acțiuni de amenajare a solului și de construcții, cât și a multora dintre mormintele de înhumare izolate. În astfel de împrejurări, săpăturile sistematice ulterioare s-au dovedit de cele mai multe ori puțin productive iar concluziile parțiale și fragile. Expresia acestei situații se regăsește într-o observație statistică ce reflectă faptul că majoritatea covârșitoare a descoperirilor cu caracter funerar din Moldova dintre Carpați și Prut nu a rezultat în urma unor campanii sistematice, fiind întâmplătoare și reprezentând morminte izolate de înhumare.

Încă din primul deceniu al secolului XX se descoperea la Serdaru (Șendreni), în vechiul județ Covurlui, în urma unei cercetări perieghetice a lui N. Velichi, o întinsă necropolă de incinerare, distrusă în urma lucrărilor agricole și a construcțiilor ridicate în zonă¹. Anterior celui de-al doilea război mondial, în apropierea haltei CFR Dodești, s-a recuperat o urnă de incinerare². Numărul descoperirilor avea să sporească în perioada anilor '50-'60, când s-au întreprins în întregul areal est-carpatic numeroase cercetări arheologice. În 1951, la Holboca, un colectiv condus de I. Nestor, de la Institutul de Arheologie din București,

¹ VELICHI 1912, 120-122.

² COMAN 1980, 267.

găsea primele două morminte de înhumatie³ iar la Băneasa, după investigațiile efectuate de Mihalache Brudiu și N. Zaharia, în 1956 și 1965, a ieșit, de asemenea, la iveală un mormânt de înhumatie⁴. Și la Berești au rezultat, în urma cercetărilor întreprinse în 1954-1957 și 1960, două morminte izolate de înhumatie⁵. Tot în anii '50, în urma săpăturilor inițiate de N. Zaharia și Em. Zaharia în nisipăria fabricii de țiglă din Iași, s-a scos la lumină un mormânt de înhumatie⁶. În 1957, un sondaj efectuat la Erbiceni de către Anton Nițu, Emilia Zaharia și Dan Gh. Teodor, de la Institutul de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol" din Iași și Muzeul de Istorie a Moldovei, a dat la iveală un mormânt de înhumatie⁷. În același an, în împrejurimile orașului Galați s-a descoperit întâmplător o urnă de incineratie fragmentară⁸.

Patru ani mai târziu, Dan Gh. Teodor și un colectiv de la Muzeul de Istorie din Huși au mai recuperat doar câteva fragmente de urne *in situ* rămase în urma distrugerii unei necropole de incineratie, descoperită la Vinețești-Cordeni, cu ocazia unor vaste amenajări ale solului în scopul cultivării viței de vie⁹. Tot în 1961 era distrus, de către descoperitori, un mormânt dublu de înhumatie la Dumeștii-Vechi¹⁰. O cercetare perieghetică din anii '60, a lui M. Rotaru și a prof. Giurcani, a evidențiat existența unui tumul la Jigălia, conținând, probabil, un mormânt de înhumatie¹¹. De la Todireni provin două morminte de înhumatie, descoperite în 1955 și 1966¹². În urma unui sondaj întreprins la Arsura, în 1964, s-a descoperit cea mai

³ NESTOR / CO 1951, 108, fig. 14-15.

⁴ N. ZAHARIA / PETRESCU-DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970, 311, fig. CCXL/20.

⁵ *Ibidem*, 338; SPINEI 1974, 394-395.

⁶ N. ZAHARIA / PETRESCU-DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970, 204-205.

⁷ NIȚU / ZAHARIA / TEODOR 1959, 536.

⁸ DRAGOMIR 1967, 188, fig. 13/3.

⁹ TEODOR 1970 a, 325, fig. 1.

¹⁰ *Idem* 1970 b, 114, nota 99.

¹¹ COMAN 1980, 236.

¹² N. ZAHARIA / PETRESCU-DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970, 266; SPINEI 1973, 277-292.

mare necropolă de înhumăție din Moldova dintre Carpați și Prut, din cadrul căreia s-au săpat doar 11 morminte de adulți și copii¹³. Două morminte de înhumăție au fost găsite după săpăturile întâmplătoare din 1960 și 1969 la Bârlad¹⁴, iar în 1965 era descoperit la Dănești un mormânt izolat de înhumăție¹⁵. În cadrul unei campanii de săpături în necropola carpică de la Văleni, I. Ioniță a cercetat un mormânt izolat de înhumăție din secolele VIII-IX¹⁶.

Anul 1970 a consemnat descoperirea întâmplătoare și distrugerea unui mormânt, foarte probabil de înhumăție, la Pogonești¹⁷, precum și găsirea unei urne de incinerație conținând oase calcinate la Nănești, în urma cercetării de teren efectuată de către Viorel Căpitanu de la Muzeul Județean de Istorie din Bacău¹⁸.

În 1971, în cursul campaniei de săpături din cimitirul hallstattian de la Stoicani, întreprinsă de M. Petrescu-Dâmbovița și M. Dinu, s-au descoperit și trei morminte de înhumăție provenind din veacurile VIII-IX¹⁹. După această dată descoperirile cu caracter funerar privind secolele VIII-X devin tot mai sporadice: în 1973, un mormânt de înhumăție la Umbrărești²⁰ și în 1981, tot un mormânt de înhumăție, la Călărași²¹.

Două dintre siturile în care s-au identificat morminte din perioada ce face obiectul interesului nostru ridică o serie de probleme ce trebuie subliniate. Astfel, la Țibucani²² se

¹³ TEODOR 1968, 236-237; Idem 1988, 52.

¹⁴ SPINEI 1974, 395-396.

¹⁵ TEODOR 1997, 79.

¹⁶ Idem 1978, 76, nota 58.

¹⁷ SPINEI 1974, 400.

¹⁸ TEODOR 1978, 76, nota 57; BĂRZU 1979, 91.

¹⁹ PETRESCU-DÂMBOVIȚA / DINU 1974, 91-95, fig. 9.

²⁰ SPINEI 1983, 118.

²¹ TEODOR 1988, 50-51, nota 23.

²² CUÇOȘ 1992, 57.

semnalează o necropolă, probabil de înhumăție, pe temeiul unor informații contradictorii, care ridică numeroase semne de întrebare. E posibil ca Șt. Cucoș, bun cunoscător al zonei în care este plasat cimitirul, să fi urmărit și o cercetare de teren, pornind de la precizările lui V. Mihăilescu-Bârliba²³, ulterior însă infirmate de acesta din urmă, care socotea inițial necropola de la Țibucani prefeudală.

O situație care comportă o revizuire fundamentală a concluziilor la care s-a ajuns o găsim în cazul "descoperirii" unui mormânt izolat de înhumăție la Drăgănești²⁴. Autorul cercetărilor de teren, prof. Mihalache Brudiu, infirmă categoric identificarea unui mormânt de înhumăție în acest loc, precizând că în vecinătatea sitului, o așezare Dridu, s-a descoperit doar un schelet de cal. Analiza osteologică relevă că exemplarul de la Drăgănești este cel mai devreme din secolul al XVI-lea, fapt confirmat și de tipul potcoavelor de fier care au fost, de asemenea, recuperate în timpul săpăturilor²⁵.

Dacă în spațiul dintre Carpați și Prut lipsesc cimitirele vaste, în Basarabia, spre comparație, acestea sunt relativ numeroase. La Brănești s-a descoperit o necropolă de înhumăție cu 95 de morminte și trei morminte de incinerăție, care, însă, nu erau contemporane cu cele dintâi²⁶. Multe din morminte aveau un mobilier funerar diversificat, întregul sit datând din veacurile IX-XI. Șase morminte de înhumăție au fost scoase la iveală la Kalfa²⁷, iar alte trei la Lukașevka²⁸, în ambele cazuri, defuncții – datând din secolele IX-X – nu erau depuși în gropi însoțiți de mobilier funerar. La Alcedar, pe

²³ DUMITROAIA 1992, 96.

²⁴ TEODOR 1997, 83-84.

²⁵ Informații M. Brudiu.

²⁶ TEODOR 1988, 49.

²⁷ *Ibidem*, 50.

²⁸ *Ibidem*.

Nistrul mijlociu, s-a descoperit o mare necropolă, având 254 morminte de incinerare în urnă, tip borcan, decorată cu linii incizate orizontale sau sinusoidale, databilă către sfârșitul secolului IX – începutul secolului X²⁹. Din două puncte situate în zona localității Hanska provin 79 de defuncții: 75 dintr-o necropolă de înhumare din punctul "Căprăria"³⁰ și 4, găsiți tot în morminte de înhumare, în punctul "Cordon"³¹. Numai 11 din cele 75 de morminte ale sitului aveau mobilier funerar, variat și consistent, în vreme ce restul, alături de cele 4 din punctul "Cordon", erau lipsite de obiecte depuse alături de defuncții. Mormintele au fost datate, în ambele cazuri, în intervalul cronologic al secolelor X-XI.

În amintitele condiții ale deficiențelor apărute în investigațiile arheologice ale necropolelor și mormintelor izolate dintre Carpați și Prut, din veacurile VIII–X, publicarea rezultatelor acestora se reduce, de multe ori, la simple consemnări lapidare cu referire la condițiile descoperirilor și mobilierul funerar recuperat. Este, de altfel, de înțeles, avându-se în vedere că majoritatea sunt descoperiri întâmplătoare în cursul cărora s-au distrus atât necropole cât și morminte izolate, iar nu de puține ori nu s-au mai putut recolta *in situ* decât vestigii neînsemnate.

Despre necropola de la Șendreni s-a întocmit un scurt raport arheologic ce furnizează toate informațiile rezultate în urma cercetării perieghetice a sitului³². Asupra descoperirilor de la Băneasa³³, Dănești³⁴, Dodești³⁵, Dumești Vechi³⁶, Galați

²⁹ *Ibidem*, 51.

³⁰ *Ibidem*, 53.

³¹ *Ibidem*, 53-54.

³² VELICHI 1912, 120-122.

³³ N. ZAHARIA / PETRESCU-DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970, 311, fig. CCXL/20.

³⁴ TEODOR 1997, 79.

³⁵ COMAN 1980, 267.

³⁶ TEODOR 1970 b, 114, nota 99.

"Valea lui Tuluc"³⁷, Iași³⁸, Jigălia³⁹, Nănești⁴⁰, Văleni⁴¹ se fac doar scurte mențiuni, care, ulterior, aveau să fie reluate și în lucrările de sinteză.

Mormintele de înhumatie de la Holboca sunt analizate pe larg în raportul preliminar, existând – lucru deosebit de rar – un plan de săpături și un detaliu al M 26, alături de o prezentare amănunțită a inventarului⁴². Publicând rezultatele sondajului de la Erbiceni, autorii cercetării tratează de o manieră mult prea expeditivă descoperirea mormântului de înhumatie, limitându-se doar la a ilustra unica piesă de mobilier funerar aparținând defunctului⁴³.

În mod surprinzător și regretabil, necropolei de la Arsura nu îi este consacrat un studiu special, care să abordeze în mod cuprinzător, într-o analiză completă, acest sit. Totuși, lucrările de sinteză nu au neglijat importanța sa, subliniind faptul că reprezintă un reper esențial în privința considerațiilor relative la ritul și ritualul funerar din secolele X–XI.

Publicarea rezultatelor sondajului inițiat în cimitirul de incineratie distrus la Vinețești-Cordeni nu a relevat, din păcate, decât date succinte⁴⁴. În cazul mormintelor atribuite turanicilor nomazi s-au publicat integral informațiile cunoscute în legătură cu împrejurările descoperirilor și inventarul recuperat, atât în admirabile studii vizând elementele migratoare în spațiul est-carpatic, cât și în sinteze privind Moldova într-un interval cronologic strict determinat. În această categorie intră

³⁷ DRAGOMIR 1967, 188, fig. 13/3.

³⁸ N. ZAHARIA / PETRESCU-DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970, 204-205.

³⁹ COMAN 1980, 236.

⁴⁰ TEODOR 1978, 76, nota 57.

⁴¹ *Ibidem*, nota 58.

⁴² NESTOR / CO 1951, 108-111.

⁴³ NIȚU / ZAHARIA / TEODOR 1959, 536, fig. 6/3.

⁴⁴ TEODOR 1970 a, 325, fig. 1.

descoperirile de la Bârlad⁴⁵, Berești⁴⁶, Grozești⁴⁷, Pogonești⁴⁸, Umbrărești⁴⁹ și Todireni⁵⁰.

Între cele mai metodice publicări, descoperirile de la Stoicani sunt relevate detaliat: cu planul de săpături și cel al celor trei morminte, cu prezentarea inventarului și considerațiile pertinente ale autorilor cercetării, fiind, alături de consistentul raport relativ la descoperirile de la Holboca, un exemplu de valorificare eficientă a rezultatelor investigației arheologice⁵¹. Și mormântul izolat de la Călărași beneficiază de o tratare aproape exhaustivă, deși la distanță de șapte ani de la descoperire⁵².

Lucrările de sinteză fundamentale, care urmăresc și problematica necropolelor din spațiul est-carpatic, au drept autori pe cercetătorii ieșeni Dan Gh. Teodor și Victor Spinei. În volumul publicat în 1978, Dan Gh. Teodor abordează aceste aspecte în subcapitolele "*Necropole, rituri și ritualuri de înmormântare în Moldova în secolele VII-IX*"⁵³ și "*Morminte izolate din secolele X-XI*"⁵⁴, iar în 1988 consacră acestui subiect un studiu special⁵⁵. Într-o altă lucrare, privitoare la creștinismul de la est de Carpați, analizează și necropolele creștine din veacurile IX-X⁵⁶, pentru ca într-un cuprinzător corpus al descoperirilor arheologice și numismatice din spațiul

⁴⁵ SPINEI 1974, 395-396, fig. 2/7, 3.

⁴⁶ *Ibidem*, 394-395; Idem 1985, 110-111.

⁴⁷ Idem 1970, 606, nota 78.

⁴⁸ Idem 1974, 400; Idem 1985, 115.

⁴⁹ Idem 1974, 400; Idem 1985, 118.

⁵⁰ Idem 1973, 277-292; Idem 1974, 400.

⁵¹ PETRESCU-DÂMBOVIȚA / DINU 1974, 91-95, fig. 8-9.

⁵² TEODOR 1988, 50-51.

⁵³ Idem 1978, 75-76.

⁵⁴ *Ibidem*, 107-108.

⁵⁵ Idem 1988, 46-58.

⁵⁶ Idem 1991, 96-98.

est-carpatic în secolele V–XI⁵⁷ să revină și asupra vestigiilor cu caracter funerar din intervalul cronologic ce ne interesează.

Asupra mormintelor atribuite turanicilor se dovedește esențială erudita lucrare a lui Victor Spinei, relativă la realitățile etnice și politice din Moldova meridională⁵⁸, pe lângă amintitele sale studii speciale concentrate asupra acelorasi aspecte.

Interpretările descoperirilor cu caracter funerar din secolele VIII–X au fost, totuși, mai nuanțate în cazul Moldovei dintre Carpați și Prut, comparativ cu situația din Muntenia și Oltenia, datorită, mai ales, numărului redus de descoperiri și al modului deficitar de documentare, avându-se în vedere că numeroase situri au fost distruse înainte de a fi cercetate de specialiști. Moderația a fost, așadar, impusă mai mult de împrejurări decât de o abordare echilibrată a rezultatelor cercetării de teren.

În 1951, în legătură cu mormintele descoperite la Holboca, se concluziona: *"Cele două schelete prefeudale târzii constituie de fapt o noutate. Pentru prima dată se constată în Moldova astfel de morminte. Caracterul lor destul de apropiat, după inventar, le leagă de bazinul Tisei și Dunării mijlocii, dar după cum s-a remarcat, ele pot fi încadrate ca aparținând unor localnici care doar foloseau armele vremii"*⁵⁹. Despre urna descoperită la Galați "Valea lui Tuluc" se afirma tranșant că se încadrează între *"elementele culturii materiale autohtone, străromânești din sec. IX–X"*⁶⁰? deși pare evident că ar aparține mai degrabă unor *"slavi care practicau incinerarea"*⁶¹.

Necropola de înhumăție de la Stoicani *"prezentând ritual creștin și obiecte de factură locală și bizantină, aparține în mod*

⁵⁷ Idem 1997.

⁵⁸ SPINEI 1985.

⁵⁹ NESTOR/ CO 1951, 111.

⁶⁰ DRAGOMIR 1967, 188, nota 39, fig. 13/3.

⁶¹ TEODOR 1997, 29.

*sigur populației vechi românești*⁶² în vreme ce urnele de incinerare distruse la Vinețești-Cordeni și la Dodești "ar putea fi puse pe seama unor grupuri de populație autohtonă necreștină sau slavă"⁶³. Necropola de incinerare de la Serdaru (Șendreni) ar fi aparținut unei "comunități umane probabil păgâne... de slavi târzii"⁶⁴.

În urma sondajului de la Erbiceni se concluziona că în acest caz "problema apartenenței etnice... rămâne complet deschisă până la cercetarea ei sistematică"⁶⁵ însă, câteva decenii mai târziu, fără a se fi înregistrat progrese în cercetarea de teren a acestui sit, se considera că mormântul de înhumare de aici "este sigur, creștin și poate fi pus pe seama populației vechi românești, prin caracteristicile ritualului și ale inventarului"⁶⁶. Și mormintele izolate de înhumare de la Iași și Călărași sunt "prin caracteristicile ritualului și inventarului" creștine și aparțin aceleleași "populații vechi românești"⁶⁷.

Necropola de înhumare de la Arsura, unde defuncții au "poziții și orientare evident creștine"⁶⁸, ar aparține "populației autohtone vechi românești"⁶⁹, ca de altfel și mormintele izolate de la Băneasa, Berești, Dumeștii Vechi și Văleni, care sunt atribuite "după rit și ritual populației autohtone"⁷⁰. Dacă mormântul de la Băneasa ar aparține mai degrabă unui turanic, în ceea ce privește mormintele de la Berești atribuirea lor nomazilor alogeni este neîndoielnică⁷¹ iar despre defuncții de la Dumeștii Vechi și Văleni nu ne putem pronunța atât de

⁶² Ibidem, 24.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem, 26.

⁶⁵ NIȚU / ZAHARIA / TEODOR 1959, 537.

⁶⁶ TEODOR 1997, 26.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem, 29.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ SPINEI 1974, 394-395.

categoric întrucât nu sunt întrunite elementele necesare care să permită mai mult decât simple ipoteze legate de aspectul etnic.

O observație ce se dorește pe cât posibil obiectivă, în studierea acestei sensibile problematici a necropolelor și mormintelor izolate din veacurile VIII–X, trebuie să admită că există nete diferențieri create de condițiile descoperirilor, care au indus, astfel, din start, distincții artificiale insurmontabile.

Astfel, spre a ajunge la concluzii echilibrate, relative la aspectele de natură etnică, trebuie să deosebim: a) o categorie a siturilor în care cercetările de teren nu au furnizat, din varii motive, elementele minime necesare construirii unei argumentații veridice (Dănești, Dodești, Dumești Vechi, Vinețești-Cordeni, Erbiceni, Galați, Iași, Jigălia, Nănești, Șendreni, Țibucani), b) o alta în care, după rit și ritual, mormintele aparțin indubitabil turanicilor (Băneasa, Bârlad, Berești, Grozești, Holboca, Pogonești, Todireni, Umbrărești); c) o ultimă categorie (Arsura, Călărași) care cuprinde mormintele ce pot fi atribuite evident unor autohtoni creștini⁷².

Desigur, în cazul primei categorii, se pot formula diferite ipoteze, mai mult sau mai puțin plauzibile, însă e de la sine înțeles că această problemă își așteaptă încă rezolvarea, pe temeiul unor analize comparative, posibile pe măsura descoperirii și cercetării adecvate a noi necropole din veacurile VIII–X în spațiul dintre Carpați și Prut.

⁷² La ZUGRAVU 1997 nu am remarcat, în ceea ce privește atribuirea etnică a defuncțiilor din necropolele și mormintele izolate dintre Carpați și Prut – dateabile în secolele VIII - X – o pronunțare la fel de categorică după cum este surprinsă în cazul descoperirilor cu caracter funerar din veacurile amintite din Muntenia și Oltenia (*Ibidem*, 495-496).

Spațiul sud - carpatic

Mai bine reprezentat în domeniul funerar al secolelor VIII-X decât zona estică a țării noastre, în spațiul sud-carpatic și cercetările au fost mai numeroase, cele mai multe concentrate în anii '60.

Din păcate, și aici necropole întregi au fost distruse de lucrări agricole sau edilitare înaintea oricărei intervenții din partea arheologilor; în toamna anului 1966, la Izmâșa era distrusă o necropolă, databilă în secolele X-XII, după mobilierul funerar recuperat al unui mormânt¹, iar la Chirnogi, din cele 14 morminte ale necropolei, 9 au fost distruse în 1961 și 1968. Aici doar 5 morminte au putut fi cercetate în condiții de siguranță științifică, în urma unui sondaj arheologic realizat de Muzeul din Oltenița².

Spuneam că anii '60 au fost cei mai bogați în cercetări arheologice. Necropole importante sunt descoperite și cercetate acum. În urma unei descoperiri întâmplătoare, în 1958, a două urne cu oase calcinate, la Chiscani au loc două campanii de săpături arheologice cu caracter de salvare, în 1961 și 1965, care au dus la dezvelirea parțială a unei necropole³. La Păuleasca săpăturile au început tot în 1961⁴, iar în 1962, de asemenea, o descoperire întâmplătoare scotea la lumină primele morminte de la Izvoru: câteva schelete și o urnă cu oase incinerate. Din 1963 până în 1974, săpăturile arheologice efectuate de Muzeul Județean Giurgiu și Institutul de Arheologie din București au dus la descoperirea a 442 morminte⁵. În 1967, o descoperire fortuită

¹ GALBENU 1974, 260-261.

² ȘERBĂNESCU 1974, 667-668.

³ HARTUCHE / ANASTASIU / BROSCĂȚEANU 1967, 137.

⁴ COMȘA / BICHIR 1973, 317.

⁵ MITREA 1989, 145-146.

dădea la iveală primul mormânt (o urnă cu oase calcinate) de la Sihleanu, săpăturile arheologice de salvare începând peste un an, în 1968 și continuând până în 1971⁶. Tot între anii 1968 și 1971 este săpată și necropola de la Obârșia⁷.

Următoarea decadă, 1970-1980, este și ea relativ bine reprezentată în privința săpăturilor arheologice. În afară de săpăturile desfășurate în 1970-1971, prezentate mai sus (Sihleanu, Obârșia), în 1971, în urma unor descoperiri întâmplătoare, a mai multe urne, pornește cercetarea necropolei de la Tichilești⁸. Deși începute în anii '60, săpăturile la necropola de la Frătești au fost reluate în 1974, la cele 22 morminte adăugându-se alte 17⁹.

Nici această epocă, la fel ca altele, mai vechi sau mai apropiate, nu a fost scutită de pavoizarea cu false necropole, din prea mult zel sau din dorința de a umple cu cât mai multe puncte o hartă care – să recunoaștem – rămâne predominant "mută". Astfel, s-a încercat creditarea ideii că pentru secolele VIII-X au existat grupuri de morminte în așezări, la marginea lor, ca la Bucov-Tioca sau Bucov-Rotari¹⁰. Aceste șapte "*înmormântări*" "*făcute cu un anumit scop ritual*"¹¹, nu sunt altceva decât banale gropi menajere, dacă judecăm după chiar umplutura lor: bucăți de scândură arsă, la diferite adâncimi, multă cenușă, fragmente ceramice, unele arse secundar, lipitură arsă, oase de animal, un cuțit și un cosor fragmentare, un toc de ace, pietre de râu, zgură de fier, toate fără nici o ordine și fără nici o evidență a caracterului "*ritualic*" al depunerii. Interpretarea lor ca "*morminte*", decurgând mai degrabă din deficiențe generale de arheologie practică,

⁶ HARTUCHE / ANASTASIU 1980, 103.

⁷ TOROPU / STOICA 1972, 103.

⁸ HARTUCHE 1980, 335.

⁹ ISĂCESCU 1982, 201.

¹⁰ COMȘA 1978, 142, fig. 105; Totuși, la ZUGRAVU 1997, 493, 495, se consideră, e drept "*cu probabilitate*", că la Bucov-Tioca "*au apărut cenotafuri*", ceea ce, în opinia noastră, este exclus.

¹¹ COMȘA 1978, 142.

dublate de o fantezie debordantă, ce alungă discernământul atât de necesar arheologului, trebuie pentru totdeauna abandonată.

După 1980 începe o perioadă lipsită de cercetări de teren, absența fondurilor spunându-și cuvântul. După un deceniu în care nu a fost realizată nici o săpătură de amploare (1980-1990), abia în 1990 încep săpăturile la o nouă necropolă mare, cu peste 400 morminte – necropola de la Platonești – săpături efectuate de Muzeul Județean Ialomița din Slobozia¹².

Cele mai multe dintre cercetări au avut caracter de salvare, particularitățile terenului, ocupat cu diverse culturi sau construcții, împiedicând o exploatare totală a obiectivului respectiv: la Chiscani terenul plantat cu viță de vie face și azi zona dificil de cercetat¹³, la Sihleanu terenul era plantat cu viță de vie¹⁴, la Obârșia aria necropolei era deja ocupată de grădini, șosea și construcții¹⁵. Necropola de la Sultana a fost săpată doar în proporție de aproximativ 80% din totalul suprafeței, restul fiind distrus¹⁶, iar în cazul necropolei de la Frătești se specifică parțialitatea cercetării: *"terenul cu culturi și vii a împiedicat exploatarea totală a zonei"*¹⁷.

Deși nu face obiectul analizei noastre, vom inventaria pe scurt și situația descoperirilor având caracter funerar, databile în secolele VIII-X, din Dobrogea. Astfel, la Nalbant (jud. Tulcea), în punctul "La Taptâc", a fost descoperită o necropolă birituală, datată în secolele VIII-X, cu 137 morminte de incinerație și 4 de înhumatie¹⁸. De asemenea, o necropolă birituală a fost săpată la Istria (jud. Constanța), în punctul "Capul Viilor", identificându-se 274 morminte: 209 de incinerație în urnă, în casete de

¹² Cronica 1997, 57; *Ibidem* 1998, 86.

¹³ ȘERBĂNESCU 1974, 668.

¹⁴ HARTUCHE / ANASTASIU 1980, 103.

¹⁵ TOROPU / STOICA 1972, 163.

¹⁶ MITREA 1988, 91.

¹⁷ DOLINESCU - FERCHE / IONESCU 1970, 420.

¹⁸ SIMION 1971, 221-248.

cărămidă, în groapă nearsă și 65 de înhumăție¹⁹. Mobilierul funerar din mormintele acestei necropole este variat și bogat, întregul sit datând din secolele VIII-IX. Tot în județul Constanța, la Castelu, a fost săpată o necropolă de incinerație cu 176 de morminte, majoritatea în borcan dar și în ciste de piatră sau de cărămizi romane refolosite²⁰. Alte trei necropole au fost cercetate pe teritoriul județului Constanța: la Basarabi – Murfatlar, unde s-au găsit 10 morminte de înhumăție în cadrul complexului ecleziastic datat în veacul X²¹, la Satu Nou – 219 morminte de incinerație în urnă din secolele VIII-X²², iar la Gârlița s-au dezvelit 12 morminte dintr-un cimitir de incinerație, datând, de asemenea, din secolele VIII-IX²³. În situl de la Canlia (jud. Constanța) s-a descoperit un mormânt izolat de înhumăție în cistă, datat, cu probabilitate, în secolele X-XI²⁴.

Revenind la situația din spațiul sud-carpatic, este evident că cercetările limitate nu pot duce decât la rezultate tot limitate, fără pretenții de a acoperi întregul. Orice încercare de a lucra pe cantități "totale" este compromisă. Modul de publicare a multora dintre aceste cercetări lasă de dorit. Necropola de la Tichilești, deși are 96 de morminte, este expedită rapid pe spațiul unei singure pagini(!)²⁵. Necropola de la Sihleanu "beneficiază" de o prezentare înghesuită pe trei pagini, cu lipsuri și neîmpliniri²⁶. Despre necropola de la Păuleasca suntem obligați să aflăm datele dintr-o foarte scurtă privire generală, pe doar patru pagini²⁷. Lasă de la început impresia că a fost făcută în grabă. Nu se specifică nici măcar numărul mormintelor, ceea ce pare destul de ciudat și

¹⁹ *Enciclopedia* 1996, 268.

²⁰ RĂDULESCU / HARTUCHE 1967.

²¹ *Enciclopedia* 1994, 163.

²² MITREA 1959.

²³ *Enciclopedia* 1996, 172.

²⁴ *Ibidem* 1994, 246.

²⁵ HARTUCHE 1980, 335.

²⁶ HARTUCHE / ANASTASIU 1980, 103-105.

²⁷ COMȘA / BICHIR 1973.

spune multe despre modul de lucru al autorilor. A trebuit să mai treacă aproape 20 de ani ca să aflăm, însă – atenție ! – de la un cercetător german, că necropola de la Păuleasca avea în jur de 250 morminte de incinerare²⁸.

Pe de altă parte, sunt salutare inițiativele unor arheologi de a (re)pune în circuitul științific materiale care, altfel, ar rămâne acoperite de uitare și de praf în vreun depozit de muzeu sau institut. Astfel, ce mai știm astăzi despre materialele de la Chirnogi, se datorește publicării lor de către D. Șerbănescu, la peste 10 ani de la descoperire, deși săpăturile de salvare fuseseră efectuate de B. Ionescu de la Muzeul din Oltenița²⁹.

Nu trebuie să rămânem, totuși, cu ideea că toate siturile cu caracter funerar din veacurile VIII–X de la sud de Carpați sunt publicate la standarde coborâte. Necropola de la Frătești are un studiu destul de bine întocmit³⁰. Necropola de la Chiscani face obiectul unui articol cuprinzător, cu ilustrație bogată³¹. Necropola de la Obârșia este bine publicată în comparație cu celelalte, detaliat și relativ bine ilustrată³². Izvoru beneficiază de o atenție deosebită și de o poziție privilegiată printre necropolele publicate, din perioada secolelor VIII–X. Un prim raport privind săpăturile din intervalul 1963–1966, complet, bine documentat și ilustrat, apărea în 1970³³, urmat de altul în 1973³⁴, iar în 1978, când necropola era practic epuizată, B. Mitrea avea să publice unele considerații de sinteză în *Ilfov. File de istorie*³⁵. Publicarea necropolei are loc abia în 1989 și doar într-o primă parte, sub forma catalogului mormintelor³⁶.

²⁸ FIEDLER 1992, 418.

²⁹ ȘERBĂNESCU 1973, 667.

³⁰ DOLINESCU – FERCHE / IONESCU 1970.

³¹ HARTUCHE / ANASTASIU / BROSCĂȚEANU 1967.

³² TOROPU / STOICA 1972.

³³ MITREA / CO 1970.

³⁴ MITREA 1973.

³⁵ Idem 1978.

³⁶ Idem 1989.

Publicarea necropolei de la Sultana constituie un model de analiză³⁷: complet, complex, problematizat, cu ilustrarea integrală a mormintelor. Rezultatele determinării antropologice au fost din plin exploatate în cuprinsul publicării.

Alte necropole, precum Hagieni sau Platonești, își așteaptă încă publicarea. Totuși, ar fi de dorit o abordare riguros științifică, lipsită de superficialitatea dovedită de un "studiu" recent, care, deși pornește de la o motivație laudabilă, sfârșește prin a vehicula date neconfirmate și amănunte lipsite de suport, ajungând la concluzii simpliste și contradictorii³⁸.

Cel mai important studiu în domeniu, de până acum, îi aparține arheologului german Uwe Fiedler³⁹ și a apărut în 1992. Lucrarea, în două volume, editată în condiții tehnice și grafice deosebite, cuprinde analiza complexelor funerare din secolele VI–IX de la Dunărea de Jos; aria este bine delimitată: de la Porțile de Fier până la Marea Neagră și de la Carpați la Balcani. Volumul 1 cuprinde analiza propriu-zisă, inclusiv cea tipologică (ceramică, piese de port și podoabă). Un capitol separat (*Die Gräberfelder des 7. bis 9. Jahrhunderts*, pp. 106-332) privește în mod direct tematica lucrării de față. Volumul 2 cuprinde catalogul complet al descoperirilor, cu ilustrație de calitate, precum și bogata bibliografie folosită.

În literatura românească de sinteză se remarcă lucrarea recentă a lui Al. Madgearu⁴⁰. În subcapitolul 4 (*C. Prima fază a culturii Dridu*, p. 123-130) sunt analizate cronologic și etnic primele faze ale necropolelor de la Izvoru, Sultana și Obârșia.

Interpretările descoperirilor funerare din secolele VIII–X au dus aproape întotdeauna, inevitabil, la concluzii de ordin etnic. Se poate spune că aceste descoperiri au fost tratate într-o manieră / viziune oarecum istoricizantă, încercându-se demonstrarea

³⁷ Idem 1988.

³⁸ CORBU 2000, 70-83.

³⁹ FIEDLER 1992.

⁴⁰ MADGEARU 1997.

continuității în "mileniul întunecat", dar fără a se neglija teoria – sprijinită din plin de factorii politici de decizie ai timpului – conviețuirii cu factorul slav. Un alt "loc comun" al interpretărilor a fost "acreditarea" creștinismului, dincolo de orice îndoială, al protoromânilor, reflectat de aceste descoperiri funerare.

Într-o perioadă în care nu erau încă cunoscute descoperirile funerare de care ne ocupăm aici, I. Nestor are meritul de a fi pus bazele terminologice ale culturii materiale identificate prin săpăturile unor așezări ca Ileana-Podari, Dridu și Bucov, propunând noțiunea de "*civilizația Dridu*"⁴¹. Definită în special prin ceramică, această "civilizație" era atribuită protoromânilor, profesorul I. Nestor combătând opinia că ceramica de secol X cu "*faimosul ornament sinusoidal*" nu ar putea fi decât slavă⁴².

În lucrarea monografică dedicată sitului de la Dridu⁴³ se subliniază conținutul și caracterul protoromânesc al culturii omonime. Era recunoscută realitatea că necropolele "*constituie în sine o foarte grea problemă încă*", încercându-se o diferențiere etnică după ritul practicat: incinerația ar putea fi atribuită slavilor, iar înhumația grupelor de caracter romanice. În final, însă, concluziile nu puteau să ducă decât la uniformizare: "*Cimitirele birituale din secolele VIII-XI ce se cunosc până acum pe teritoriul țării noastre [Sultana, Castelu, Satu Nou, n.n.] pot fi atribuite populației locale...*"⁴⁴.

În general, s-a urmărit consecvent ideea că diferențierile ritului marchează delimitări etnice ale grupurilor care le-au practicat. Dacă incinerația era "rezervată" populației slave, înhumația era specifică protoromânilor, eventual creștinii. La Obârșia, incinerația era atribuită "*într-o manieră ipotetică, pe moment*" slavilor, iar înhumația, cel puțin în parte, creștinilor

⁴¹ NESTOR 1958, 374.

⁴² *Ibidem*, 373, 382.

⁴³ ZAHARIA 1967.

⁴⁴ *Ibidem*, 117.

(autohtoni, sedentari, agricultori)⁴⁵. Cei înmormântați la Izvoru făceau parte dintr-o *"populație numeroasă și sedentară, populația românească, organizată, cu un început de diferențiere socială"*⁴⁶. La Sultana înhumății erau creștini (concluzie întărită și de unele piese de inventar cu semne creștine, chatonul inelului din M 158, de exemplu, iar incinerății sunt socotiți păgâni⁴⁷, fără atribuiri etnice precise. Necropola de la Chiscani atestă și ea *"populația românească veche"*⁴⁸, în general săracă, uniformizată, neputându-se sesiza *"diferențieri nete de avere"* (!?) – iarăși se pot observa similitudinile dintre interpretările istorice și programele politice contemporane – în timp ce la Păuleasca era atestată conviețuirea (pașnică, fără îndoială!) între populația autohtonă și slavi⁴⁹. Din nou, de data aceasta în cazul necropolei de la Frătești, înhumății (cel puțin o parte) sunt categorisiți, cu probabilitate, drept creștini, în timp ce incinerății în groapă ar fi făcut parte dintr-o *"populație slavă, conservatoare a cutumelor"*⁵⁰. Al. Madgearu este de părere că cimitirele de incinerăție au fost succedate, la un moment dat, pe același loc, de cimitire de înhumăție. Incinerăția ar caracteriza grupurile slave, iar înhumăția – creștinii de origine romanică, concluzionând că elementele slave au fost alungate sau cucerite de comunități romanice, în cursul secolului VIII⁵¹.

Evident, acest binom – populație locală creștină / slavi păgâni – este lăsat la o parte de cercetătorii străini. Dintre concluziile acestora vom menționa doar două, reprezentative: bulgarul D. I. Dimitrov a împărțit necropolele de la Dunărea de Jos, din secolele VIII-IX, în funcție de ritual, în trei grupuri. Necropolele din Muntenia formează grupul 3, caracterizat prin predominarea

⁴⁵ TOROPU / STOICA 1972, 186.

⁴⁶ MITREA 1978, 108.

⁴⁷ Idem 1988, 109.

⁴⁸ HARTUCHE / ANASTASIU / BROSCĂȚEANU 1967, 157.

⁴⁹ COMȘA / BICHIR 1973, 319.

⁵⁰ DOLINESCU – FERCHE / IONESCU 1970, 421, 427.

⁵¹ MADGEARU 1997, 129.

orientării înhumaților V-E, însă atribuirea etnică nu mai este aceeași cu a cercetătorilor români: nici vorbă de protoromâni, nici de slavi, ci de protobulgari⁵². Uwe Fiedler respinge și el teza continuității românești la nord de Dunăre. Acordând o mare importanță ofrandelor funerare pentru stabilirea etnicului, el concluzionează: incinerația în urnă caracterizează grupurile slave, iar incinerația în groapă, ca și înhumația, este specifică (proto)bulgarilor⁵³. Într-o recenzie la lucrarea lui Fiedler, P. Diaconu împarte înhumații în creștini și necreștini, considerând că în secolele VII-IX mormintele de înhumație necreștine de la Dunărea de Jos, cu arme, amnare, schelete de cai, ar trebui atribuite mai curând avarilor decât protobulgarilor⁵⁴. M. Sâmpetru, recenzând, de asemenea, lucrarea lui Fiedler, subliniază faptul că autorul german atribuie cu totul eronat mormintele de incinerație (proto)bulgarilor turanici deși ritul incinerației nu este cunoscut la aceștia⁵⁵. Astfel, atribuirea etnică a mormintelor de incinerație din necropolele din zona sud-carpatică, considerate ca aparținând (proto)bulgarilor, nu se susține pe nici un temei științific și trebuie neîndoiește abandonată.

Determinări antropologice s-au făcut atât pentru osemintele de la Sultana, de către un colectiv coordonat de prof. Olga Necrasov⁵⁶, cât și pe un lot de 125 schelete de la Izvoru, acesta din urmă beneficiind de un studiu separat⁵⁷. Deși săpăturile nu erau finalizate, analizarea scheletelor de la Izvoru a dus la evidențierea unei populații de talie mijlocie, în medie mezocrană, europoidă, între care doar un singur schelet prezenta câteva trăsături mongoloide⁵⁸.

⁵² I.D. DIMITROV în *Etudes Balkaniques*, 13, 2, 1977, pp. 87-105, apud MADGEARU 1997, 127.

⁵³ FIEDLER 1992, 312-330.

⁵⁴ DIACONU 1993, 112-113.

⁵⁵ SÂMPETRU 1993, 185-186.

⁵⁶ MITREA 1988, 93, nota 5.

⁵⁷ NECRASOV / BOTEZATU / TEODORESCU 1967.

⁵⁸ *Ibidem*, 18.

ANALIZA DESCOPERIRILOR CU CARACTER FUNERAR DIN SECOLELE VIII – X. SPAȚIUL EST – CARPATIC

Date generale de topografie. Amplasamentul siturilor

În spațiul est-carpatic atât relieful înalt, colinar, cât și cel de șes au reprezentat zone de amplasare a necropolelor și mormintelor izolate. Pentru înmormântare s-au căutat poziții predominante; dar s-au folosit ca amplasamente și văile râurilor sau amenajările artificiale ale solului. Nu se poate însă defini o regulă distinctă în ceea ce privește plasarea mormintelor, întrucât sunt exploatate toate formele de relief. Prezența unor diferențieri nu stabilește, cu certitudine, un criteriu de departajare în cadrul comunității.

La Dodești, necropola de incinerare era plasată pe panta din dreapta căii ferate⁵⁹ ca de altfel și la Vinețești-Cordeni, unde urnele erau așezate pe șiruri, de la nord spre sud, de-a lungul unei pante⁶⁰. Cimitirul de la Stoicani se situează pe "Dealul de la Râpă"⁶¹, iar mormântul izolat de la Erbiceni în zona inferioară a "Dealul Cimitirului"⁶². La Țurda a servit drept spațiu de amplasare a necropolei valul unei cetăți dacice de pe "Dealul Mogoșești"⁶³.

Pozițiile înalte au fost evident căutate doar în încercarea de a răspunde unor necesități practice și mai puțin din considerente ce țin de prestigiul defunctului în cadrul

⁵⁹ COMAN 1980, 267.

⁶⁰ TEODOR 1970, 325-326.

⁶¹ PETRESCU-DÂMBOVIȚA / DINU 1974, 71.

⁶² TEODOR 1997, 87.

⁶³ Idem 1968, 237.

comunității. Zonele plane, deși foarte expuse în cazul revărsării apelor, nu sunt, totuși, evitate: la Băneasa mormântul izolat de înhumatie se afla în vatra satului, între pâraiele Băneasa și Chiajna⁶, la Berești, s-au găsit cele două morminte de înhumatie izolate⁷ pe valea pârâului Meria, la Galați o urnă în punctul "Valea lui Tuluc"⁸ iar la Serdaru (Șendreni) necropola de incineratie era situată în câmpie⁹. Mormântul izolat de înhumatie de la Todireni s-a descoperit în lutăria școlii din localitate, într-un spațiu delimitat de câmpia Jijiei și pârâul Gitna¹⁰.

Alte morminte de înhumatie izolate sunt poziționate în zone înalte: la Bârlad "Parc" într-o movilă¹¹, iar la Bârlad "Moara lui Chicoș"¹² în malul din dreapta drumului Tecuci – Bârlad, la Grozești¹³ pe un deal proeminent de la est de sat, într-o movilă aplatizată la Holboca¹⁴, într-un tumul la Jigălia¹⁵, pe o înălțime dominantă, la circa 1 km de sat, la Pogonești¹⁶, iar la Umbrărești¹⁷ în marginea de nord-vest a localității, pe "Dealul Bisericii".

Abordarea problematicii necropolelor din secolele VIII-X, în stadiul actual al cercetării arheologice, în spațiul dintre Carpați și Prut, nu permite identificarea unor elemente minimale spre a structura câteva date de planimetrie internă a necropolelor. Distrugerea acestora la descoperire sau

⁶ SPINEI 1985, 110.

⁷ Idem 1974, 394.

⁸ DRAGOMIR 1967, 188.

⁹ VELICHI 1912, 120-122.

¹⁰ SPINEI 1974, 400.

¹¹ *Ibidem*, 395.

¹² *Ibidem*, 396.

¹³ Idem 1970, 606, nota 78.

¹⁴ NESTOR / Co 1952, 96, 108.

¹⁵ COMAN 1980, 236.

¹⁶ SPINEI 1985, 115.

¹⁷ *Ibidem*, 118.

insuficienta investigare a celor cercetate *in situ* nu îngăduie nici măcar formularea unor ipoteze în acest sens.

Riturile

Riturile funerare practicate de comunitățile umane dintre Carpați și Prut sunt precizate în urma analizei celor 23 de situri (Harta III) înregistrate în tabelul de mai jos:

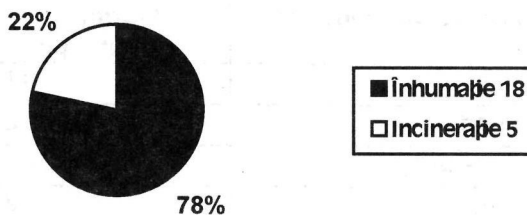
Loc descoperire	Total morminte	Înhumație	Incineratie
Arsura	11	11	
Bârlad	2	2	
Băneasa	1	1	
Berești	2	2	
Călărași	1	1	
Dănești	1	1	
Dodești
Dumeștii Vechi	1	1	
Erbiceni	1	1	
Galați	1		1
Grozești	1	1	
Holboca	2	2	
Iași	1	1	
Jigălia	1	1	
Nănești	1		1
Pogonești	1	1	
Stoicani	3	3	

Șendreni (Serdaru)
Todireni	2	2	
Țibucani	
Umbrărești	1	1	
Văleni	1	1	
Vinețești- Cordeni
TOTAL	35	33	2

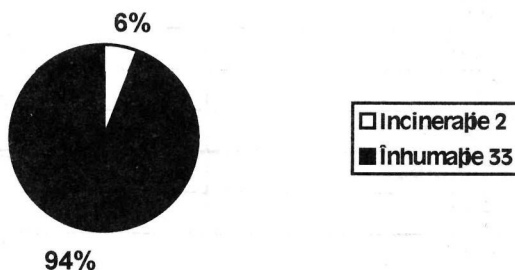
După cum se poate observa, înhumarea este aproape generală în vreme ce în cazul incinerării nu sunt posibile, din păcate, evaluări corecte, datorită lipsei datelor rezultate în urma cercetărilor arheologice. În aceste condiții, nu putem estima care a fost ponderea reală a incinerării ca rit funerar în veacurile VIII–X. De asemenea, nu deținem date certe privind practica biritualismului, deși este foarte probabilă existența sa. Raportându-ne la situația din Muntenia și Oltenia remarcăm, din nou, numărul redus al mormintelor de la est de Carpați, atât cele de înhumare, cât și de incinerare. O observație globală reflectă o dramatică penurie de informație relativă la aspecte legate de riturile funerare, fapt care decurge din împrejurările nefericite în care au fost cercetate necropolele și mormintele izolate din acest areal. Distrugerea multora dintre acestea de către descoperitori – mai ales în cazul celor de incinerare – împiedică realizarea unei analize statistice adecvate, date fiind informațiile incomplete furnizate de cercetarea de teren.

Apreciate în ansamblu, descoperirile cu caracter funerar din zona est-carpatică prezintă următoarea departajare pe situri, din punct de vedere al ritului:

Total descoperiri: 23

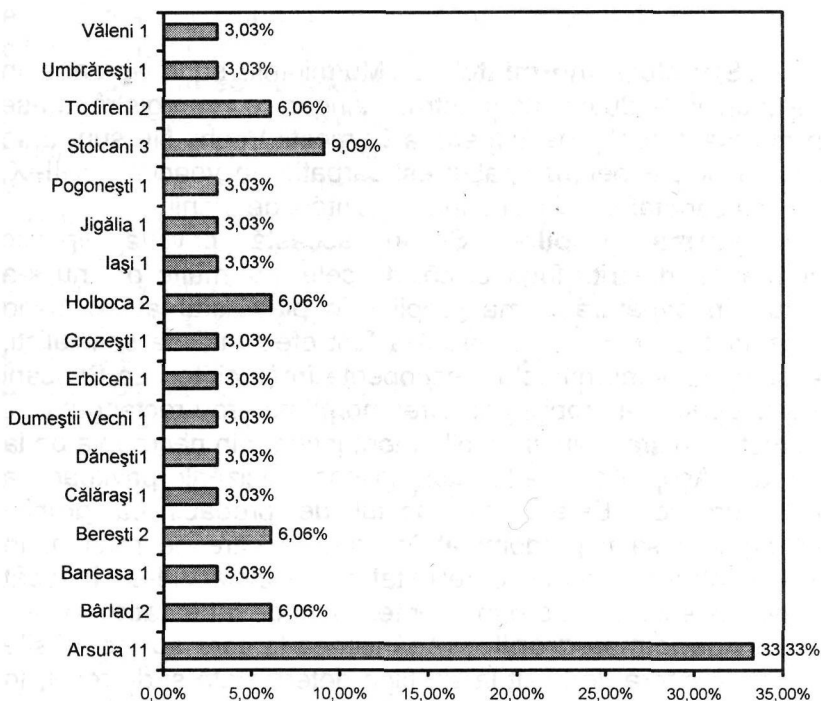
Total morminte: 35

Abordând statistic aportul fiecărui sit, exclusiv în cazul ritului înhumației, în lumina datelor oferite de investigația arheologică, situația se prezintă astfel :

Loc de descoperire	Morminte în humație	% din 33
Arsura	11	33,33
Bârlad	2	6,06
Băneasa	1	3,03
Berești	2	6,06
Călărași	1	3,03
Dănești	1	3,03
Dumeștii Vechi	1	3,03
Erbiceni	1	3,03
Grozești	1	3,03
Holboca	2	6,06
Iași	1	3,03
Jigălia	1	3,03
Pogonești	1	3,03
Stoicani	3	9,09
Todireni	2	6,06
Umbrărești	1	3,03
Văleni	1	3,03
TOTAL	33	100,00

Înhumație - 33 morminte

Ritualurile

Morminte de înhumatie

Structura mormintelor. Mormintele sunt, aproape în totalitate, individuale, doar într-un singur caz înregistrându-se un mormânt dublu, descoperit la Dumeștii Vechi. Nu sunt date care să ateste pentru spațiul est-carpatic, în veacurile VIII–X, practica cenotafului și nici a înmormântării de cranii.

Forma gropilor. Și în această privință lipsesc informațiile, datorită faptului că, de cele mai multe ori, nu s-a sesizat în săpătură forma gropilor în plan, atât atunci când cercetarea de teren sistematică a fost efectuată de specialiști, cât și în cazul mormintelor descoperite întâmplător. La Stoicani se presupune că gropile celor trei morminte erau rectangulare¹. Tot rectangulare erau și gropile mormintelor din necropola de la Arsura². Asupra celorlalte situri lipsesc precizările privitoare la forma gropilor. Este, însă, destul de probabil ca gropile rectangulare să fi predominat în zona la care ne referim, în întregul interval cronologic delimitat de secolele VIII–X, întrucât în majoritate covârșitoare mormintele sunt de înhumatie.

Adâncimea gropilor. Adâncimea la care au fost găsite scheletele diferă de la sit la sit, fiind determinată și de relief, în funcție de amplasamentul mormintelor. La Stoicani, M 1 avea scheletul la –0,95 m adâncime, în vreme ce M 2 era la –1,40 m³. În mormântul izolat de la Călărași scheletul s-a găsit la –0,

¹ PETRESCU – DÂMBOVIȚA / DINU 1974, 91-92.

² TEODOR 1988, 52.

³ PETRESCU – DÂMBOVIȚA / DINU 1974, 91-92.

75 m⁴. În necropola de la Arsura, gropile aveau o adâncime variabilă, între -0,75 m și -1,75 m, în funcție de amplasarea lor în valul cetății geto-dacice de la Mogoșești⁵. Defunctul descoperit la Todireni, alături de scheletele a doi cai, se afla într-o groapă adâncă de -2,60 m, având lățimea de -2,35 m⁶. La Dumeștii Vechi, scheletul se afla la -1,85 m. Mai dificilă de precizat în lipsa unei cercetări sistematice, adâncimea nu este evidențiată în cazul celorlalte descoperiri, avându-se în vedere că multe sunt întâmplătoare.

Orientarea scheletelor. Sunt vizibile distincții evidente, care individualizează aspectele confesionale ale defuncțiilor. Orientarea **V-E** este întâlnită la Călărași⁷, la Dănești⁸ și, cu ușoare deviații, în cazul necropolei de la Arsura⁹. La Băneasa¹⁰, orientarea scheletului era **N** (capul) – **S** (picioarele), la Dumeștii Vechi¹¹ **NV-SE**, la Holboca¹² **E-V** (M 119) și **NV-SE** (M 26), la Văleni¹³ **NV-SE** (M 4), iar la Stoicani¹⁴ **VNV-ESE** (M 1-3).

Poziția defunctului. Predominantă, în toate siturile, este poziționarea defunctului întins pe spate (*decubit dorsal*), cu palmele plasate pe piept sau abdomen. Într-un singur caz există variații în poziția picioarelor: la Holboca, în M 19, scheletul avea picioarele încrucișate¹⁵. La Călărași și Arsura brațele îndoite pe piept sunt socotite un indiciu al faptului că defuncții erau creștini.

⁴ TEODOR 1988, 50-51.

⁵ *Ibidem*, 52.

⁶ SPINEI 1974, 400.

⁷ TEODOR 1988, 50.

⁸ *Idem* 1997, 79.

⁹ *Idem* 1988, 52.

¹⁰ N. ZAHARIA / PETRESCU – DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970, 311.

¹¹ TEODOR 1970, 114.

¹² NESTOR / Co 1952, 108.

¹³ TEODOR 1997, 164.

¹⁴ PETRESCU – DÂMBOVIȚA / DINU 1974, 91-92.

¹⁵ NESTOR / Co 1952, 108.

Amenajări funerare. În ciuda cercetării arheologice deficitare, au fost relevate astfel de aspecte în urma săpăturilor. La Stoicani, în M 3, s-au identificat fragmentele a două podele din lemn, plasate sub și deasupra scheletului care a fost, probabil, înfășurat într-un giulgiu¹⁶. În majoritatea mormintelor de la Arsura se constată că defuncții au fost înfășurați în rogojini de papură sau rafie, iar într-un caz – două în sicrie de lemn¹⁷. La Bârlad "Parc" scheletul era depus pe o împletitură vegetală¹⁸.

Mobilierul funerar. Mormintele de înhumatie cu mobilier funerar sunt bine reprezentate, doar în două situri acesta lipsește: la Iași și la Holboca (M 19). Mobilierul funerar poate fi structurat în două categorii : *piese ce i-au aparținut defunctului*, utilizate de acesta în timpul vieții și *ofrande depuse de comunitate*.

Obiectele personale ale defunctului se împart în :

- piese de port și podoabă;
- unelte și ustensile;
- arme și piese de harnașament.
- Deși nu în număr foarte ridicat, *piesele de port și podoabă* sunt relativ variate :
 - cercei de aur (Stoicani M 3 – Fig.XVII.9) și bronz (Călărași, Bârlad "Parc", Holboca M 26- Fig. XVII.6, Văleni M 4);
 - inele de tâmplă (Bârlad "Moara lui Chicoș");
 - o diadema din bronz (Jigălia, Fig. XVII.7);
 - mărgelile de sticlă / lut / os / calcar (Stoicani M 1, M 3, Călărași);
 - brățări din bronz (Stoicani M 1, Călărași);

¹⁶ PETRESCU – DÂMBOVIȚA / DINU 1974, 92.

¹⁷ TEODOR 1988, 52.

¹⁸ SPINEI 1974, 395; Idem 1979, 280.

- inele (Stoicani M 3, Călărași – Fig. XVI.13, Arsura – Fig. XVII.3);
 - piese de centură, cataramă (Erbiceni – Fig. XVII.10, Dănești);
 - aplici din bronz, foliforme, turnate, de tip avaric (Berești "Chirvase" – Fig. XVI.14-15, Todireni);
 - nasturi globulari de bronz (Arsura – Fig. XVI.1-6), tip zurgălăi (Bârlad "Parc" – Fig. XVI.7-11).
- Din categoria *uneltelor și ustensilelor* s-au identificat următoarele obiecte: un cosor de fier pentru viticultură (Dumeștii Vechi – Fig. XXI.3), două cuțite (unul la Grozești și celălalt la Stoicani-M 2), un cazan de tablă de aramă (Pogonești) și fragmente de fier de la o toartă și cercurile unei căldări de lemn (Umbrărești).
- *Armele și piesele de harnașament* provin din mormintele atribuite, mai ales, nomazilor turanici:
- sabie de fier fragmentară, cu un singur tăiș, fără gardă (Băneasa - Fig. XXIII.1);
 - pumnal (Holboca M 26), plăsele de os de la un arc (Holboca M 26);
 - vârfuri de săgeți din fier, foliforme sau romboidale (Dumeștii Vechi, Grozești, Holboca M 26 – Fig. XXIII.2-4);
 - zăbale, întregi sau fragmentare (Bârlad "Moara lui Chicoș", Grozești, Pogonești, Umbrărești).
- Ofrande depuse de comunitate.** Surprinde, fără îndoială, absența ceramicii din mobilierul funerar al mormintelor complet investigate până în prezent. La Stoicani se presupune¹⁹ prezența sa în necropolă, însă în cele trei morminte inventariate până în prezent nu s-a găsit nici un vas depus ca ofrandă. Doar în câteva situri s-au identificat *ofrande animale*, depuse în morminte aparținând exclusiv turanicilor. Astfel, la Bârlad

¹⁹ TEODOR 1997, 148.

"Moara lui Chicoș" un schelet fragmentar de cal, la Grozești un schelet întreg de cal, la Pogonești, foarte probabil, un schelet de cal, la Todireni două schelete de cal, care îl flancau pe defunct și la Umbrărești²⁰ un schelet de cal alături de alte patru copite de cal sunt exemplele care ilustrează practica specifică înmormântărilor de călăreți turanici.

Morminte de incinerație

Practicile funerare, în cazul mormintelor de incinerație, nu pot fi analizate datorită împrejurărilor în care s-au făcut descoperirile. Cele trei necropole de incinerație din spațiul dintre Carpați și Prut, de la Dodești, Șendreni (Serdaru) și Vinețești-Cordeni, au fost distruse, recuperându-se doar fragmente ceramice din vase (urnă sau de ofrandă), unele dintre acestea fiind ulterior pierdute. La Galați "Valea lui Tuluc" s-a descoperit întâmplător o urnă (Fig. XIV.1) conținând oase incinerate iar la Nănești²¹, o alta cu resturi osteologice umane, arse. Din toate descoperirile amintite nu rezultă însă elemente suficiente care să contribuie la conturarea detaliilor practicilor funerare, deși, fără îndoială, acestea au existat.

La Galați, "Valea lui Tuluc" și Vinețești-Cordeni, urnele erau ornamentate cu striuri în val. Urna de la Galați este un borcan²² cu buza răsfrântă și corpul bombat.

²⁰ SION 1999, 22.

²¹ TEODOR 1978, 76, nota 57.

²² În ceea ce ne privește, am utilizat terminologia propusă la SÎRBU 1980, 93.

ANALIZA DESCOPERIRILOR CU CARACTER FUNERAR DIN SECOLELE VIII-X. SPAȚIUL SUD-CARPATIC

Date generale de topografie. Amplasamentul siturilor

Dacă aruncăm o privire asupra reprezentării chorologice a descoperirilor funerare dintre Carpați și Dunăre (Harta III), se poate lesne observa că marea majoritate a acestora este masată în zona de câmpie (Câmpia Dunării), zona joasă și plată. Lipsa de repere în ansamblul peisajului monoton a determinat comunitățile secolelor VIII-X să aleagă locuri ceva mai înalte, dâmburile neinundabile, pentru a-și înmormânta acolo morții.

O trăsătură comună a acestor amplasamente este aceea că sunt terase, expuse soarelui. Necropola de la Păuleasca ocupă o zonă din terasa înaltă a Vedei¹. Tot pe o terasă înaltă se află și necropola de la Frătești, la 9 km nord de Giurgiu, la limita sudică a terasei înalte a Dunării². Necropola de la Chirnogi se află pe panta terasei înalte a Dunării³. O terasă înaltă a Mostiștei a servit ca loc de înmormântare la Sultana⁴. Și tot în câmpie, în Câmpia Burnasului, la 15 km nord de Dunăre, se află necropola de la Izvoru, situată pe o terasă ce se ridică în pantă domoală⁵.

În cazul mormintelor izolate, o situație deosebită o prezintă mormântul de înhumatie de la Ulmeni. Este vorba de o înmormântare secundară într-un tumul din perioada de trecere

¹ COMȘA / BICHIR 1973, 317.

² DOLINESCU – FERCHE / IONESCU 1970, 420; ISĂCESCU 1982, 201.

³ ȘERBĂNESCU 1973, 667.

⁴ MITREA 1988, 91.

⁵ Idem 1967, 445.

la epoca bronzului. Locul a fost propice înmormântărilor și ulterior, la mijlocul / a doua jumătate a secolului XI, când sunt înhumați aici doi migratori târzii, pecenegi⁶.

Date de planimetrie internă a necropolelor

Fără să beneficiem de foarte multe amănunte privitoare la dispunerea mormintelor în cadrul necropolelor (în unele cazuri aceste date lipsind în totalitate) și sprijinindu-ne pe planurile săpăturilor (în măsura în care acestea există), vom încerca să emitem unele concluzii de ordin general.

De la bun început trebuie eliminată ideea că înmormântările s-ar fi făcut la întâmplare în cadrul necropolei. Autorii săpăturilor de la Chiscani⁷ (Fig. III.1-2) evidențiază faptul că mormintele păreau a fi dispuse într-o anumită ordine, în șiruri lungi, fără a fi totuși aliniate perfect. Aspectul ordonării este însă relevant. Uneori, ca în cazul necropolei de la Platonești, sunt sesizabile dispuneri în grupuri ale unor morminte (în cazul acesta de înhumatie)⁸.

În cadrul necropolelor birituale se poate observa, uneori foarte clar, "împărțirea" spațiului între practicanții fiecărui rit. Necropola de la Frățești este un exemplu foarte clar în această privință (Fig. IV): incinerării în groapă ocupă sectorul central-vestic, incinerării în urnă sunt înmormântați în sectorul sudic, bine delimitat, în timp ce mormintele de înhumatie sunt dispuse pe laturile de nord și de est ale necropolei.

La Sultana (Fig. VIII) se pare că incinerărilor le-a fost rezervat sectorul estic al necropolei, de unde se extind spre nord-est⁹. Deși evidențiază faptul că 14 morminte de incineratie

⁶ CONSTANTINESCU 1994, 173.

⁷ HARTUCHE / ANASTASIU / BROSCĂȚEANU 1967, 138.

⁸ Informație Gh. Matei.

⁹ MITREA 1988, 100.

erau deranjate de morminte de înhumăție, autorul săpăturii este de părere că cele două rituri erau totuși contemporane¹⁰. O altă opinie îi aparține lui Al. Madgearu, care consideră că : "*vechea necropolă de incinerăție a fost ocupată la un moment dat [sec. VIII, n.n.] de altă comunitate, ce practica înhumăția*"¹¹.

Aceeași deosebire în dispunere poate fi observată și la Obârșia (Fig. V.2). Mormintele de incinerăție sunt plasate, în linii generale, în partea est-centrală a necropolei¹², în timp ce mormintele de înhumăție par a fi grupate pe mari familii, mormintele fiecărei grupe fiind dispuse pe șiruri orientate E-V și N-S¹³. La fel ca la Sultana, și aici sunt morminte de incinerăție suprapuse de morminte de înhumăție, însă în număr mai redus – doar trei cazuri, ceea ce pentru autorii studiului pare a însemna o anumită anterioritate a ritului incinerăției¹⁴.

Relevantă este și situația de la Izvoru (Fig. V.1): spațiul pare să fi fost organizat, de la început, cu sectoare pentru fiecare rit în parte¹⁵. Mormintele de incinerăție erau grupate în special în zona nord-vestică a necropolei. Un total de 23 din cele 31 morminte, considerate, pe baza analizei inventarului, drept cele mai vechi (sfârșitul secolului VII – începutul secolului VIII), sunt morminte de incinerăție din sectorul nord-vestic, ce poate fi considerat primul destinat înmormântărilor. Tot în faza de început, alături de acest prim sector, existau și alte două nuclee, de asemenea, de morminte de incinerăție, în sectoarele sud-vestic și sud-estic. În mormântările evoluând în direcție convergentă, cele trei nuclee au fuzionat la un moment dat¹⁶. Și la Izvoru există cazuri de morminte de incinerăție străpunse de

¹⁰ *Ibidem*, 102.

¹¹ MADGEARU 1997, 128.

¹² TOROPU / STOICA 1972, 185.

¹³ *Ibidem*, 163.

¹⁴ *Ibidem*, 185.

¹⁵ MITREA 1973 a, 107.

¹⁶ MADGEARU 1997, 128.

morminte de înhumatie: 12 situații¹⁷. Însă tot aici există un caz de mormânt de înhumatie deranjat de un mormânt de incineratie (Fig. XI.3). B. Mitrea, cel care a condus săpăturile de la Izvoru, vedea cele două rituri în raport de contemporaneitate, cu observația că *"inhumația a câștigat treptat teren, pătrunzând și în sectorul rezervat incinerărilor"*¹⁸.

Concluziile la care am ajuns în finalul acestui demers, limitat de situația surselor bibliografice, sunt următoarele:

- Evidențierea unor sectoare din cadrul necropolei alocate unor grupuri din comunitate (comunități ?), în funcție de ritul practicat;
- Reflectarea existenței unor nuclee de organizare socială în dispunerea "pe familii" a grupelor de morminte, relevante mai ales în cazul mormintelor de înhumatie;
- Anterioritatea ritului incinerăției, în linii generale, poate fi considerată justă, având în vedere faptul că numeroase morminte de incineratie, din necropole diferite, sunt "tăiate" de morminte de înhumatie.

¹⁷ *Ibidem*, 125.

¹⁸ MITREA 1973 a, 107.

Riturile

Considerațiile privind riturile funerare practicate de comunitățile umane dintre Carpați și Dunăre în secolele VIII–X se sprijină pe datele înregistrate în cele 17 descoperiri (Tabelul de mai jos), morminte izolate sau necropole. Dintre acestea va trebui să renunțăm, în analiza statistică, la necropola distrusă de la Izmâșa, despre care știm doar că avea morminte de înhumăție (câte ?), aceasta neexcluzând total posibilitatea existenței și a unor morminte de incinerăție. Rămân, deci, doar 16 descoperiri “funcționale”: 4 morminte izolate și 12 necropole.

Loc descoperire	Total morminte	Înhumație	Incinerăție
Balta Verde	2		2
Chirnogi	14	14	
Chiscani	54		54
Dorobanțu	1		1
Frătești	42	10	32
Hagieni	15		15
Hinova	1	1	
Izmâșa	
Izvoru	445	345	100
Obârșia	109	99	10
Păuleasca	250		250
Platonești	532
Râmnicelu	1		1
Sihleanu	77	5	72

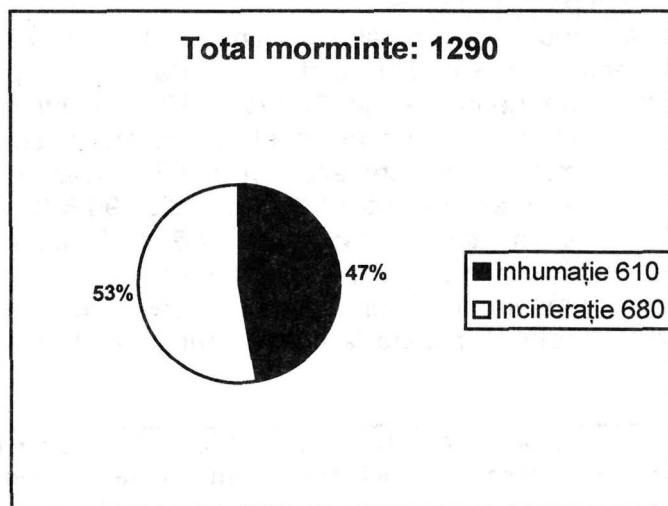
Sultana	181	134	47
Tichilești	97	1	96
Ulmeni	1	1	
TOTAL	1822	610	680

Nu vom trata separat mormintele izolate (Harta I), considerând că valorile reprezentate de acestea nu vor afecta nici pe departe, în măsură considerabilă, rezultatul final al demersului. Oricum, cele patru morminte izolate, privite ca grupă aparte, se împart în mod egal din punct de vedere al ritului: două sunt morminte de înhumare (Hinova și Ulmeni), iar celelalte două (Dorobanțu și Râmnicelu, dacă-i atribuim acestei din urmă descoperiri, totuși, un caracter funerar) sunt de incinerare.

În total, cele 16 puncte cu descoperiri funerare subsumează un număr de 1822 morminte. Media "rezonabilă" de 113,4 morminte pentru fiecare sit este înșelătoare, situația fiind destul de dezechilibrată, disproporționată în realitate: necropole mici (14 morminte la Chirnogi), altele săpate parțial (doar două morminte la Balta Verde), alături de necropole mari (532 morminte la Platonești, 445 la Izvoru, 250 la Păuleasca), 181 la Sultana.

De la acest punct suntem, însă, nevoiți să eliminăm din discuție necropola de la Platonești. Cunoaștem doar numărul mormintelor – 532 – și că sunt atât de incinerare cât și de înhumare, ceea ce în discuția detaliată a ritului nu ne ajută cu nimic.

Rămân spre a fi supuse analizei ritului un număr de **1290 morminte**, reprezentând **15 descoperiri**. Aceste 1290 morminte se împart, după rit, în **610 morminte de înhumare** (47 %) și **680 morminte de incinerare** (53 %). De remarcat echilibrul între cele două rituri, cu o ușoară superioritate procentuală a incinerării.

Această situație, oarecum sintetică, nu este confirmată și în detaliu. În cazul tratării separate a necropolelor în care este prezent doar un singur rit, incinerarea are câștig de cauză într-o manieră categorică: în timp ce necropolele exclusiv de incinerare sunt relativ bine reprezentate (Harta I) (Chiscani, Hagieni, Păuleasca, Sihleanu, la care poate fi alăturată și necropola de la Tichilești, dacă facem abstracție de acel "mormânt" în care a fost găsit doar un craniu¹, oricum, incinerarea este în proporție de 98,96%), caracterul exclusiv de înmormântare al necropolei de la Chirnogi poate fi pus la îndoială (multe morminte au fost distruse²),

¹ HARTUCHE 1980, 335 (M 26); CÂNDEA 1995, 42.

² ȘERBĂNESCU 1973, 667.

fără a mai vorbi de cazul necropolei de la Izmâșa, unde nici un mormânt nu a putut fi surprins *in situ*³.

Necropolele birituale (Harta II) își dispută preponderența unuia sau altuia dintre rituri. Rarele necropole ce sunt predominant de incinerație (Frătești – 32 morminte din 42, reprezentând 76 %) sunt puternic contrabalansate de celelalte, în care înhumarea este prezentă majoritar (Obârșia - 99 morminte de înhumare din totalul de 109, adică 90,8 %; Izvoru – 345 morminte din totalul de 445, adică 77,52%; Sultana – 134 morminte de înhumare din 181, adică 74, 03 %).

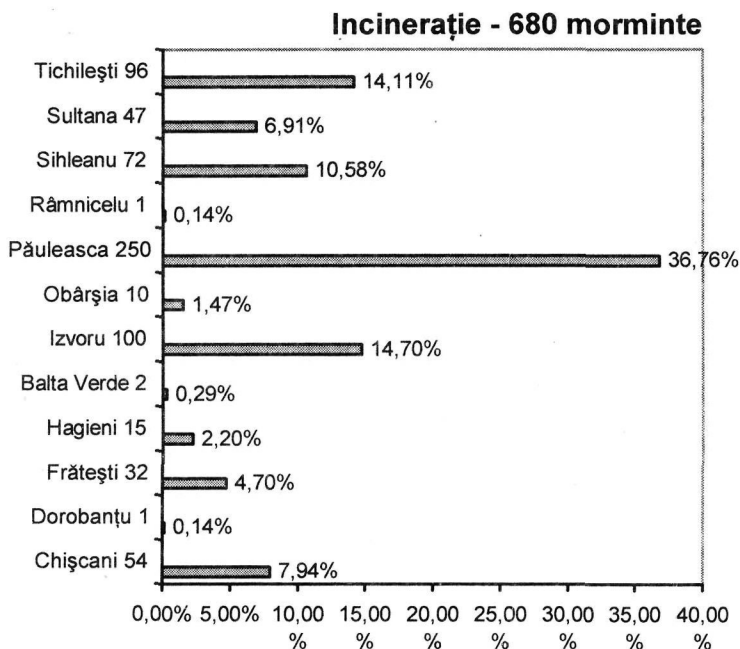
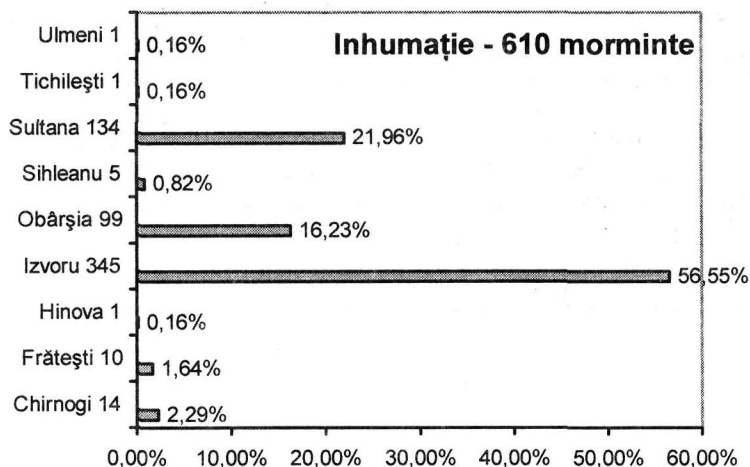
Să urmărim, în final, contribuția pe care a adus-o fiecare dintre cele 15 puncte la componenta statistică a celor două rituri:

Loc descoperire	Morminte Înhumare	Morminte Incinerație	% din 610 înhumare	% din 680 incinerație
Balta Verde		2		0,29
Chirnogi	14		2,29	
Chiscani		54		7,94
Dorobanțu		1		0,14
Frătești	10	32	1,63	4,7
Hagieni		15		2,2
Hinova	1		0,16	
Izvoru	345	100	56,55	14,7
Obârșia	99	10	16,22	1,63
Păuleasca		250		36,76
Râmnicelu		1		0,14
Sihleanu	5	72	0,81	10,58
Sultana	134	47	21,96	6,91

³ GALBENU 1974, 260-261.

Tichilești	1	96	0,16	14,11
Ulmeni	1		0,16	

În privința ritului înhumăției, o contribuție importantă la însumarea celor 608 morminte o au necropolele de la Izvoru și Sultana, fiecare dintre ele cu procente reprezentative: 56,55 %, respectiv 21,96 %. Din totalul de 662 morminte de incinerație, se remarcă necropola de la Păuleasca (reprezentând 36,76 %), dar și lotul mormintelor de la Tichilești (14,11 %).

Ritualuri

Mormintele de înhumăție

Structura mormintelor. De regulă, mormintele de înhumăție sunt individuale, însă sunt cunoscute și câteva cazuri de morminte duble, cu o pondere neglijabilă în cadrul necropolelor: la Platonești¹, la Izmâșa, unde unele schelete erau grupate "câte două"², la Obârșia – M 82, ambii defuncți fiind maturi³, la Izvoru – M 357⁴ (Fig. XI.2), ca și la Sultana – M 32/38, doi adulți⁵.

Unele complexe, considerate tot morminte, nu conțineau decât craniul, fără altă parte a scheletului: la Tichilești⁶, la Sihleanu – M 2⁷, la Platonești – M 344⁸, în ultimele două cazuri, de copil, înhumat vertical. Și la Sultana a fost găsit un mormânt ce conținea doar un craniu – M 17, probabil al unei femei, după inventarul specific: mărgelă, cercei de bronz, inel de tâmplă⁹. Ca o contrapondere a acestor înmormântări de cranii, tot la Sultana a fost descoperit un mormânt de copil, craniul lipsind însă (M 70).

Se pare că practica cenotafului a fost și ea utilizată: în necropola de la Sultana, mormântul 168 a fost considerat

¹ Informație Gh. Matei.

² GALBENU 1974, 260.

³ TOROPU / STOICA 1973, pentru detalii de ritual la Obârșia, în cazul mormintelor de înhumăție, pp. 163-177.

⁴ MITREA 1973 a, 212, Fig. 6.

⁵ Idem 1988, Pl. 4.

⁶ HARTUCHE 1980, 366.

⁷ HARTUCHE / ANASTASIU 1980, 103.

⁸ *Cronica* 1998, 86.

⁹ MITREA 1988, pentru detalii de ritual la Sultana, în cazul mormintelor de înhumăție, pp. 93-99, Fig. 4-6.

cenotaf – conținea doar câteva piese de inventar (mărgele, un pandantiv din metal) – iar la Platonești M 371 era, de asemenea, cenotaf, cu orientarea N-S. În partea de sud a acestuia din urmă a fost depus un animal sacrificat (berbec) și un vas lustruit, cenușiu, cu două toarte^{9 bis}.

Forma gropilor. Din datele de care dispunem rezultă existența a două tipuri principale:

- gropi rectangulare, cu colțurile de multe ori rotunjite, de regulă mai largi la cap și mai îngustate la picioare. În secțiune pereții sunt verticali, ușor înclinați (Izvoru¹⁰, Sultana, Frătești¹¹, Obârșia).
- gropi ovale, de multe ori ovoidale, mai largi la un capăt (Frătești, Obârșia).

În cadrul necropolei de la Obârșia sunt semnalate unele variante mai rare ale formei gropilor în plan (Fig. XIII): unele gropi sunt rectangulare, cu laturile mici ușor arcuite, prevăzute la interiorul laturilor lungi sau la extremitățile acestora cu mici gropi circulare sau rectangulare, legate organic cu groapa propriu-zisă (e posibil ca aceste detalii să marcheze existența unor construcții din lemn)¹².

Adâncimile gropilor (de fapt sunt menționate adâncimile la care au fost găsite scheletele) se încadrează între -0,3 m și -3,5 m, ambele valori extreme fiind înregistrate la Sultana. Copiii sunt înhumați la adâncimi mai reduse: la Sihleanu cele 4 morminte de copii (8-10 ani) aveau adâncimi între -0,6 m și -1 m, la Obârșia copiii sunt înhumați, în medie, la -1,59 m, la Izvoru între -1,1 m și -1,25 m, dar există și un mormânt de copil la -2,07 m. Pentru adulți, adâncimea gropilor, în medie, la Obârșia este de -2,35 m, iar la Izvoru -2 m.

^{9 bis} *Cronica* 1999, 76.

¹⁰ MITREA 1967, pentru ritual pp. 447-451.

¹¹ DOLINESCU – FERCHE / IONESCU 1970, 420.

¹² TOROPU 1976, 154.

Orientarea scheletelor. În ansamblu, predomină orientarea **V** (capul) - **E** (picioarele): Sihleanu¹³, Platonești, Ulmeni, Sultana (65 morminte, unele cu mici variații, 48,5 %), Chirnogi, Frătești, Obârșia (toate mormintele, mai puțin două), Izvoru (și aici aproape toate complexele de înhumatie - 319 morminte, 92,46 %).

Orientarea **E** - **V** este și ea destul de răspândită: Platonești, Sultana (15 morminte, 11,19%), Frătești, Obârșia (două morminte), Izvoru.

Orientarea **N** - **S** este întâlnită la Platonești, Sultana (48 morminte, 35,82 %) și Izvoru.

Cu o frecvență mai redusă și mai puțin răspândită este orientarea **S** - **N**: Sultana (patru morminte), Izvoru și Platonești (un mormânt).

Poziția defunctului, care predomină în toate complexele, este întins pe spate (*decubit dorsal*) cu mâinile pe lângă corp (Fig. XI.1-3). Sunt înregistrate unele variații în privința poziției brațelor:

- cu palmele (una sau ambele) pe sacrum sau bazin (Sultana – șase morminte, Frătești, Obârșia, Izvoru);
- cu brațul stâng sau drept îndoit din cot și cu palma sub coloana vertebrală (Sultana două cazuri).

Există variante și în poziția picioarelor:

- genunchii ușor îndoiți lateral (spre dreapta – două schelete de copii la Frătești);
- picioarele încrucișate în zona de sub genunchi (un caz la Izvoru).

Sunt menționate și câteva morminte cu schelete în poziție chircită: patru la Sultana și șase la Izvoru¹⁴ (0,16 % din totalul de 610 morminte de înhumatie).

¹³ HARTUCHE 1980, însă la HARTUCHE / ANASTASIU 1980, 103, orientarea este dată invers E-V!

¹⁴ B. MITREA vocea Izvoru, în *Enciclopedia* 1996, 281.

În final, o excepție: un înhumat cu fața în jos - la Izvoru¹⁵.

Amenajări funerare. În mod obișnuit, cadavrul era așezat direct pe fundul gropii, însă uneori scheletul se afla depus pe un "pat" (strat) de pământ, cu o grosime de 0,05 - 0,1 m (astfel de cazuri s-au întâlnit doar la Sultana și la Izvoru). În câteva cazuri, la Sultana, acest "pat" e format din pământ negru vegetal, adus de la suprafața solului. În două morminte, tot la Sultana, pe fundul gropii au putut fi observate urme de la o țesătură (probabil mortul era învelit într-o pânză sau giulgiu înainte de depunerea în mormânt).

La Sultana, în 24 morminte, și la Obârșia, în 4 morminte, erau prezente urmele de la coșciugul din stejar. Tot un fel de cutii-sarcofag din stejar au fost atestate și la Izvoru, în trei morminte.

La un număr de 17 morminte de la Obârșia (17,17 %) s-au constatat urmele unor construcții interioare din lemn – platforme așezate deasupra scheletelor și fixate în groapă prin intermediul unor stâlpi verticali. Pe aceste platforme se arunca pământul până la umplerea gropii. Astfel de construcții, deși mai modeste, au fost înregistrate și la Izvoru – în 30 de morminte (8,7 % din cele 345 de înhumații) s-au găsit urmele unor scânduri din stejar ce acopereau doar zona capului și a pieptului defunctului.

De subliniat existența la Izvoru a 5 morminte de înhumație în nișă (1,44 % din 345), situație necunoscută în restul necropolelor.

În final, remarcăm prezența (legată probabil de unele practici expiatorii¹⁶) în necropolele importante, a unor fragmente de cărbune pe fundul gropii, mai ales la nivelul craniului (Sultana și Izvoru). La Obârșia, fragmentele de cărbune erau

¹⁵ MITREA 1973 a, 212, Fig. 7.

¹⁶ MITREA 1988, 98.

răspândite în pământul de umplură, în apropierea scheletului (60 morminte, 60,6 % din cele 99 de înhumăție). În aceeași necropolă, 4 morminte de înhumăție conțineau și o anumită cantitate de cenușă, iar în alte 3 morminte, alături de schelet se aflau și foarte mici fragmente de oase calcinate.

Mobilierul funerar. De la bun început trebuie subliniat faptul că mormintele de înhumăție cu mobilier funerar sunt relativ bine reprezentate, mai numeroase decât cele la care acesta lipsește. La Chirnogi, toate cele 14 morminte îl aveau (deși nu a fost recuperat în întregime), la Platonești mormintele de înhumăție fără mobilier funerar sunt într-o proporție vizibil mai redusă decât cele ce-l au, la Sultana 97 (72,39 %) din cele 134 morminte de înhumăție aveau mobilier funerar, iar la Obârșia doar patru morminte de înhumăție erau lipsite de mobilier funerar (trei copii și un adult). O situație distinctă poate rezulta la Sihleanu, unde mormintele de înhumăție (patru, eventual cinci) nu au nici un fel de mobilier funerar – să nu uităm însă că acele morminte aparțin unor copii, ceea ce explică în bună măsură lipsa acestuia.

Mobilierul funerar al mormintelor de înhumăție poate fi structurat în două mari grupe: *piese ce i-au aparținut defunctului*, utilizate de acesta în timpul vieții, și *ofrande depuse de comunitate*.

Obiectele personale ale defunctului se împart în:

- ☐ piese de port și podoabă;
- ☐ unelte și ustensile;
- ☐ arme.

☐ *Piese de port și podoabă* sunt diversificate, cu o frecvență sporită în cadrul necropolelor (la Obârșia¹⁷ în 49 din cele 99 morminte de înhumăție, adică 49,49 %):

¹⁷ TOROPU / STOICA 1972, pentru inventarul mormintelor pp. 166-178.

- cercei din bronz sau argint;
- inele de tâmplă;
- o diademă de bronz în jurul capului (Sultana, M 14);
- perle din sticlă (Fig. XVIII.1-2), unele cu montură de bronz (ca la Obârșia);
- mici mărgelile de bronz sau fier;
- brățări de bronz (Izmâșa);
- coliere din scoici *Cyrraea Spondylus* (Izmâșa, Platonești);
- inele (Fig. XIX.1-6, 8-10);
- pandantive piramidale din aramă, circulare sau hexagonale din plumb;
- o broșă din bronz (Sultana, M 14);
- piese de centură: cataramă (Fig. XVIII.3), centură din plăci de bronz rectangulare (Sultana);
- aplici de bronz (la Izvoru – o aplică turnată de tip avaric în M 7);
- nasturi globulari din bronz sau aramă.

Se remarcă unele morminte bine dotate cu piese de port și podoabă, foarte probabil aparținând unor femei (M 14 sau M 158 de la Sultana) (Fig. XX).

□ Din categoria *uneltelor și ustensilelor*, cel mai frecvent apare cuțitul din fier, depus în zona palmei drepte sau stângi a mortului (Fig. XX.10). Se remarcă apoi, la Izvoru (3 cazuri), Sultana (1 caz) și Obârșia (3 cazuri) secerile, tot din fier (Fig. XXI.1-2; XXII.3-4). Cremenea și amnarul sunt întâlnite în morminte de bărbați (Izvoru, Obârșia, Sultana) (Fig. XXII.1-2), pe când fusaiola la cele de femei (Sultana, Izvoru), ca și tuburile din os pentru păstrarea acelor de cusut (Chirnogi, Izvoru – Fig. XXII.5), uneori păstrându-se și acul, din fier (Izvoru). Mai menționăm un topor din fier și o sulă descoperite tot la Izvoru.

Tot aici includem o oală din lut cu zgură de fier ce provin de la Izvoru, doi zurgălăi – jucărie din cupru, din două morminte de copii de la Obârșia, precum și arșicele de miel (*gamepieces*) dintr-un mormânt de la Frătești.

□ Armele sunt mai slab reprezentate ca piese de mobilier funerar: vârfuri de săgeți din fier foliforme, romboidale sau "*à douille*" la Obârșia, o spadă din M 299 de la Platonești¹⁸ și o sabie din M 374 în aceeași necropolă¹⁹.

Ofrande depuse de comunitate:

- Vase ceramice;
- ofrande animale sau vegetale;
- moneda, ca "obol al lui Charon".

□ *Vasele ceramice* au o largă răspândire și frecvență: Platonești, Ulmeni, Frătești, Obârșia, Izvoru, Sultana. De regulă este depus doar câte un singur vas în mormânt, dar există și morminte cu câte două vase (Obârșia, Sultana). Vasul (care în momentul depunerii trebuie să fi conținut hrană preparată sau lichide – nici un vas nu conținea oase de animal) era așezat în zona picioarelor sau a capului. O excepție, demnă de remarcat, a fost întâlnită la Izvoru: piesa ceramică era așezată pe craniu, cu gura în jos (M 94)^{19 bis}. Uneori recipientul ceramic era înlocuit cu unul de lemn (Obârșia – Fig. XXI.4), de la care au rămas garniturile metalice.

Recipientele sunt atât din categoria roșie (cu ardere oxidantă), din pastă grosieră, lucrată la mână sau la roată, dar și din pastă fină și compactă, cât și din cea gri (arsă inoxidant) sau din pastă caolinată. Ca forme, predomină borcanul (Fig. XIV.2-4, 9, 12), dar și urciorul (Fig. XV.1, 3) sau vasele cu o formă sveltă, amforoidale. La acestea trebuie adăugate trei piese din categoria "ceramicii galbene" (*gelbe Keramik*), de

¹⁸ *Cronica* 1988, 58.

¹⁹ *Ibidem* 1999, 75.

^{19 bis} MITREA 1967, 448.

factură avarică, de la Sultana, fiecare dintre ele în câte un mormânt (M 79, M 80, M 130)²⁰, totdeauna alături de un vas comun, borcanul.

La Obârșia, în cazul a 47 morminte (47,50 % din cele 99 de înhumatie) au fost observate în groapă și în umplutura acesteia fragmente ceramice de la mai multe vase sparte "ritual".

□ *Ofrande animale sau vegetale.*

- Ofrandele animale. În cadrul acestora sunt incluse ofrande de hrană propriu-zise și sacrificarea unor animale apropiate, credincioase stăpânului decedat.
- În cele mai multe dintre mormintele de înhumatie au fost prezente și oseminte de la diferite specii de animale: ovine (predomină la Obârșia și Platonești), vite, porcine, galinacee (la Izvoru, întotdeauna fără craniu²¹), pești, ouă (Obârșia, Izvoru, Chirnogi);
- În trei morminte, alături de scheletul mortului, se află și cel al animalului său credincios (sau o parte din acesta): la Izvoru, în M 52 - scheletul întreg al unui câine; tot la Izvoru, în M 62, un metatars de cal²² (după principiul *pars pro toto*, dar nefiind exclusă nici posibilitatea atribuirii acestuia grupei de ofrande alimentare), iar în M 299 din necropola de la Platonești – craniul și picioarele unui cal²³, după "modelul" mormintelor de migratori târzii pecenegi (poate și acesta fiind un astfel de mormânt).

²⁰ Idem 1973 b, 343-349, Pl. I-III.

²¹ NECRASOV / BOTEZATU / TEODORESCU 1967, 23.

²² MITREA 1967, 451.

²³ Vezi nota 18.

- Ofrandele de natură vegetală sunt rare; poate și datorită perisabilității acestora: la Izvoru, într-un singur mormânt a fost găsită o oală cu cereale zdrobite, iar la Obârșia șapte morminte conțineau ca ofrandă boabe de mei (în șase morminte), respectiv boabe de struguri (un mormânt).

□ *Moneda, ca obol al lui Charon.* Din două necropole (Izvoru și Obârșia) s-au identificat doar patru morminte în care s-a găsit câte o monedă. Toate cele patru monede sunt piese refolosite, fiind bătute în epoca Dominatului. La Obârșia, în M 81, lângă craniul scheletului, se afla o monedă de la Constanțiu II²⁴. Celelalte trei monede au fost descoperite în necropola de la Izvoru²⁵: în M 108 – în palma mâinii stângi, într-o bucată de pânză, o monedă din bronz de la Constantin cel Mare; M 156 - mormânt de copil, o monedă din bronz (?) și M 283 – în palma dreaptă, o monedă de la Dioclețian.

Tot rol de ofrandă, ca obol al lui Charon, îl are și placa de aur depusă în gura scheletului din M 19 de la Obârșia, situație unică până acum²⁶.

²⁴ TOROPU / STOICA 1972, 173.

²⁵ MITREA 1988 b, 381-389.

²⁶ TOROPU / STOICA 1972, 186.

Morminte de incinerare

Depunerea oaselor calcinate în mormânt (modalitatea în care sunt depuse) poate fi sintetizată tabelar, după cum urmează:

Loc descoperire	Incinerare în urnă	Incinerare în groapă	Incinerare în urnă și groapă	Incinerare în cistă	Total morminte
Balta Verde		2			2
Chiscani	34	20			54
Dorobanțu	1				1
Frătești	4	28			32
Hagieni	15				15
Izvoru	3	96	1		100
Obârșia	3	5	2		10
Păuleasca		250
Platonești	2	...
Râmnicelu	1				1
Sihleanu	69	3			72
Sultana	20	27			47
Tichilești	96				96
TOTAL	246	181	3	2	680

Se remarcă prin singularitatea lor mormintele 246 și 432 de la Platonești (incinerare în cistă) – oasele calcinate și

fragmentele ceramice erau depuse între patru cărămizi de dimensiuni 0,40 x 0,40 m, respectiv 0,43 x 0,41 m, de factură bizantină, refolosite, rezultând astfel un mormânt de tip cistă.¹

Structura mormintelor. Ca și mormintele de înhumatie, cele de incineratie sunt, în mod obișnuit, individuale. Sunt însă și cazuri de morminte duble: 3 la Obârșia (M 62, 64, 44), două la Chiscani (M 30, 37) ca și la Păuleasca. Toate aceste morminte au fost considerate "duble" prin prezența în aceeași groapă a două urne cu oase incinerate. Mormintele duble de incineratie în groapă, în absența unei determinări antropologice, sunt, practic, nedepistabile.

Forma gropilor nu a putut fi precizată întotdeauna². Totuși, când aceasta a putut fi identificată a fost, în plan, ovală sau rotundă (Chiscani, Păuleasca, Sihleanu, Platonești, Izvoru). Uneori sunt menționate și dimensiunile gropii, în plan: Platonești – diametrul maxim variază între 0,30 m și 0,70 m, iar la Izvoru o medie a dimensiunilor gropilor ovale-elipsoidale este de 0,45 x 0,90 m. În secțiune, pereții sunt oblici iar fundul este drept, uneori albiat³ (Chiscani, Păuleasca).

Adâncimea gropilor variază, pe ansamblu, între 0,25 m (Sihleanu)⁴ și 0,83 m (Obârșia)⁵.

Urna. Aproape în exclusivitate este vorba de borcan (Fig. XIV), cu corpul mai svelt sau mai puternic bombat, din pastă amestecată cu nisip, la roată, ars oxidant (uneori este rezultatul unei arderi reducătoare: Platonești – negre sau cenușii). Decorul este cel binecunoscut, în tehnica inciziei, cu linii paralele orizontale sau benzi ondulate. De câteva ori, drept urnă a fost folosită și o altă formă ceramică – urciorul

¹ Cronica 1997, 58; *Ibidem* 1999, 76.

² TOROPU / STOICA 1972, 175.

³ HARTUCHE / ANASTASIU / BROSCĂȚEANU 1967, 133.

⁴ HARTUCHE / ANASTASIU 1980, 103-104.

⁵ TOROPU 1976, 156.

amforoidal (Păuleasca⁶ și Hagieni⁷). O situație unică este cea de la Dorobanțu⁸, unde urna este cenușie, ornamentată cu fâșii lustruite, dispuse în zig-zag. Presupunem și existența urnelor din material perisabil (textil, piele), la descoperire păstrându-se doar *urma-contur* a acestora (o astfel de urnă din material perisabil pare a fi prezentă în necropola de la Izvoru).

Capacul. De obicei, urnele sunt fără capac. Într-o singură necropolă (la Păuleasca) sunt menționate și urne cu capac (?)⁹. La Izvoru și la Chiscani unele urne erau acoperite cu cioburi¹⁰, respectiv cu câte un fragment ceramic de mari dimensiuni¹¹, pe post de capac, dar nici una cu o piesă ceramică întreagă.

Cantitatea oaselor incinerate. Selecția și depunerea lor. Nu avem informații despre aceste importante elemente de ritual, cu excepția câtorva precizări, fără pretenția de a se constitui în regulă general întâlnită. Aceste precizări sunt făcute în legătură cu mormintele de incinerație în urnă de la Chiscani¹². Aflăm că unele urne erau pline cu oase calcinate, până la gură, altele în proporție de trei sferturi, altele – doar un sfert sau chiar mai puțin (copii ?). A putut fi observat faptul că oasele craniene erau la fundul urnei, iar fragmentele de la oasele lungi erau depuse deasupra.

Locul arderii. Incinerarea cadavrelor avea loc în afara spațiului necropolelor¹³. În nici una dintre necropolele săpate nu a fost găsit vreun rug funerar. O excepție, totuși, o constituie cele două morminte de la Balta Verde, dintr-o necropolă mai mare, nesăpată: sunt morminte de incinerație în groapă, cu

⁶ COMȘA / BICHIR 1973, 318.

⁷ Informație Gh. Matei.

⁸ ANGHELESCU 1963, 439.

⁹ Vezi nota 6.

¹⁰ MITREA 1988 a, 100; CÂNDEA 1995, 38.

¹¹ HARTUCHE / ANASTASIU / BROSCĂȚEANU 1967, 139.

¹² *Ibidem*, 154.

¹³ MITREA 1988 a, 100; TOROPU 1976, 156.

ardere pe loc, inventarul purtând și el urmele incinerării¹⁴ (incinerare tip *bustum*).

Mobilierul funerar. Deși este prezent într-un procent relativ mare de morminte de incinerare (la Sultana – 25 morminte din 47, chiar dacă minim; la Obârșia – 5 din cele 10 morminte de incinerare), mobilierul funerar nu surprinde prin varietate sau abundență.

Și în cazul mormintelor de incinerare rămâne valabilă împărțirea mobilierului funerar în obiecte personale ce i-au aparținut defunctului și ofrande depuse de comunitate.

Obiecte personale ce au aparținut defunctului:

- ☐ piese de port și podoabă;
- ☐ unelte și ustensile;
- ☐ arme.
- ☐ *Piese de port și podoabă* sunt frecvente în toate necropolele, fără a fi însă diversificate :
 - cercel de bronz (Frătești);
 - inele de tâmplă (Păuleasca);
 - mărgelă, perle de sticlă, uneori deformate de focul rugului (Sultana, Platonești, Sihleanu, Obârșia, Chiscani, Păuleasca, Tichilești);
 - verigi, inele din bronz (Balta Verde, Izvoru, Chiscani, Păuleasca);
 - un pandantiv – medalion dintr-o monedă din bronz, reutilizată, bătută de Severus Alexander, perforată într-o margine (M 300 Izvoru)¹⁵;
 - cataramă de centură din fier (Platonești, Izvoru, Tichilești, Obârșia);
 - limbă de curea (Chiscani).

¹⁴ BERCIU / COMȘA 1956, 265.

¹⁵ MITREA 1978 b, 381-389.

□ *Unelte și ustensile:*

- dintre uneltele agricole, doar secera este reprezentată prin două exemple, la Platonești¹⁶;
- cuțitașele sunt, de departe, cele mai prezente piese de inventar din această categorie (Păuleasca, Sultana, Hagieni, Platonești, Obârșia, Izvoru, Chiscani). La Frătești, cuțitele depuse în morminte de incinerație erau curbate intenționat¹⁷;
- fusaiolă din lut (Obârșia, Chiscani M 8);
- tocuri din os pentru ace de cusut (Hagieni¹⁸, Tichilești);
- amnarul (Păuleasca, Chiscani M 48);
- piese de joc: astragale în M 176 de la Sultana și un singur arșic în M 347 de la Platonești¹⁹.

□ *Arme.* Nici în cazul mormintelor de incinerație armele nu sunt bine reprezentate :

- un vârf de lance, semnalat prin tubul de înmănușare – în M 1 de la Balta Verde²⁰;
- pietre de praștie (?) – în două morminte la Sultana (M 78 și M 154);
- vârfuri de săgeți (Păuleasca, un vârf cu 3 muchii la Chiscani).

Ofrande depuse de comunitate :

- rare cazuri de vase ceramice;
- ofrande animale;
- cioburi de vase sparte ritual.

¹⁶ *Cronica* 1997, 58.

¹⁷ DOLINESCU – FERCHE / IONESCU 1970, 420.

¹⁸ Informație Gh. Matei.

¹⁹ *Cronica* 1998, 86.

²⁰ BERCUI / COMȘA 1956, 257, Fig. 132, M 1.

□ *Recipiente ceramice.* În necropola de la Platonești, atât în mormintele de incinerare în urnă cât și în mormintele de incinerare în groapă, au fost găsite și vase întregi, de mici dimensiuni însă, situație singulară până acum;

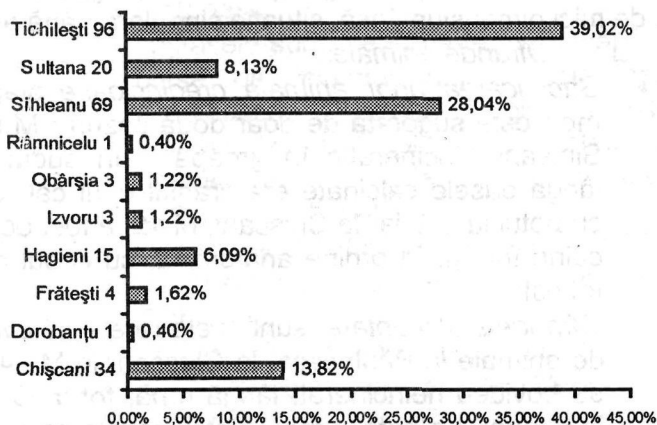
□ *Ofrande animale:*

- *Sacrificarea unor animale credincioase* stăpânului mort este sugerată de doar două cazuri : M 9 de la Sihleanu, incinerare în groapă – în sudul gropii, lângă oasele calcinate era craniul unui cal, orientat cu botul la est, iar la Chiscani, M 12, a fost depus un câine întreg, în ordine anatomică, cu capul orientat tot est;
- *Ofrandele alimentare* sunt și ele rare – câteva oase de animale la Păuleasca, la Chiscani în M 14 un os de bovidu neincinerat, lângă urnă; tot la Chiscani, în interiorul a patru urne, printre oasele calcinate se aflau și cochilii de melci, iar într-un mormânt de incinerare în groapă, de la Izvoru, se afla și un os de pasăre ars.

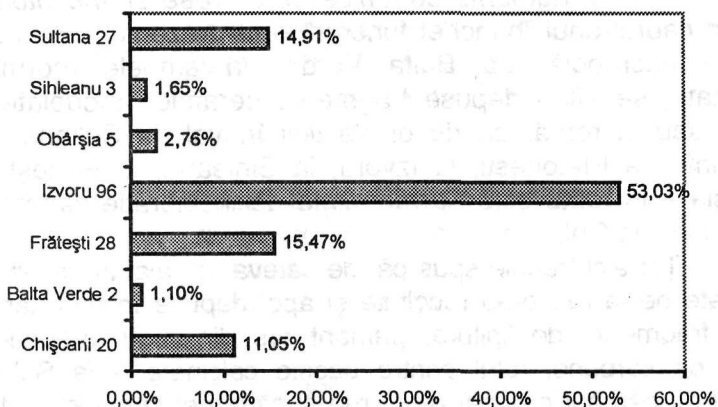
□ *Fragmente ceramice de la vase sparte ritual la rug*, în cadrul unui "banchet funerar" sunt prezente aproape în fiecare necropolă. La Balta Verde, în ambele morminte cercetate, se aflau depuse fragmente ceramice modelate cu mâna sau la roată, cu decor de linii în val, la Sultana – 6 morminte, la Platonești, la Izvoru, la Sihleanu, la Frătești, la Obârșia – în toate cele 10 morminte de incinerare săpate, la Păuleasca, la Chiscani.

Tot aici trebuie spus că, de câteva ori, alături de oasele calcinate de la rug erau recoltate și apoi depuse în mormânt și unele fragmente de lipitură, pământ ars din rugul propriu-zis, bucăți de cărbune, totul printre oasele calcinate – la Sultana bulgări de pământ calcinat de la rug și cărbune; la Izvoru lipitură arsă, pietricele, cărbune; la Păuleasca fragmente de cărbune, bucățele de vatră sau lipitură arsă (aceeași situație și la Chiscani).

Incinerare în urnă: 246 morminte

Incinerare în groapă: 181 morminte

CONCLUZII

Riturile și ritualurile funerare din spațiul extracarpatic relevă, într-o mare măsură, informații prețioase privind situația demografică din veacurile VIII-X. De asemenea, elemente importante legate de aspectele social-etnice caracteristice comunităților umane dintre Carpați, Dunăre și Prut sunt surprinse pe baza datelor furnizate de practicile funerare. Astfel, practicile funerare individualizează în mod cert mormintele aparținând turanicilor, pecenegi care au pătruns în secolul X în Moldova și de aici către Câmpia Dunării. Este, de altfel, vizibil faptul că în întreg spațiul extracarpatic armele apar în inventar aproape întotdeauna în cazul mormintelor turanicilor. Defuncții aparținând unor comunități locale sunt înmormântați cu puține piese de mobilier funerar și, de regulă, fără arme.

Dacă la sud de Carpați există mari necropole birituale, plasate în Câmpia Dunării, în Moldova lipsesc date sigure privind practica biritualismului. La sud au fost, în schimb, descoperite doar câteva morminte izolate din această perioadă, în vreme ce în zona estică mormintele izolate reprezintă majoritatea descoperirilor cu caracter funerar. Totuși, aproape toate mormintele izolate de înhumație dintre Carpați și Prut sunt atribuite turanicilor.

Mobilierul funerar al mormintelor din spațiul extracarpatic este relativ sărac, excepțiile fiind rare, conținând obiecte de port și podoabă modeste și unelte / ustensile puțin diversificate dar reprezentative pentru ocupațiile agricole și casnice.

Surprinde faptul că, în ciuda numeroaselor așezări documentate arheologic, în Moldova necropolele continuă să constituie o problemă prin numărul lor redus. Cercetarea

arheologică poate îmbunătăți în viitor datele asupra acestui aspect.

Studierea practicilor funerare oferă unele indicii despre religia defuncților. Orientarea V-E și piesele cu simboluri creștine din inventar relevă existența certă a unor comunități creștine în spațiul extracarpatic.

Raportându-ne la rezultatele analizei riturilor și ritualurilor funerare din spațiul extracarpatic putem concluziona că în veacurile VIII-X se înregistra un mozaic etnic în acest areal, care cuprindea populație romanică, creștină și păgână, slavi târzii și mai apoi turanici. Distincțiile nete de rit și ritual lasă să se întrevadă mai degrabă o viețuire în comunități puternic individualizate și nu o coexistență în cadrul acelorași așezări. Fără îndoială că influențarea reciprocă nu este exclusă, dovedindu-se chiar foarte probabilă. Este, de altfel, o observație de bun simț admiterea departajărilor, de vreme ce, măcar în cazul slavilor, interesul lor de a acapara pământurile cultivabile ale localnicilor devine o evidență, odată cu stabilirea durabilă în spațiul extracarpatic. Preponderența influenței lor în zonele cu potențial agricol rezultă și din forma de organizare a comunităților rurale, obștea, pe care au impus-o durabil în spațiul românesc.

Rites et rituels funéraires dans l'espace extra-carpatique aux VIIIe-Xe siècles

Résumé

Les auteurs ont attaqué la problématique des rites et des rituels funéraires dans l'espace roumain extra-carpatique, essayant de réaliser une systématisation des résultats de la publication des recherches archéologiques de terrain. L'ouvrage est structuré en trois chapitres : le premier chapitre illustre l'histoire de la recherche, commençant par les premières découvertes archéologiques, du début du XXe siècle (Serdaru-Şendreni), continuant par les fructueuses campagnes de fouilles des années '60-'70 (Obârşia, Sultana, Izvoru), jusqu'à celles qui se déploient à présent (Platoneşti). Sont présentées et analysées critiquement les principales publications et les plus importantes contributions dans la littérature scientifique de la thématique respective.

Le IIème chapitre de l'ouvrage comprend l'analyse des découvertes à caractère funéraire aux VIIIe-Xe siècles dans l'espace est-carpatique – la Moldavie d'entre les Carpates et le Prut. En ce qui concerne la situation des sites, on n'a pas pu évidencier une règle générale : ont été préférées pour les enterrements tant les zones basses que les zones hautes. De 23 points avec découvertes funéraires dans l'espace est-carpatique, 5 sont d'incinération et les autres 18 sont d'inhumation. On ne détient pas des données certes concernant la pratique du biritualisme, bien que son existence soit très probable. Les tombeaux enregistrés techniquement ne sont que 35 : 2 d'incinération et 33 d'inhumation. Les tombeaux d'inhumation sont, à une exception, * individuels. Sont prédominants les tombeaux rectangulaires, avec des profondeurs variables, entre -0,75 m et -2,60 m. On a constaté

parfois l'existence des cercueils en bois ou des paillassons de matière végétale où étaient déposés les défunts. Même si l'orientation des squelettes varie (V-E, N-S, E-V, etc.), leur position est, d'habitude *decubit dorsal*. L'inventaire funéraire est constitué de pièces personnelles qui ont appartenu au défunt (des pièces de costume et d'ornement, des outils et des ustensils, des armes et des pièces de harnachement - même si elles ne sont pas nombreuses, sont relativement variées) et des offrandes déposées par la communauté (des offrandes animales – le cheval dans le tombeau turanique; il surprend, sans doute, l'absence de la céramique.) Le manque des données dans le cas des tombeaux d'incinération, causé par les conditions de découverte, empêche d'en tirer quelque conclusion d'ordre général.

Dans le IIIème chapitre, d'après le modèle employé dans le chapitre antérieur de l'ouvrage, sont analysées les découvertes à caractère funéraire dans l'espace sud-carpatique. La majorité des découvertes sont localisées dans la zone basse de la plaine (La Plaine du Danube), mais sur des terrasses en quelque sorte dominantes. À l'intérieur des nécropoles, les enterrements n'ont pas été faits à tout hasard ; on peut évincer des secteurs alloués à quelques groupes de la communauté, en fonction du rite pratiqué, et parfois la disposition des groupes de tombeaux est faite « par familles ». Ont été enregistrés 17 points avec des découvertes: 4 isolés et 13 nécropoles, y compris birituelles. D'un nombre de 1290 tombeaux, identifiés avec certitude, 610 sont d'inhumation, et 680 d'incinération.

Les tombeaux d'inhumation sont, habituellement, individuels, seulement quelques uns en étant doubles. Ont été consignées les pratiques de l'inhumation des crânes et celle du cenotaf. La forme des fosses, en plan, est soit rectangulaire, soit ovale, avec quelques variations, et l'hauteur entre -0,3 m et -3,5 m. L'orientation du squelette est le plus souvent V-E (ne

manquent pas celles V-E, N-S, ou même S-N), avec la position *decubit dorsal*. En ce qui concerne les aménagements funéraires, à part les traces des cercueils en chêne, ont été surprises les restes d'une construction intérieure en bois. Les tombeaux avec inventaire sont plus nombreux par rapport à celles sans inventaire. L'inventaire est varié, constitué des objets personnels du défunt (des pièces de costume et d'ornement, des outils et des ustensils, des armes), et des offrandes déposées par la communauté (des offrandes animales où végétales, de la céramique et des monnaies).

Les tombeaux d'incinération sont tant en urne (246 tombeaux enregistrés en conditions de sécurité scientifique), qu'en fosse (181), mais aussi en cassette de brique(2). Ces sont des tombeaux individuels, les situations de tombeaux doubles étant rares. Les fosses sont ovales où circulaires, en plan, avec un diamètre maxime de la surface entre -0,30 m et -0,90 m et la profondeur entre -0,25 m et -0,83 m. Pour urne est employée la marmite-pot (avec un décor de lignes parallèles et de bandes « en vague », incisées), mais aussi le broc amphoroidal, bien que plus rarement. Les urnes sont, habituellement, découvertes, parfois au lieu du couvercle étant employés des fragments céramiques. L'incinération des défunts avait lieu hors de l'espace des nécropoles, à une seule exception (Balta Verde).

L'inventaire, bien que présent dans un grand nombre de tombeaux d'incinération, ne surprend pas par la variété ou par l'abondance : les objets personnels du défunt (des pièces de costume et d'ornements, des outils et des ustensiles, des armes) et les offrandes déposées par la communauté (des offrandes animales, y compris la sacrifice des animaux dévoués au défunt – le chien – des cas rares d'offrandes céramiques et de fragments céramiques provenant de la vaisselle cassée rituellement au bûcher, pendant le « banquet funéraire »).

En conclusion, les auteurs considèrent qu'aux VIIIe-Xe siècles, dans le territoire extra-carpatique on enregistrerait une mosaïque ethnique, qui comprenait une population romanique, chrétienne et païenne, slaves tardifs et puis turaniques. Les distinctions nettes de rite et de rituel laissent entrevoir plutôt une existence dans des communautés fortement individualisées et non pas une coexistence à l'intérieur des mêmes habitats. Sans doute, l'influence réciproque n'est pas exclue, prouvant être même très probable.

Funeral rites and rituals from the extracarpathian space in the 8th – 10th centuries

Abstract

The authors try a systematical view of the results of the archeological field research publications. Their work is structured in three chapters: Chapter I illustrate the historic of research, starting to the first archeological discoveries, from the beginning of 20th century (Serdaru - Șendreni), then the successful excavations from the '60-'70 (Obârșia, Sultana, Izvoru), to the present (Platonești). There are presented and analyzed into critical point of view the principals publications and the most important contributions from the scientific literature.

Chapter II contains the analysis of funeral discoveries from 8th – 10th centuries in the east-carpathian space – Moldavia between Carpathians Mountains and Prut. In the topographical question cannot underlined a general rule: was preferred for the funerary the lower areas, but the higher too. From the total of 23 points with funeral discoveries in east-carpathian space, five are of incineration and the rest of 18 are of inhumation. We have not any sure data toward the birtuale practice, but his existence is a very probable presumption. There are only 35 graves recorded in technical manner: two of incineration and 33 of inhumation. The inhumation graves are, without one exception, individuals. Is almost common the pattern of rectangular pit, with various depth, between –0,75 m and –2,60 m. In few cases it was found the existence of wood coffins or vegetal mats in which the dead was deposit. Tough the skeletons orientation is various (W-E, N-S, E-W), the position is *dorsal decubit* in almost all the cases. The funeral inventory is constitute from late personal pieces (ornaments, tools and

utensils, weapons and harness pieces – not numerous, but relatively various) and offerings deposited by the community (animal offerings – the horse in the turanic graves; it is surprising the absence of pottery). The want of data in incineration graves cases, due to the conditions in which these was discovered, hind the wording of anyone general conclusion to them.

In Chapter III, according to pattern used in the precedent chapter, are analyzed the funeral discoveries from the south-carpathian space. The majority of discoveries are localized in the lower plain area (the Danube Plain), but on the somehow dominant terraces. Are not made at random the burials in the graveyards; can be distingue sectors earmarked to groups from community, depending on the ritual used and sometime the arrangement “to families” of graves groups. Have been recorded 17 discovery points: four isolated and 13 graveyards, inclusively birituale. From 1290 graves surely identified, 610 is of inhumation and 680 is of incineration.

The inhumation graves are individuals usually, only few are doubles. Have been recorded the skull inhumation and the cenotaph practices, too. The pit shape is or rectangular, or oval, with some variations, and the depth between –0.3 m and –3.5 m. The skeleton orientation is most often W-E (but is not absent the E-W, N-S, or even S-N orientations), with *dorsal decubit* position. In the funeral arrangement problem, moreover the oak coffins traces have been certified the rests of an inner wood construction. The graves with inventory are more numerous than the graves without inventory. The inventory is various, constitute from late personal pieces (ornaments, tools and utensils, weapons) and offerings deposited by the community (animal or vegetal offerings, pottery and coins).

The incineration graves are in urn (246 graves recorded in scientific safety conditions), in pit (181), but in brick-casket too (2). There are individual graves, rarely are double graves

situations. The pit shapes are oval or circular, with maximal diameter between -0.30 m and -0.90 m and the depth between -0.25 m and -0.83 m. For urn is used the jar-pot (with incised decor of parallel lines and "in wave" belts) and the amphoroidal pitcher too, but more rarely. The urns are more often without lid, sometimes are used crocks for lid. The corpse cremation was made out of the graveyard space, with a single exception (Balta Verde).

The inventory, although present into a great number of incineration graves, is not various or abundant: late personal pieces (ornaments, tools and utensils, weapons) and offerings deposited by the community (animal offerings, inclusive the immolation of dead person faithful animal – dog – in rare cases offerings of pottery and crocks from the pottery ritual crashed at the stake in the funeral banquet).

In conclusion the authors considered that in the 8th – 10th centuries in the extracarpathian area was recorded an ethnical mosaic consist of Romanic population, Christian or heathen, late Slavs and then Turanics. The clear distinction of rite and ritual let to catch a glimpse of a living in strong individualized community and not coexistence in same settlements. No doubt, the reciprocal influence is not out of the question, even proving very probable.

CATALOG

1. Arsura, Jud. Vaslui

Necropolă. Pe valul cetății geto-dacice de pe dealul Mogoșești a fost identificată o necropolă de înhumatie din care s-au săpat 11 morminte. Datare : secolele X–XI.

B: N. ZAHARIA / PETRESCU-DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970,310.

TEODOR 1968.

Materialul la Muzeul de Istorie din Huși.

2. Balta Verde, Com. Gogoșu, Jud. Mehedinți

Necropolă. Pe locul "Grindul cu Tunul" a fost localizat un cimitir din epoca prefeudală din care s-au săpat, în 1932, de către D. Berciu, două morminte de incineratie în groapă, cu ardere pe loc.

B: BERCIU / COMȘA, 1956; 265, 403.

STÂNGĂ 1986, 14, nr. cat. 11.3.

3. Bârlad, Jud. Vaslui

"**Parc**", Descoperire întâmplătoare a unui mormânt de înhumatie. Datare: secolele X–XI.

B: TEODOR 1968.

SPINEI 1974.

Materialul la Muzeul de Istorie "Vasile Pârvan" din Bârlad.

"**Moara lui Chicoș**", Descoperire întâmplătoare a unui mormânt de înhumatie. Datare : secolele X–XI

B: SPINEI 1974.

Idem 1969.

Materialul la Muzeul de Istorie "Vasile Pârvan" din Bârlad.

4. Băneasa, Jud. Galați

Descoperire întâmplătoare a unui mormânt de înhumatie în "vatra satului". Datare: secolele X-XI.

B: N. ZAHARIA / PETRESCU-DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970, 311.

SPINEI 1985, 110.

Materialul la Muzeul Județean "Ștefan cel Mare" din Vaslui.

5. Berești, Jud. Galați

Descoperire întâmplătoare a două morminte de înhumatie, unul în punctul "Chirvase". Datare: secolele X-XI.

B: N. ZAHARIA / PETRESCU-DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970, 311.

SPINEI 1974.

Idem 1985, 110.

Materialul la Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" din București.

6. Călărași, Jud. Botoșani

Descoperire întâmplătoare a unui mormânt izolat de înhumatie. Datare: secolele IX-X.

B: TEODOR 1968.

Materialul la Muzeul Județean de Istorie din Botoșani (inedit).

7. Chirnogi, Jud. Călărași

Necropolă. Distrusă în mare parte în urma exploatării unei cariere de nisip. Semnalate 14 morminte, toate de înhumatie: 7 distruse în 1961, două distruse în 1968, iar 5 descoperite în săpătura de salvare din 1961 realizată de Muzeul Oltenița, unde se păstrează și mobilierul funerar. Datare: sfârșitul secolului VIII - prima jumătate a secolului IX.

B: ȘERBĂNESCU 1973.

8. Chiscani, Jud. Brăila

Necropolă. Descoperiri întâmplătoare în 1958 (două urne cu oase calcinate), urmate de săpături arheologice în două campanii – 1961 și 1965. 54 morminte, toate de incinerare: 34 în urnă (63 %) și 20 în groapă (37 %). Sfârșitul secolului IX - prima jumătate a secolului X.

B: HARTUCHE / ANASTASIU / BROSCĂȚEANU 1967.

CÂNDEA / SÎRBU 1993, 41.

CÂNDEA 1995, 36-39.

Materialul la Muzeul Brăilei.

9. Dănești, Jud. Vaslui

Descoperire întâmplătoare a unui mormânt izolat de înhumatie. Datare: Secolul VIII [?].

B: TEODOR 1968.

Materialul la Institutul de Arheologie din Iași.

10. Dodești, Com. Vișoara, Jud. Vaslui

Necropolă de incinerare în urnă, distrusă în vecinătatea haltei CFR Dodești. Datare: Secolele VIII-IX.

B: COMAN 1980, 267.

Materialul la Muzeul Județean "Ștefan cel Mare" din Vaslui.

11. Dorobanțu, Jud. Călărași

Descoperire întâmplătoare. Mormânt de incinerare în urnă. Fără mobilier funerar. Secolele IX-XI.

B: ANGHELESCU 1963.

12. Dumeștii Vechi, Com. Dumești, Jud. Vaslui

Mormânt dublu de înhumatie, descoperit întâmplător și distrus de către descoperitori. Secolele X-XI.

B: TEODOR 1965.

Idem 1970.

Unica piesă recuperată din mobilierul funerar se află la Muzeul Național de Istorie a României din București.

13. Erbiceni, Jud. Iași

În urma unui sondaj întreprins în 1957, într-o necropolă Sântana de Mureș, s-a descoperit un mormânt izolat de înhumatie datat în secolele IX-X.

B : NIȚU / ZAHARIA / TEODOR 1959.

Materialul la Institutul de Arheologie din Iași.

14. Frătești, Jud. Giurgiu

Necropolă. Descoperire întâmplătoare, în urma exploatării unei cariere de nisip. Săpături arheologice de salvare. 42 morminte: 32 incineratie (76 %) (28 în groapă, 4 în urnă), 10 înhumatie (24 %). Secolul VIII.

B: DOLINESCU-FERCHE / IONESCU 1970.

ISĂCESCU 1982.

Materialul la Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" din București și Muzeul Național de Istorie a României din București.

15. Galați, "Valea lui Tuluc", Jud. Galați

Mormânt de incineratie în urnă descoperit întâmplător în punctul "Valea lui Tuluc". Sec. X-XI.

B: DRAGOMIR 1967.

Materialul la Muzeul Județean de Istorie din Galați.

16. Grozești, Jud. Iași

Descoperire întâmplătoare a unui mormânt izolat de înhumatie. Date: Secolele X-XI.

B : SPINEI 1970.

Materialul la Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași.

17. Hagieni, Com. Mihail Kogălniceanu, Jud. Ialomița

Necropolă de incinerare în urnă. Circa 15 morminte.

B: Săpături inedite Gh. Matei. Materialul la Muzeul Județean Ialomița - Slobozia.

18. Hinova, Jud. Mehedinți

Mormânt izolat de înhumare. Schelet întins pe spate, orientat NV-SE. Mobilier funerar: brățară, cercei bronz. Secolele IX-X.

B: TOROPU 1976, 160.

Materialul la Muzeul Regiunii Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin.

19. Holboca, Jud. Iași

În cursul unor cercetări sistematice în zonă s-au descoperit două morminte izolate de înhumare. Secolele X-XI.

B: NESTOR / CO 1952.

Materialul la Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" din București.

20. Iași, Jud. Iași

Mormânt izolat de înhumare descoperit în urma cercetării sistematice din nisipăria Fabricii de cărămizi. Secolele IX-X.

B: N. ZAHARIA / PETRESCU-DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970, 204-205.

Materialul la Institutul de Arheologie din Iași.

21. Izmâșa, "Dealul Fântânilor", Jud. Mehedinți

Necropolă distrusă în 1966 de lucrările agricole. Din relatările localnicilor rezultă că era vorba de mai multe schelete, unele grupate câte două. Din mobilierul funerar recuperat al unui mormânt s-a încadrat necropola în secolele X-XII.

B: GALBENU 1974.

Materialul la Muzeul Regiunii Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin.

22. Izvoru, "La Drăghiceanu", Jud. Giurgiu

Necropolă birituală. Descoperire întâmplătoare în 1962 a unei urne cu oase incinerate, urmată de săpături arheologice constante, din 1963 până în 1974, care au dus la dezvelirea integrală a necropolei. 445 morminte – incinerație 100 (29 %) (96 în groapă, 3 în urnă și unul în groapă și urnă), înhumăție 345 (71 %), dar și câteva distruse. Datare: secolul VIII, cu începuturi în secolul VII și etapa finală în secolul IX.

B: MITREA 1978 a.

Idem 1989.

MITREA /CO 1970.

Materialul la Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" din București și Muzeul Județean Giurgiu.

23. Jigălia, Com. Șuletea, Jud. Vaslui

Mormânt de înhumăție tumular. Secolele X-XI.

B: COMAN 1980.

Două piese din mobilierul funerar probabil al acestui mormânt se află la Muzeul Județean "Stefan cel Mare" din Vaslui.

24. Nănești, Com. Parincea, Jud. Bacău

Mormânt izolat de incinerație în urnă. Secolele VIII-IX.

B: TEODOR 1978, 76.

Materialul la Muzeul Județean "Iulian Antonescu" din Bacău.

25. Obârșia, Jud. Olt

Necropolă. Semnalarea necropolei are loc în urma descoperirii întâmplătoare a patru morminte de înhumăție. Săpăturile arheologice desfășurate între 1968 și 1971 au dus la descoperirea a 105 morminte: 95 de înhumăție (90,47 %) și 10 de incinerație (9,53 %): 3 în urnă, 5 în groapă, 2 în urnă și

groapă. Încadrare cronologică: sfârșitul secolului VII / primele decenii secolul VIII – sfârșitul primului sfert al secolului IX.

B: TOROPU / STOICA 1972.

TOROPU 1974.

Idem 1976.

Materialul la Muzeul Olteniei din Craiova.

26. Păuleasca, Jud. Teleorman

Necropolă. Descoperire întâmplătoare și săpături arheologice din 1961. Morminte de incinerare în groapă și în urnă, aproximativ 250. Și câteva morminte de înhumare, considerate însă sarmatice (?). A doua jumătate a secolului IX - prima jumătate a secolului X.

B: COMȘA / BICHIR 1973.

27. Platonești, Com. Săveni, Jud. Ialomița

Necropolă. Săpături arheologice Muzeul Județean Ialomița - Slobozia. 532 morminte: înhumare și incinerare în urnă și în groapă, dar și incinerare în cistă - două morminte, M 246 și 432. În M 299 un înhumat alături de oseminte de cal (cap, picioare), iar în dreapta mortului, o spadă. Secolele VIII-IX / X.

B : Săpăturile sunt inedite. Informații Gh. Matei.

Cronica 1997, 57-58.

Ibidem 1998, 86.

Ibidem 1999, 75-76.

Materialul la Muzeul Județean Ialomița din Slobozia.

28. Pogonești, Com. Ivești, Jud. Vaslui

Descoperire întâmplătoare a unui mormânt de înhumare izolat. Secolele X-XI.

B: SPINEI 1974.

Idem 1985, 115.

Materialul la Muzeul de Istorie "Vasile Pârvan" din Bârlad.

29. Râmnicelu, Jud. Brăila

O urnă (?) - borcan, cu caracter funerar nesigur.
Descoperire întâmplătoare. Secolele IX-X.

B: CÂNDEA / SÎRBU 1993, 40.

CÂNDEA 1995, 45.

Materialul la Muzeul Brăilei.

30. Sihleanu, Jud. Brăila

Necropolă. Descoperire întâmplătoare în 1967 (o urnă cu oase calcinate), urmată în 1968 de cercetări de verificare și săpături de salvare (1968-1971). 77 morminte: 5 înhumăție (6,49 %) (M 9, 26, 27, 57, 76, primul fiind reprezentat doar de un craniu, restul scheletelor aparținând unor copii, aprox. 8-10 ani) și 72 incinerăție (93,50 %) (69 în urnă și 3 în groapă). Secolele VIII-XI.

B: HARTUCHE / ANASTASIU 1980.

HARTUCHE 1980, 305.

CÂNDEA 1995, 43-45.

Materialul la Muzeul Brăilei.

31. Stoicani, Com. Foltești, Jud. Galați

În cadrul unei necropole hallstattiene au fost descoperite trei morminte de înhumăție provenind, probabil, dintr-o necropolă mai vastă. Secolele VIII-IX.

B: PETRESCU-DĂMBOVIȚA / DINU 1974.

Materialul la Institutul de Arheologie din Iași.

32. Sultana, Com. Mănăstirea, Jud. Călărași

Necropolă. Săpături arheologice prin care au fost cercetate 75-80 % din suprafața inițială a necropolei, 20- 25 % fiind distrus de torenți sau de intervenții ulterioare, moderne. 181 morminte: 134 înhumăție (74,03 %) și 47 incinerăție (25,96 %) (20 în urnă și 27 în groapă). Încadrare cronologică: sfârșitul secolului VII - primele decenii ale secolului IX.

B: MITREA1973.

Idem 1983.

Idem 1988.

Materialul la Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" din București.

33. Șendreni (Serdaru), Jud. Galați

Vastă necropolă de incinerare distrusă la începutul secolului XX. Incinerare în urnă. Secolele IX-X.

B: VELICHI 1912.

34. Tichilești, Jud. Brăila

Necropolă. La sud de marginea satului, pe stânga șoselei Tichilești – Tufești. Descoperiri întâmplătoare în 1971, urmate de săpături de salvare. 96 morminte de incinerare în urnă și un mormânt de înhumare reprezentat printr-un craniu (M 26). Secolele X-XI.

B: HARTUCHE 1980, 335.

CÂNDEA 1995, 41-43.

Materialul se află în colecția Muzeului Brăilei.

35. Todireni, Jud. Botoșani

Două morminte izolate de înhumare. Secolele X-XI.

B: SPINEI 1973.

Materialul la Muzeul Județean de Istorie din Botoșani.

36. Țibucani, Jud. Neamț

Necropolă de înhumare, nesăpată. Datată în secolele X-XI [?].

B: CUCOȘ 1992.

DUMITROAIA 1992.

37. Ulmeni, "Movila lui Reteșan", Jud. Buzău

Mormânt de înhumăție într-un tumul de epoca bronzului (Mormântul 4 /1983). Orientare E-V. Mobilier funerar: *"un vas tipic pentru cultura Dridu"*. Secolul X. Alături de acesta, două morminte ale unor migratori pecenegi, din secolul XI.

B: CONSTANTINESCU 1994, 173.

Materialul la Muzeul Județean Buzău.

38. Umbrărești, Jud. Galați

Descoperire izolată a unui mormânt de înhumăție. Secolele X-XI.

B: SPINEI 1974.

Idem 1985.

Materialul în colecția particulară Ion T. Sion din Umbrărești.

39. Văleni, Com. Botești, Jud. Neamț

În necropola carpică s-a descoprit un mormânt izolat de înhumăție. Secolele X-XI.

B: TEODOR 1978, 76.

Materialul la Muzeul de Istorie din Roman.

40. Vinețești-Cordeni, Com. Oltenești, Jud. Vaslui

Vastă necropolă de incinerăție distrusă. Incinerăție în urnă, cca. 100 urne, conform informațiilor localnicilor. Datare: secolele X-XI.

B: TEODOR 1970.

Materialul la Muzeul de Istorie din Huși.

LISTA ABREVIERILOR

AIAI	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol" Iași.
BCMI	Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice. București.
CA	Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
Dacia, N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Nouvelle Série. Institut d'Archéologie "Vasile Pârvan", Bucarest.
MCA	Materiale și cercetări arheologice. București.
MemAntiq	Memoria antiquitatis. Muzeul Județean Piatra-Neamț.
MMS	Mitropolia Moldovei și Sucevei. Iași.
SC Antr	Studii și cercetări de antropologie. București.
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie). Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan" București.

BIBLIOGRAFIE

ANGHELESCU 1963

N. Anghelescu, *Un mormânt de incinerare din epoca feudală timpurie descoperit la Drobeta*, SCIV, 2, XIV, 1963, pp. 437-440.

BÂRZU 1979

L. Bârză, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, Biblioteca de arheologie XXXVII, București, 1979.

BERCIU / COMȘA 1956

D. Berciu, E. Comșa, *Cercetările de la Balta Verde. Așezări, morminte și descoperiri izolate*, MCA, II, 1956, pp. 262-265.

CÂNDEA / SÎRBU 1993

I. Căndea, V. Sîrbu, *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, Brăila, 1993.

CÂNDEA 1995

I. Căndea, *Brăila. Origini și evoluție până la jumătatea secolului al XVI-lea*, Brăila, 1995.

COMAN 1992

G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al Județului Vaslui*, București, 1980.

- COMȘA 1978** M. Comșa, *Cultura materială veche românească*, Biblioteca de arheologie XXXIII, București, 1978.
- COMȘA / BICHIR 1973** M.Comșa, Gh. Bichir, *Date preliminare cu privire la necropola de la Păuleasca*, SCIV, 24, 1973, 2, pp. 317-320.
- CONSTANTINESCU 1994** E. M. Constantinescu, *Morminte de călăreți nomazi de la cumpăna mileniilor descoperite în județul Buzău*, Mousaios, IV, I, 1994, pp. 165-177.
- CORBU 2000** E. Corbu, *Rit și ritual funerar în sec. VIII-XI, în spațiul Țării Românești*, Ialomița - Studii și comunicări de istorie, arheologie, etnografie, III, 2000, pp. 70-83.
- Cronica 1996** *Cronica cercetărilor arheologice, Campania 1996*, București, 1997.
- Cronica 1998** *Cronica cercetărilor arheologice, Campania 1998 (Vaslui, 1999)*, București, 1999.
- Cronica 1999** *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 1999 (Deva, 2000)*, București, 2000.

- CUCOȘ 1992** Șt. Cucos, *Contribuții la repertoriul arheologic al Județului Neamț*, MemAntiq, XVIII, 1992, pp. 5-61.
- DIACONU 1994** P. Diaconu, *Problemele necropolelor de la Dunărea de Jos din sec. VI-IX în viziunea lui Uwe Fiedler*, în vol. *Recenzii și discuții arheologice*, Călărași, 1994, pp. 121-135.
- DOLINESCU-FERCHE / IONESCU 1970** S. Dolinescu-Ferche, M. Ionescu, *Le nécropole birituelle du VIIe siècle a Frătești - Giurgiu, Dacia*, N.S., XIV, 1970, pp. 419-430.
- DRAGOMIR 1967** I.T. Dragomir, *Descoperiri arheologice pe actualul teritoriu al Galațiului din cele mai vechi timpuri și până la întemeierea orașului*, Danubius, I, 1967, pp. 129-136.
- DUMITROAIA 1992** Gh. Dumitroaia, *Materiale și cercetări arheologice din nord-estul Județului Neamț*, MemAntiq, XVIII, 1992, pp. 63-144.
- Enciclopedia 1994** *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. I, A-C, coord. Constantin Preda, București, 1994.

- Enciclopedia* 1996 *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. II, D-L, coord. Constantin Preda, București, 1996.
- FIEDLER 1992 U. Fiedler, *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, Teil 1, 2, Bonn, 1992.
- GALBENU 1974 D. Galbenu, *Descoperiri întâmplătoare în județul Mehedinți*, Drobeta, I, 1974, pp. 257-261.
- HARȚUCHE 1980 N. Harțuche, *Preliminarii la repertoriul arheologic al județului Brăila*, Istros, I, 1980, pp. 281-354.
- HARȚUCHE / ANASTASIU 1976 N. Harțuche, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăila*, Brăila, 1976.
- HARȚUCHE / ANASTASIU 1980 Idem, *Săpăturile arheologice de la Sihleanu, comuna Scorțaru Nou, Județul Brăila*, Istros, I, 1980, pp. 93-109.
- HARȚUCHE / ANASTASIU / BROSCĂȚEANU 1967 N. Harțuche, F. Anastasiu, I. Broscățeanu, *Necropola de incinerare feudală timpurie de la Chiscani Sat - Brăila*, Danubius, I, 1967, pp. 137-178.

ISĂCESCU 1982	C. Isăcescu, <i>Noi date privind necropola timpurie de la Frătești, jud. Giurgiu</i> , CA, V, 1982, pp. 201-214.
MADGEARU 1997	Al. Madgearu, <i>Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII</i> , București, 1997.
MITREA 1959	B. Mitrea, <i>Săpăturile de la Satu-Nou. Necropolele feudal-timpurii</i> , MCA, V, 1959, VI, 1961.
MITREA 1967	Idem, <i>Unele probleme în legătură cu necropola feudală de la Izvoru (Județul Giurgiu)</i> , SCIV, 18, 1967, pp. 443-461.
MITREA 1973 a	Idem, <i>Necropola feudală timpurie de la Izvoru-Giurgiu, Județul Ilfov (1970)</i> , MCA, X, 1973, pp. 209-219.
MITREA 1973 b	Idem, <i>La céramique jaune de Haute époque féodale de la nécropole de Sultana (Dép. Ilfov)</i> , Dacia, N.S., XVII, 1973, pp. 313-349.
MITREA 1978	Idem, <i>Contribuții la problema formării poporului român: necropola din sec. al VIII-lea de la Izvoru, Giurgiu, Ilfov</i> . File de istorie, 1978, pp. 105-110.

- MITREA 1988 a Idem, *La nécropole birituelle de Sultana. Résultats et problèmes*, Dacia, N.S., XXXII, 1988, pp. 91- 139.
- MITREA 1988 b Idem, *Monede romane imperiale în necropola din secolul al VIII-lea de la Izvoru, Județul Giurgiu*, SCIVA, 39, 1988, 4, pp. 381-389.
- MITREA 1989 Idem, *Das Graberfeld aus dem VIII Jahrhundert von Izvoru, Jud. Giurgiu (I)*, Dacia, N.S., XXXIII, 1989, pp. 45-219.
- MITREA /CO 1970 B. Mitrea, C. Preda, M. Chițescu, Gh. Rădulescu, M. Ionescu, *Necropola feudală timpurie de la Izvoru (Județul Ilfov) (săpăturile din 1963-1966)*, MCA, IX, 1970, pp. 329-335.
- NECRASOV / BOTEZATU / TEODORESCU 1967 E. Necrasov, D. Botezatu, C. Teodorescu, *Contribuție la studiul antropologic al populației feudale timpurii din România: seria de la Izvoru (R. Giurgiu) datând din secolul al VIII-lea e.n.*, S.C.Antr, 4, 1967, 1, pp. 3-24.
- NESTOR 1958 I. Nestor, *Contributions archeologiques au problème des Proto-Roumains. La Civilisation de Dridu*

– *note preliminare*, Dacia, N.S., II, 1958, pp. 371-382.

NESTOR / CO 1952

I. Nestor și colaboratorii, *Campania de săpături arheologice din anul 1951. Rapoarte preliminare. Șantierul Valea Jijiei*, SCIV, III, 1952, pp. 19-120.

NIȚU / ZAHARIA / TEODOR 1959 Anton Nițu, Emilia Zaharia, Dan Gh. Teodor, *Sondajul din 1957 de la Spinoasa-Erbiceni (r. Tg. Frumos, reg. Iași)*, MCA, VI, 1959, pp. 531-537.

PETRESCU – DÂMBOVIȚA / DINU 1974

M. Petrescu-Dâmbovița, M. Dinu, *Noi cercetări arheologice la Stoicani, (Județul Galați)*, SCIVA, 25, 1974, 1, pp. 71-97.

RĂDULESCU / HARTUCHE 1967

A. Rădulescu, N. Harțuche, *Cimitirul feudal timpuriu de la Castelu, Constanța*, 1967.

SÂMPETRU 1993

M. Sâmpetru, *Recenzie la Uwe Fiedler, Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau, Teil 1,2, Bonn, 1992, Thraco-Dacica, XIV, 1993, 1-2, pp. 181-188.*

- SION 1999 I.T. Sion, *Umbrărești – vatră milenară de istorie*, Focșani, 1999.
- SIMION 1971 G. Simion, *Necropola feudal-timpurie de la Nalbant (județul Tulcea)*, Peuce, II, 1971, pp. 221-248.
- SÎRBU 1980 V. Sîrbu, *Considerații privind tipologia și terminologia ceramicii locale din sec. IX-XI, zona Dunării de Jos, Vrancea – Studii și comunicări*, III, 1980, pp. 89-109.
- SPINEI 1970 V. Spinei, *Unele considerații cu privire la descoperirile arheologice din Moldova din secolul al XII-lea până în prima jumătate a secolului al XIV-lea*, SCIV, 21, 1970, 4, pp. 595-617.
- SPINEI 1973 Idem, *Découverts de l'étape tardive des migrations à Todireni (départ. de Botoșani)*, Dacia, N.S. XVII, 1973, pp. 277-297.
- SPINEI 1974 Idem, *Antichitățile nomazilor turanici în Moldova în primul sfert al mileniului al II-lea*, SCIVA, 25, 1974, 3, pp. 389-415.
- SPINEI 1979 Idem, *Începuturile vieții urbane la Bârlad și problema berladnicilor*, AIIAI, XVI, 1979, pp. 271-293.

- SPINEI 1985 Idem, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII, Români și turanici*, Iași, 1983.
- STÎNGĂ 1986 I. Stîngă, *Repertoriul arheologic al zonei hidrocentralei Porțile de Fier II, jud Mehedinți*, MCA, XVI, 1982 (1986), pp. 8-15.
- ȘERBĂNESCU 1973 D. Șerbănescu, *Morminte din perioada prefeudală descoperite la Chirnogi (Jud. Ilfov)*, SCIV, 24, 1973, 4, pp. 667-670.
- TEODOR 1968 D. Gh. Teodor, *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei*, SCIVA, 19, 1968, 2, pp. 227-278.
- TEODOR 1970 a Idem, *Săpăturile arheologice de la Cordeni (Jud. Vaslui)*, MCA, IX, 1970, pp. 325-327.
- TEODOR 1970 b Idem, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI-XI*, SCIVA, 21, 1970, 1, pp. 97-128.
- TEODOR 1978 Idem, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978.
- TEODOR 1988 Idem, *Rituri și ritualuri funerare la est de Carpați în secolele V-XI*

- (partea a II-a), MMS, LXIV, 5, 1988, pp. 46-58.
- TEODOR 1991 Idem, *Creștinismul la est de Carpați de la origini și până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991.
- TEODOR 1997 Idem, *Descoperiri arheologice și numismatice la est de Carpați în secolele V-XI*, București, 1997.
- TOROPU 1976 O. Toropu, *Romanitatea târzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (sec. III-XI)*, Craiova, 1976.
- TOROPU / STOICA O. Toropu, O. Stoica, *La nécropole préfeodale d'Obârșia - Olt (Note préliminaire)*, Dacia, N.S., XVI, 1972, pp. 163-188.
- VELICHI 1912 N. Velichi, *Necropola și altarul votiv de la Serdaru (Șendreni), Județul Covurlui*, BCMI, V, 1912, pp. 120-122.
- ZAHARIA 1967 E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, Biblioteca de arheologie XII, București, 1967.
- ZAHARIA / PETRESCU-DÂMBOVIȚA / EM. ZAHARIA 1970 N. Zaharia, M. Petrescu-Dâmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova*.

De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea, București, 1970.

ZUGRAVU 1997

N. Zugravu, Geneza creștinismului popular al românilor, Bibliotheca Thracologica XVIII, București, 1997.

LISTA DESCOPERIRILOR FUNERARE DIN SPAȚIUL EST ȘI SUD-CARPATIC SECOLELE VIII-X

Nr. crt.	Localitate	Tipul descoperiri	Rit
1	Arsura	Necropolă	Înhumație
2	Balta Verde	Necropolă	Incineratie
3	Bârlad	Mormânt izolat – 2	Înhumație
4	Băneasa	Mormânt izolat	Înhumație
5	Berești	Mormânt izolat – 2	Înhumație
6	Călărași	Mormânt izolat	Înhumație
7	Chirnogi	Necropolă	Incineratie
8	Chiscani	Necropolă	Înhumație
9	Dănești	Mormânt izolat	Înhumație
10	Dodești	Necropolă	Incineratie urnă
11	Dorobanțu	Mormânt izolat	Incineratie urnă
12	Dumeștii Vechi	Mormânt dublu	Înhumație
13	Erbiceni	Mormânt izolat	Înhumație
14	Frătești	Necropolă	Biritual
15	Galați	Mormânt izolat	Incineratie urnă
16	Grozești	Mormânt izolat	Înhumație
17	Hagieni	Necropolă	Incineratie
18	Hinova	Mormânt izolat	Înhumație
19	Holboca	Mormânt izolat – 2	Înhumație
20	Iași	Mormânt izolat	Înhumație
21	Izmâșa	Necropolă	Înhumație
22	Izvoru	Necropolă	Biritual
23	Jigălia	Mormânt izolat	Înhumație
24	Nănești	Mormânt izolat	Incineratie urnă
25	Obârșia	Necropolă	Biritual
26	Păuleasca	Necropolă	Incineratie
27	Platonești	Necropolă	Biritual

28	Pogonești	Mormânt izolat	Înhumație
29	Râmnicelu	Mormânt izolat	Incinerare urnă
30	Sihleanu	Necropolă	Biritual
31	Stoicani	Necropolă	Înhumație
32	Sultana	Necropolă	Biritual
33	Șendreni	Necropolă	Incinerare
34	Tichilești	Necropolă	Incinerare
35	Todireni	Mormânt izolat – 2	Înhumație
36	Țibucani	Necropolă	Înhumație
37	Ulmeni	Mormânt izolat	Înhumație
38	Umbrărești	Mormânt izolat	Înhumație
39	Văleni	Mormânt izolat	Înhumație
40	Vinețești – Cordeni	Necropolă	Incinerare

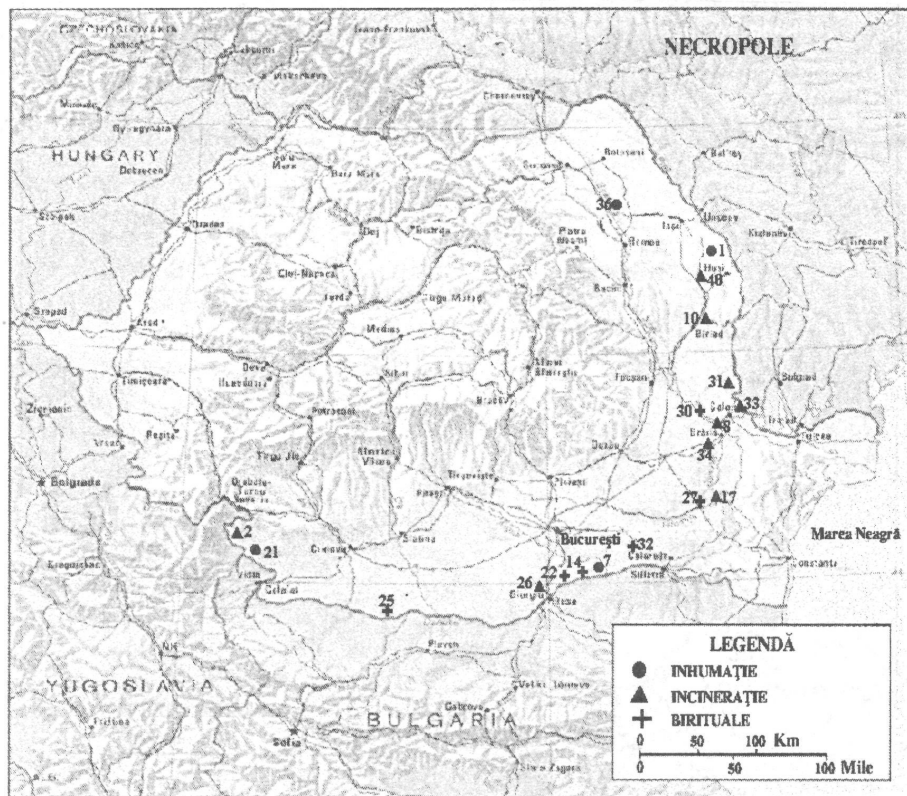
INDICE

- Alcedar, 15
- Arsura, 13, 16, 19, 20, 31, 33,
36, 38, 39, 40, 41, 79, 100
- Bacău, 13, 84
- Balcani, 26
- Balta Verde, 47, 48, 50, 62,
64, 65, 66, 67, 79, 90, 100
- Băneasa, 12, 15, 19, 20, 32,
33, 36, 39, 41, 80, 100
- Bârlad, 13, 17, 20, 32, 33, 36,
40, 41, 79, 85, 97, 100
- Basarabia, 14
- Basarabi-Murfatlar, 24
- Berești, 12, 17, 19, 20, 32, 33,
36, 41, 80, 100
- Botești, 88
- Botoșani, 80, 87, 97
- Brăila, 81, 86, 87, 90, 93
- Brăilei, 87
- Brănești, 14
- Bucov, 22, 27
- București, 12, 21, 80, 82, 83,
84, 87, 89, 90, 91, 94, 99,
100
- Buzău, 88, 91
- Călărași, 13, 17, 19, 20, 33,
36, 38, 39, 40, 41, 80, 81,
86, 92, 100
- Câmpia Burnasului, 43
- Canlia, 24
- Carpați, 9, 10, 11, 13, 14, 15,
17, 18, 20, 25, 26, 32, 33,
34, 42, 43, 47, 69, 98, 99
- Castelu, 24, 27
- Chiajna, 32
- Chirnogi, 21, 25, 43, 47, 48,
49, 50, 55, 57, 58, 60, 80,
98, 100
- Chiscani, 64, 66, 67
- Chișcani, 21, 23, 25, 28, 44,
47, 49, 50, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 81, 93, 100
- Covurlui, 11, 99
- Craiova, 85
- Dănești, 13, 15, 20, 33, 36, 39,
41, 81, 100

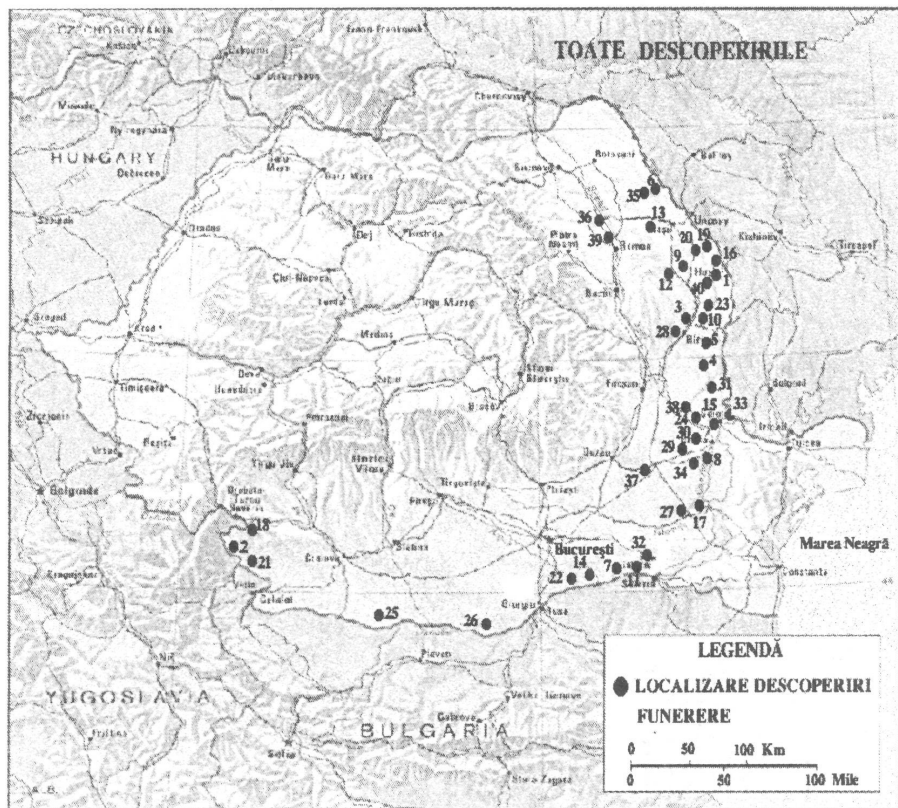
Dobrogea, 23	Gârlița, 24
Dodești, 11, 15, 19, 20, 31, 33, 42, 81, 100	Gitna, 32
Dorobanțu, 47, 48, 50, 62, 64, 81, 100	Giurgiu, 21, 43, 82, 84, 92, 94, 95
Drăgănești, 14	Gogosu, 79
Dridu, 14, 26, 27, 88, 95, 98, 99	Grozești, 17, 20, 32, 33, 36, 41, 42, 82, 100
Drobeta-Turnu Severin, 83, 84	Hagieni, 26, 47, 49, 50, 62, 64, 66, 83, 100
Dumeștii Vechi, 81	Hanska, 15
Dumeștii Vechi, 15, 19, 20, 33, 36, 38, 39, 41, 100	Hinova, 47, 48, 50, 83, 100
Dumeștii-Vechi, 12	Holboca, 11, 16, 17, 18, 20, 32, 33, 36, 39, 40, 41, 83, 100
Dunăre, 9, 10, 29, 43, 47, 69	Huși, 12, 79, 88
Dunărea, 26, 28, 92, 94	Ialomița, 23, 83, 85
Dunărea de Jos, 29	Iași, 12, 16, 19, 20, 33, 36, 40, 81, 82, 83, 86, 89, 96, 98, 99, 101
<i>Dunării</i> , 18, 43, 69	Ileana-Podari, 27
Erbiceni, 12, 16, 19, 20, 31, 33, 36, 41, 82, 96, 100	Istria, 23
Foltești, 86	Ivești, 85
Frătești, 22, 23, 25, 28, 43, 44, 47, 50, 54, 55, 59, 62, 65, 66, 67, 82, 94, 100	Izmășa, 21, 47, 50, 53, 58, 83, 101
Galați, 12, 15, 18, 20, 32, 33, 42, 80, 82, 86, 87, 88, 96, 100	Izvoru, 21, 25, 26, 28, 29, 43, 45, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 84, 94, 95, 101
Galați "Valea lui Tuluc", 16, 18, 42	

- Jigălia, 12, 16, 20, 32, 33, 36,
40, 84, 101
- Jijiei, 32, 96
- Kalfa, 14
- Lukașevka, 14
- Izmâșa, 47
- Izvoru, 47
- Mânăstirea, 86
- Marea Neagră, 26
- Mehedinți, 79, 83, 93, 98
- Meria, 32
- Mihail Kogălniceanu, 83
- Mogoșești, 31, 39, 79
- Moldova, 9, 11, 13, 16, 17, 18,
69, 97, 98, 99
- Muntenia, 18, 28, 34
- Nalbant, 23
- Nănești, 13, 16, 20, 33, 42, 84,
101
- Neamț, 87, 88, 89, 92
- Obârșia, 22, 23, 25, 26, 27, 45,
47, 50, 53, 54, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 61, 62, 63, 65,
66, 67, 84, 99, 101
- Olt, 84, 99
- Oltenești, 88
- Oltenia, 18, 34
- Oltenița, 21, 25, 80
- Parincea, 84
- Păuleasca, 21, 24, 28, 43, 47,
48, 49, 50, 51, 62, 63, 64,
65, 66, 67, 85, 91, 101
- Platonești, 23, 26, 44, 47, 48,
53, 54, 55, 57, 58, 59, 60,
62, 63, 65, 66, 67, 85, 101
- Pogonești, 13, 17, 20, 32, 33,
36, 41, 42, 85, 101
- Porțile de Fier, 26
- Prut, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18,
20, 32, 33, 42, 69
- Râmnicelu, 47, 48, 50, 62, 86,
101
- Roman, 88
- Satu Nou, 27
- Satu-Nou, 24
- Șendreni, 11, 15, 19, 20, 32,
34, 42, 87, 99, 101
- Serdaru, 11, 19, 32, 34, 42,
87, 99
- Sihleanu, 22, 23, 24, 47, 49,
50, 53, 54, 55, 57, 62, 63,
65, 67, 86, 93, 101
- Slobozia, 23, 83, 85
- Stoicani, 13, 17, 18, 31, 33,
36, 38, 39, 40, 41, 86, 96,
101

Șuletea, 84	Tufești, 87
Sultana, 23, 26, 27, 28, 29, 43, 44, 45, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 65, 66, 67, 86, 94, 95, 101	Ulmeni, 43, 48, 51, 55, 59, 88, 101
Tecuci, 32	Umbrărești, 13, 17, 20, 32, 34, 36, 41, 42, 88, 101
Teleorman, 85	Văleni, 13, 16, 19, 34, 36, 39, 40, 88, 101
Țibucani, 14, 20, 87, 101	Vaslui, 79, 80, 81, 84, 85, 88, 90, 98
Țiburcani, 34	Viișoara, 81
Tichilești, 22, 24, 48, 49, 51, 62, 65, 66, 87, 101	Vinețești-Cordeni, 34
Tisei, 18	Vinețești-Cordeni, 12, 16, 19, 20, 31, 42, 88
Todireni, 12, 17, 20, 32, 34, 36, 39, 41, 42, 87, 97, 101	

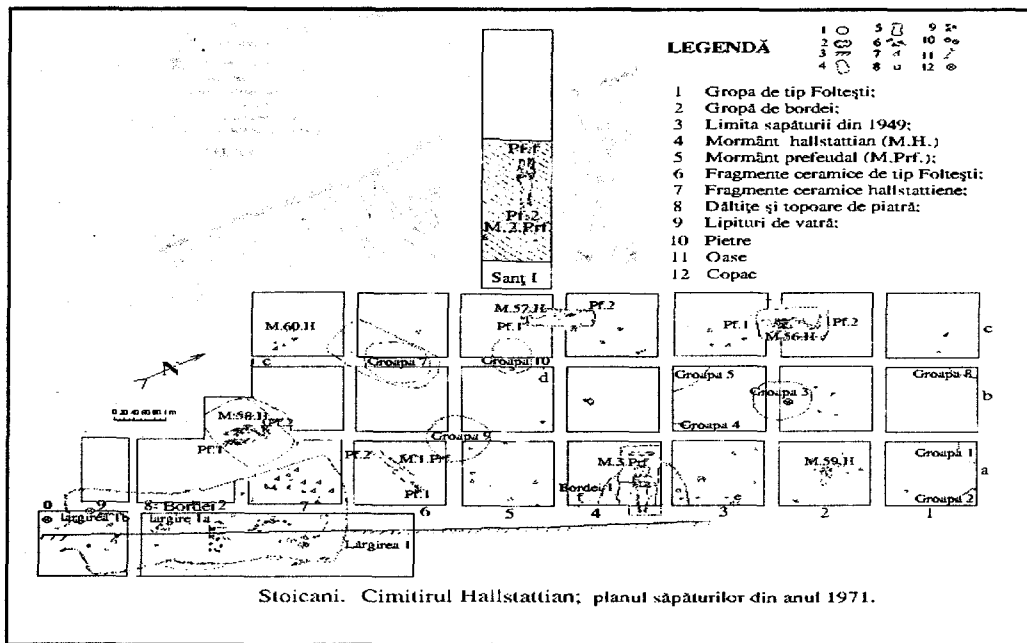

Harta II. Necropole, din secolele VIII-X, din spațiul extracarpatic.

Harta III. Toate descoperirile cu caracter funerar, din secolele VIII-X, din spațiul extracarpatic.

Fig. II. Plan de săpătură. Stoicani - Jud. Galați
(după M. Petrescu-Dâmbovița, M. Dinu)

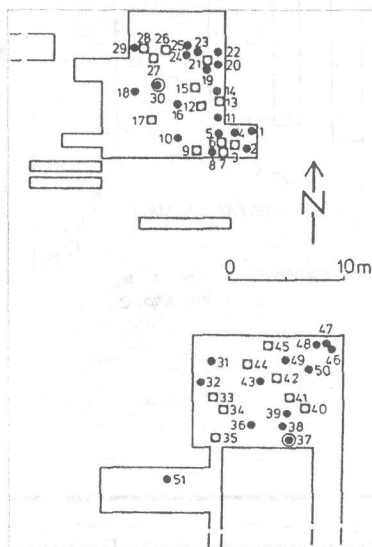
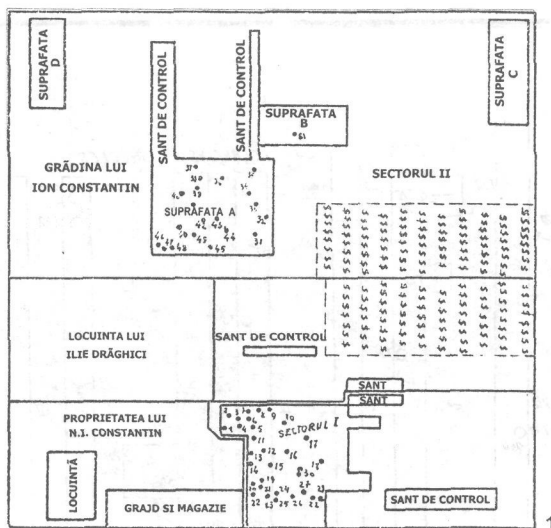

Fig. III. Planuri de săpătură. 1. Chișcani - Jud. Brăila (după N. Harțușe, F. Anastasiu, I. Broscățeanu);
2. Chișcani - Jud. Brăila (după U. Fiedler)

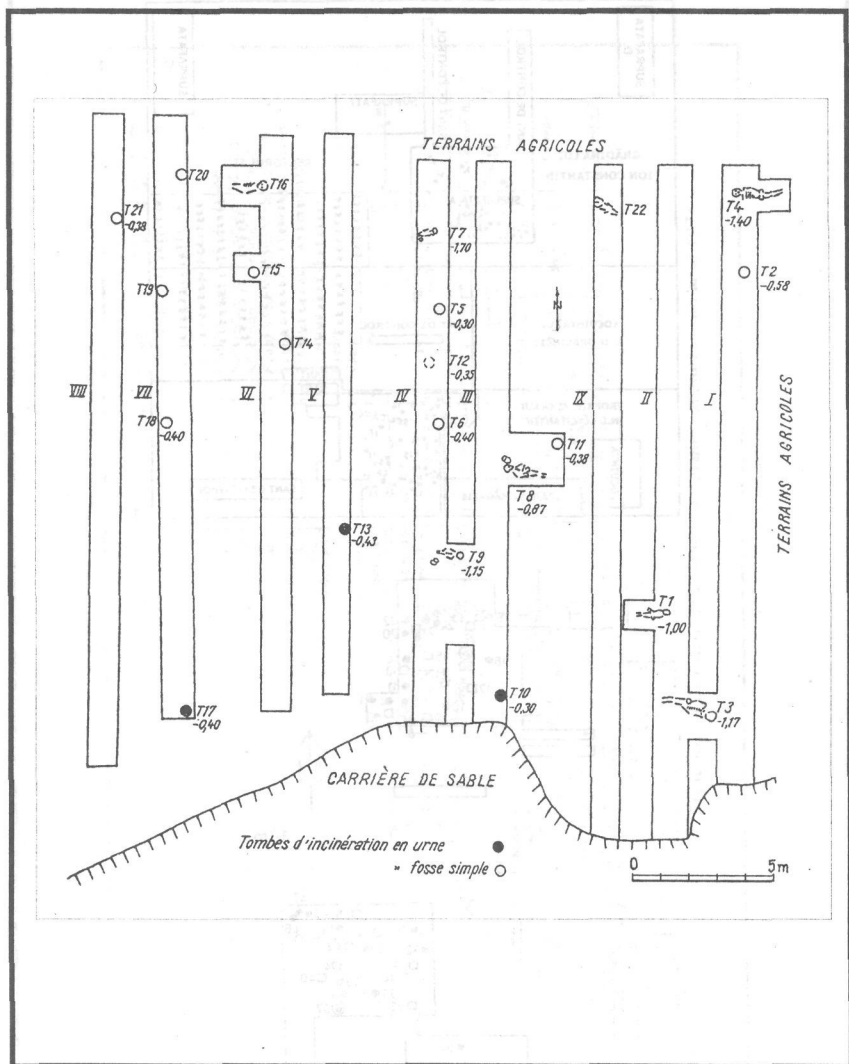

Fig. IV. Planul necropolei de la Frătești - Jud. Giurgiu
(după S. Dolinescu-Ferche, M. Ionescu)

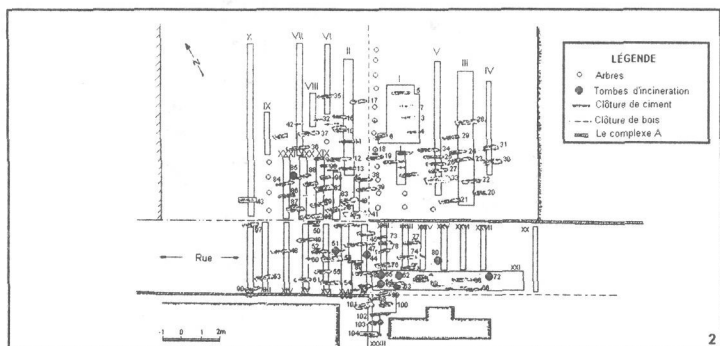
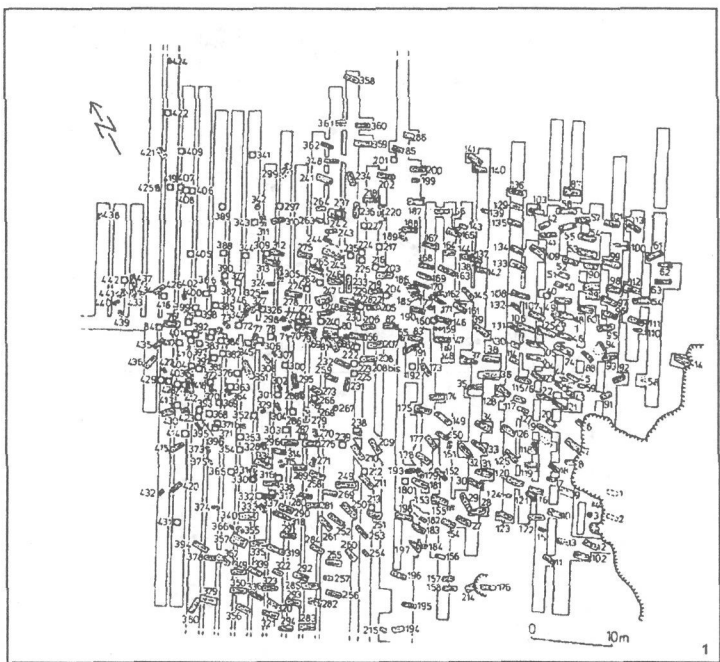

Fig. V. Planuri de săpătură. 1. Izvoru - Jud. Giurgiu (după U. Fiedler); 2. Obârșia - Jud. Olt (după O. Toropu)

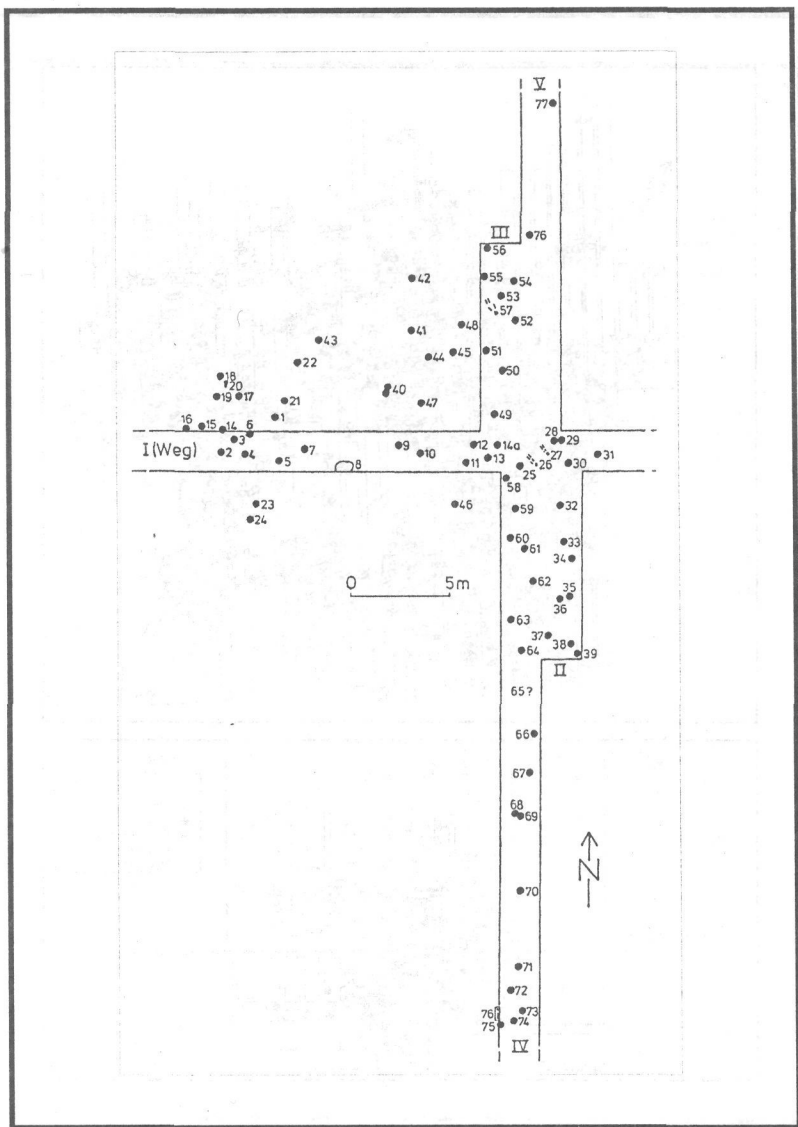

Fig. VI. Planul necropolei de la Sihleanu - Jud. Brăila
(după U. Fiedler)

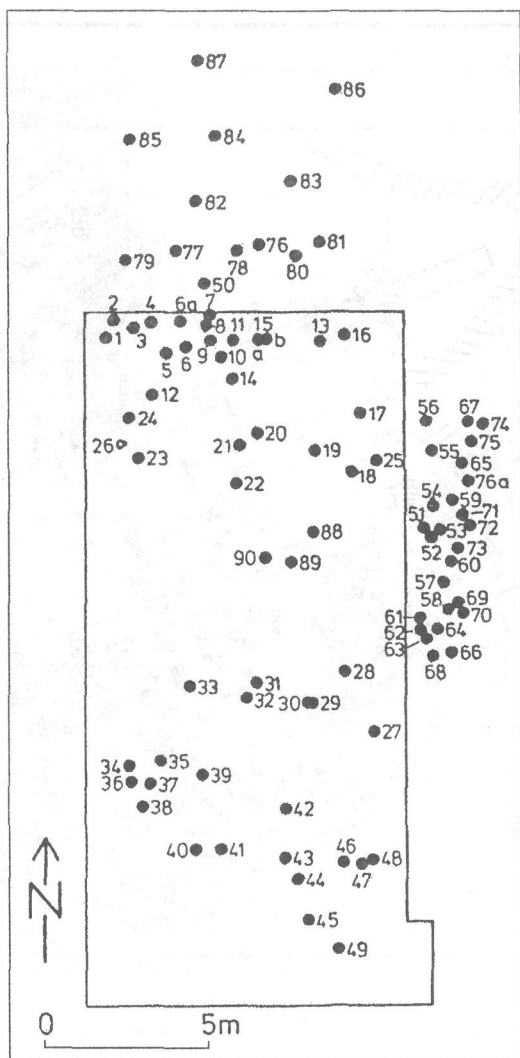

Fig. VII. Planul necropolei de la Tichilești - Jud. Brăila

(după U. Fiedler)

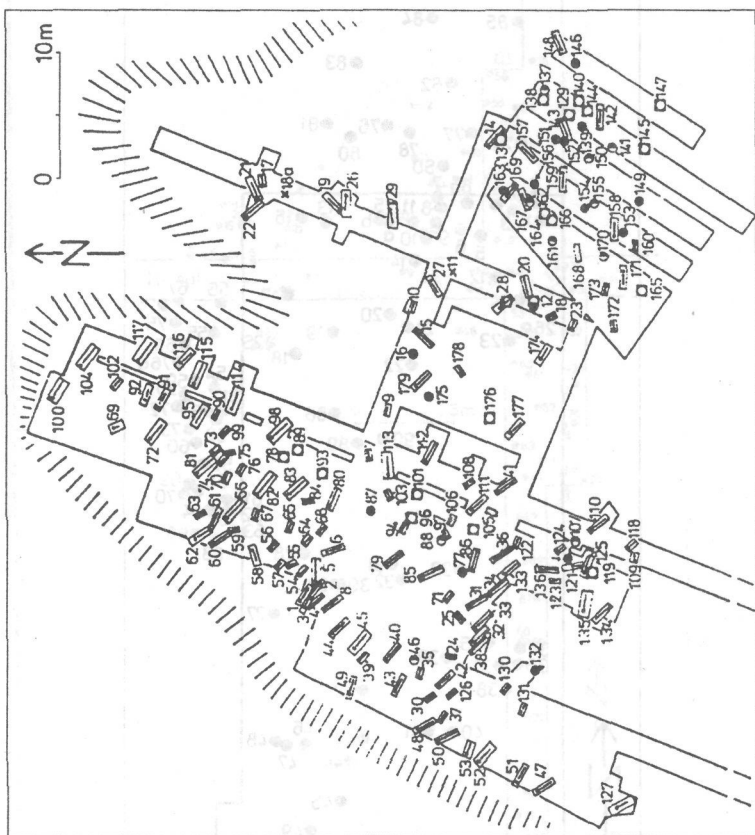

Fig. VIII. Planul necropolei de la Sultana - Jud. Călărași
(după U. Fiedler)

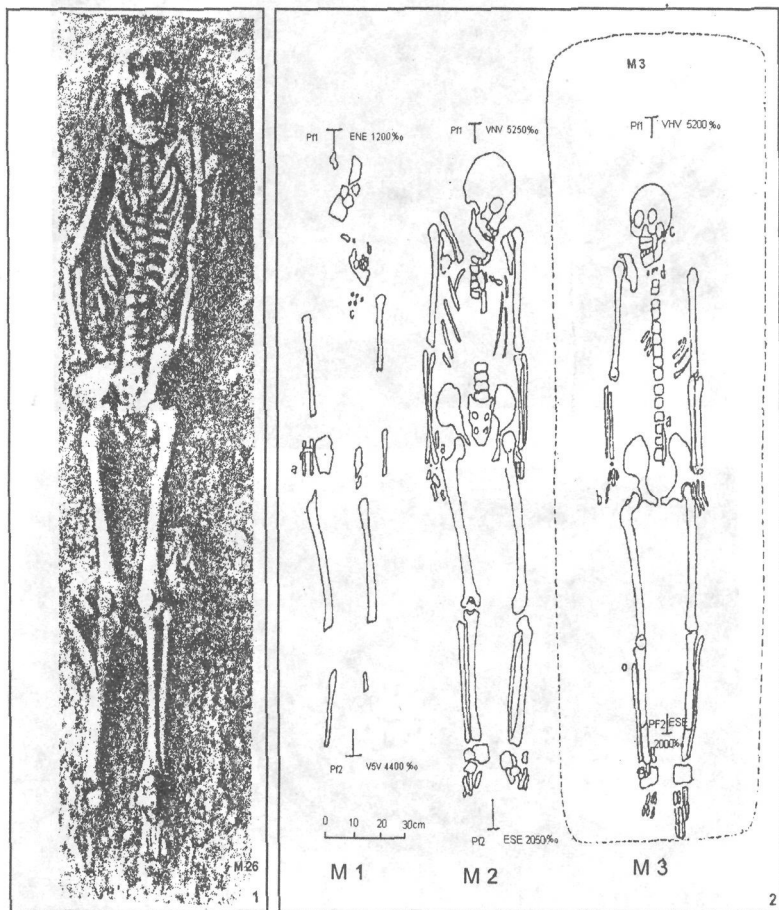
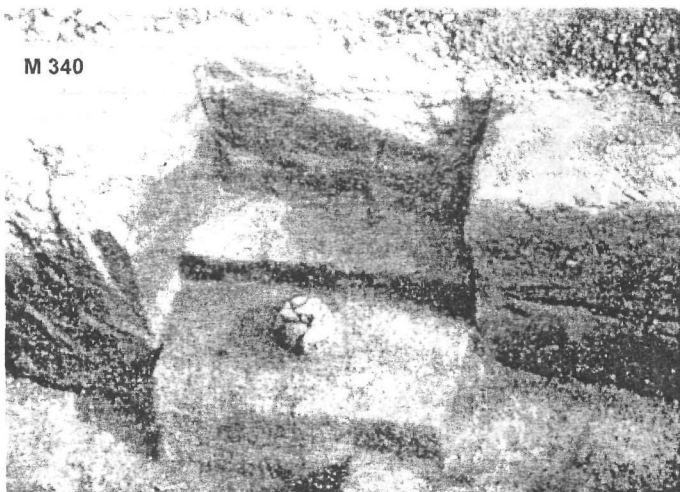
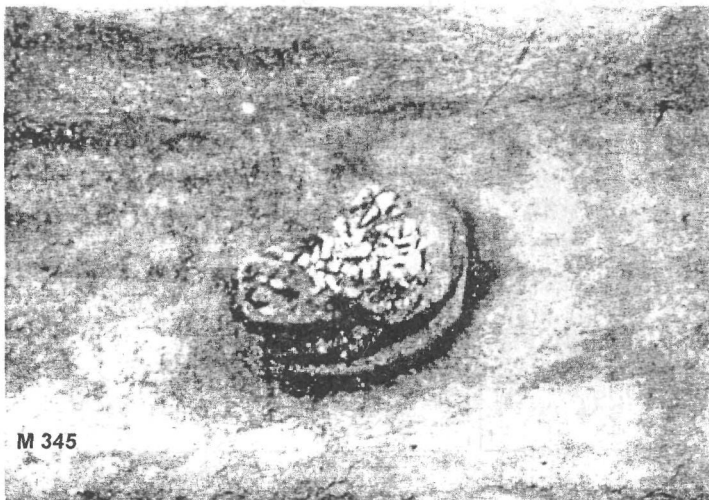

Fig. IX. Detalii de morminte. 1. M 26 Holboca - Jud. Iași (după I. Nestor și colaboratori); 2. M 1-3 Stoicani - Jud. Galați (după M. Petrescu-Dâmbovița, M. Dinu)

M 340

1

M 345

2

Fig. X. Detalii de morminte. 1-2. Izvoru - Jud. Giurgiu
(după B. Mitrea)

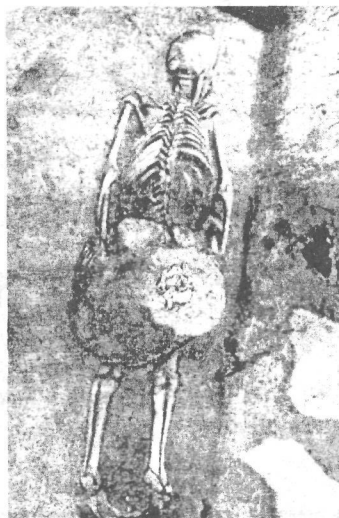
1

M 340

2

M 357

3

Fig. XI. Detalii de morminte. 1-3 Izvoru - Jud. Giurgiu
(după B. Mitrea)

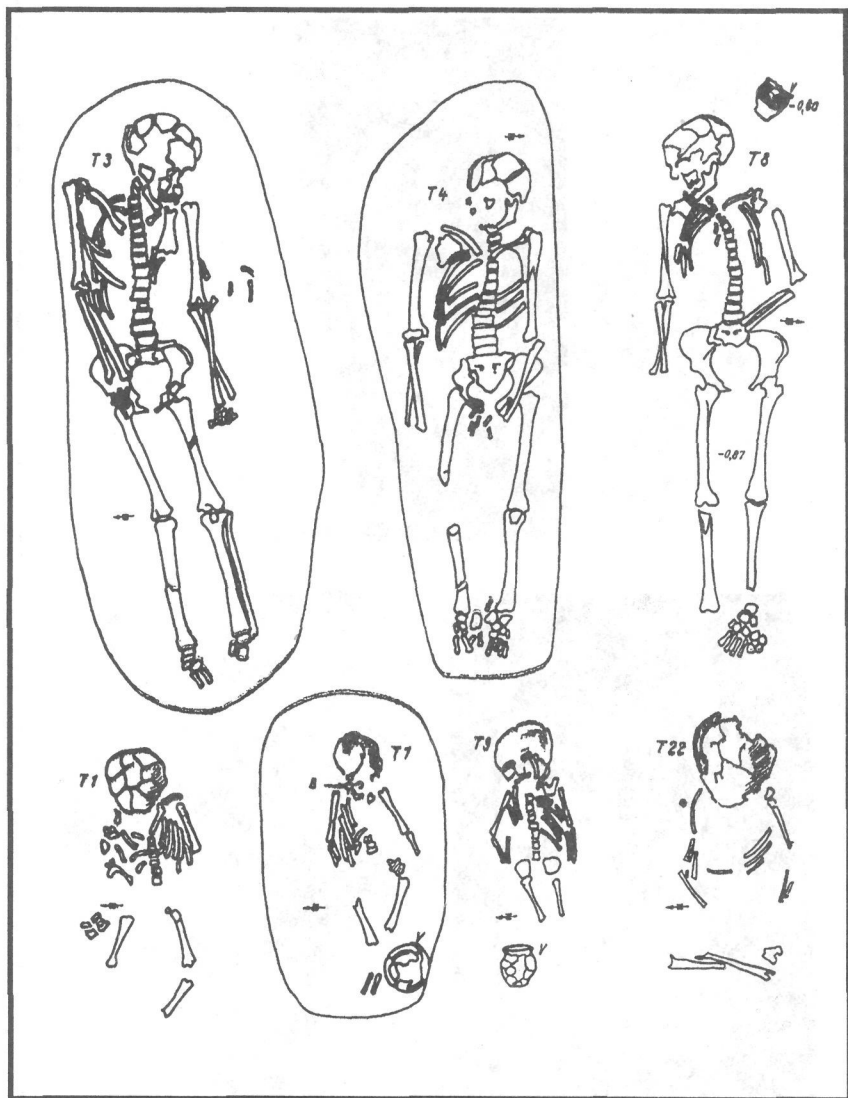

Fig. XII. Detalii de morminte. Frătești - Jud. Giurgiu
(după S. Dolinescu-Ferche, M. Ionescu)

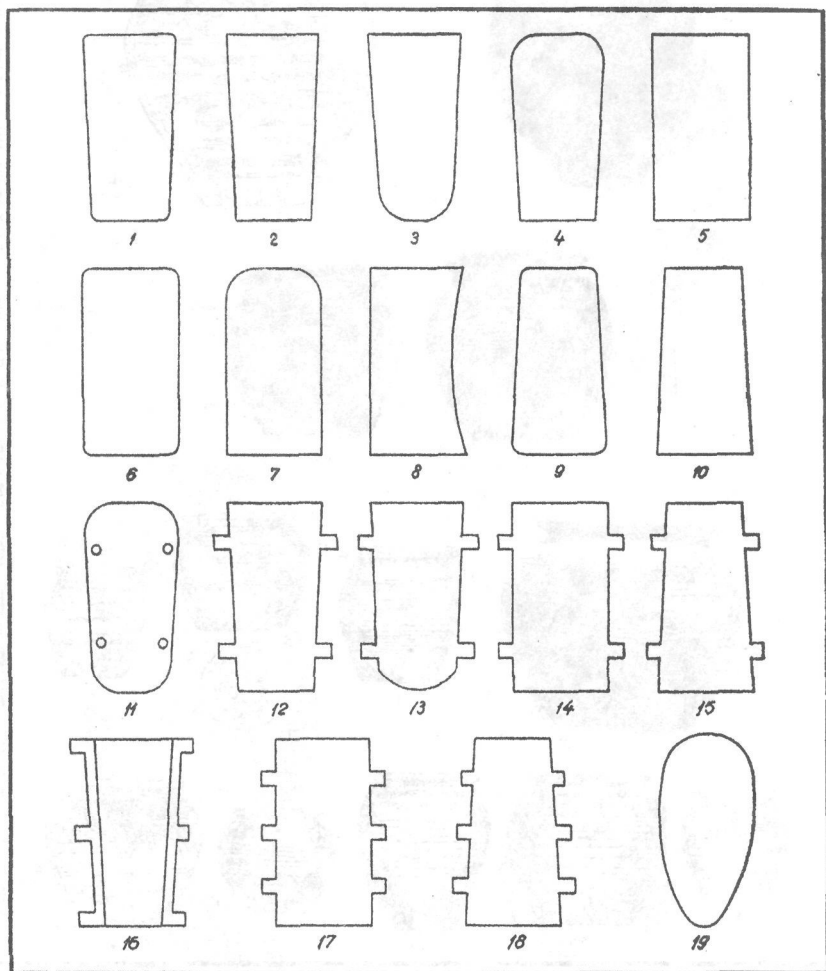
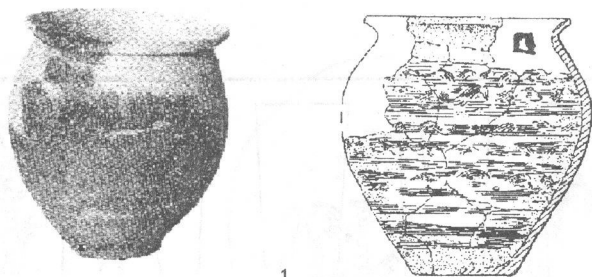

Fig. XIII. Detalii de morminte. 1-19. Obârșia - Jud. Olt
(după O. Toropu, O. Stoica)

1

2

3

4

5

6

7

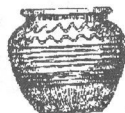
8

9

10

11

12

Fig. XIV. Ceramică. 1. Galați "Valea lui Tuluc" - Jud. Galați (după I.T. Dragomir, D. Gh. Teodor); 2-4. Izvoru - Jud. Giurgiu (după B. Mitrea); 5-11. Obârșia - Jud. Olt (după O. Toropu); 12. Sultana - Jud. Călărași (după B. Mitrea)

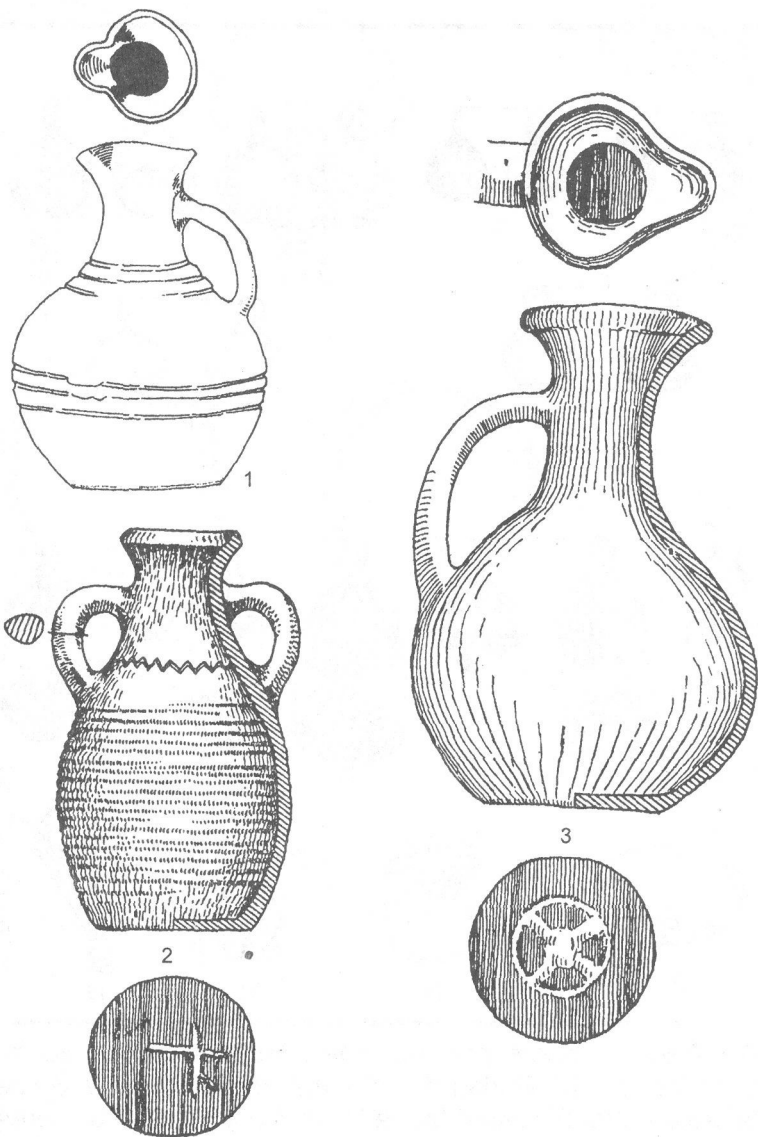

Fig. XV. Ceramică. 1. Frătești - Jud. Giurgiu (după S. Dolinescu-Ferche, M. Ionescu); 2-3. Obârșia - Jud. Olt (după O. Toropu, O. Stoica)

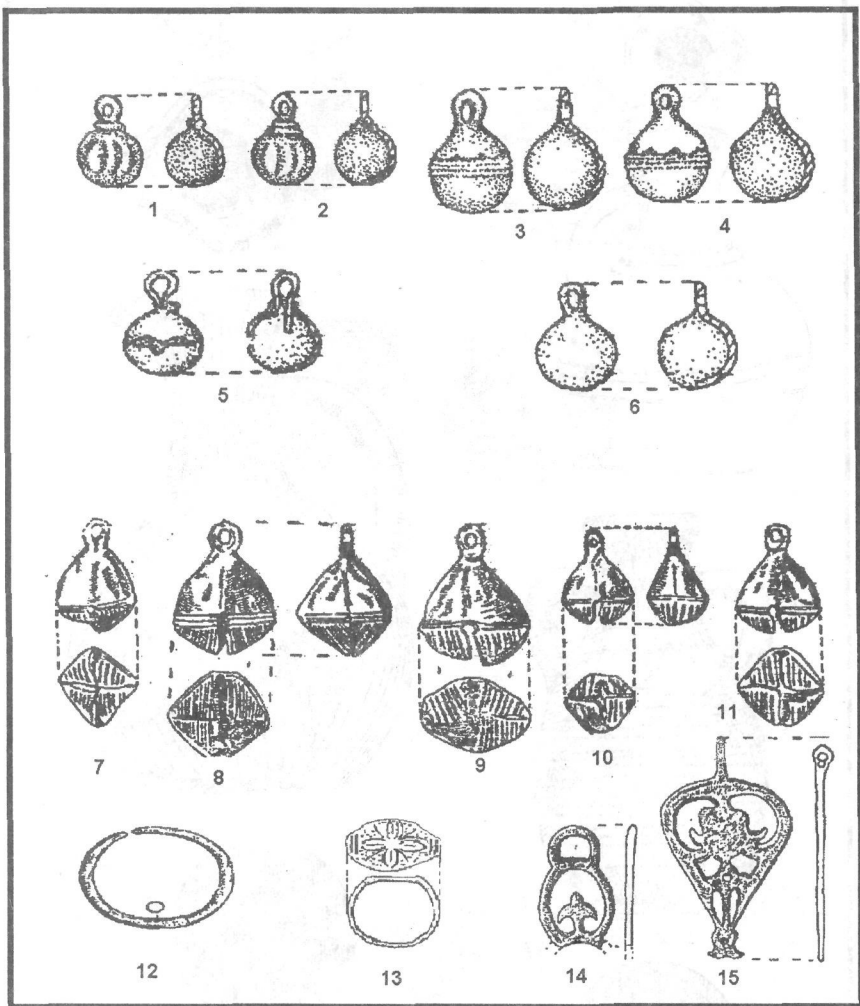

Fig. XVI. Piese de port și podoabă. 1-6. Arsura - Jud. Vaslui (după D.Gh. Teodor); 7-12. Bârlad "Parc" - Jud. Vaslui (după V. Spinei); 13. Călărași - Jud. Botoșani (după D.Gh. Teodor); 14-15. Berești - Jud. Galați (după V. Spinei)

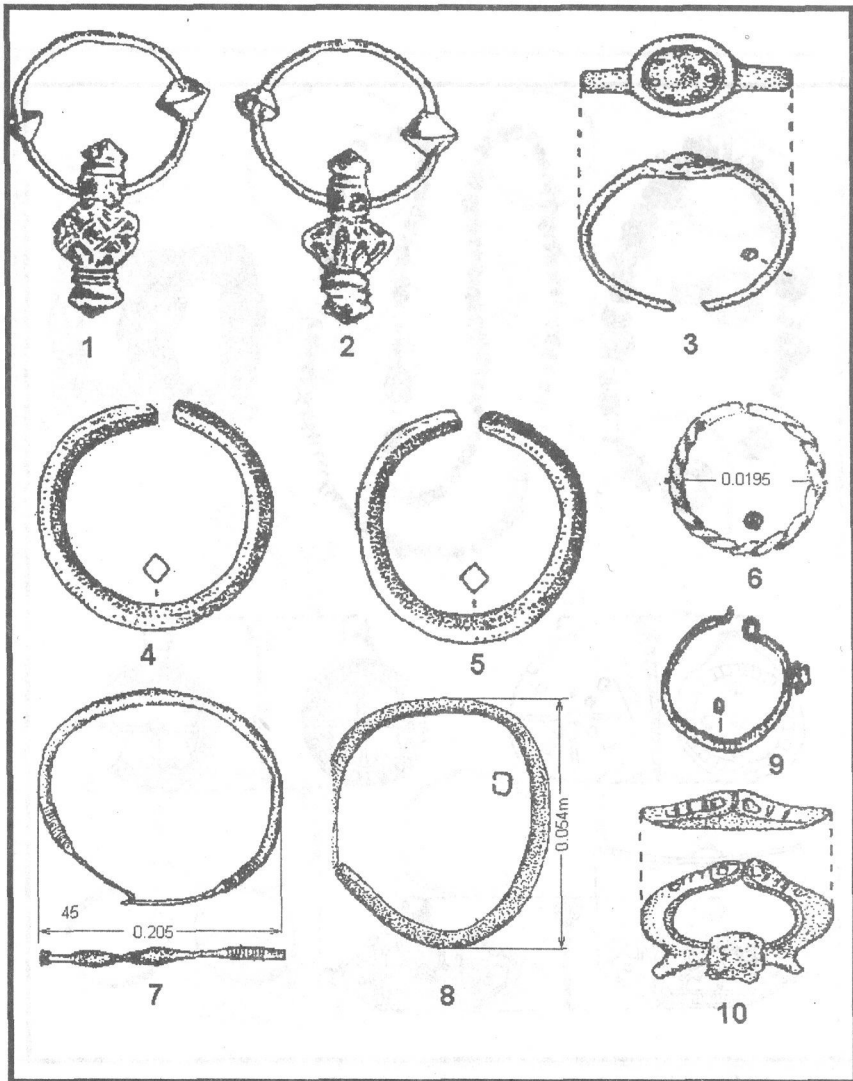

Fig. XVII. Piese de port și podoabă. 1-3. Arsura - Jud. Vaslui (după D.Gh. Teodor); 4-5. Bârlad "Moara lui Chicoș" - Jud. Vaslui (după V. Spinei); 6. Holboca - Jud. Iași (după I. Nestor și colaboratori); 7. Jigălia - Jud. Vaslui (după G. Coman); 8-9. Stoicani - Jud. Galați (după M. Petrescu-Dâmbovița, M. Dinu); 10. Erbiceni - Jud. Iași (după D.Gh. Teodor)

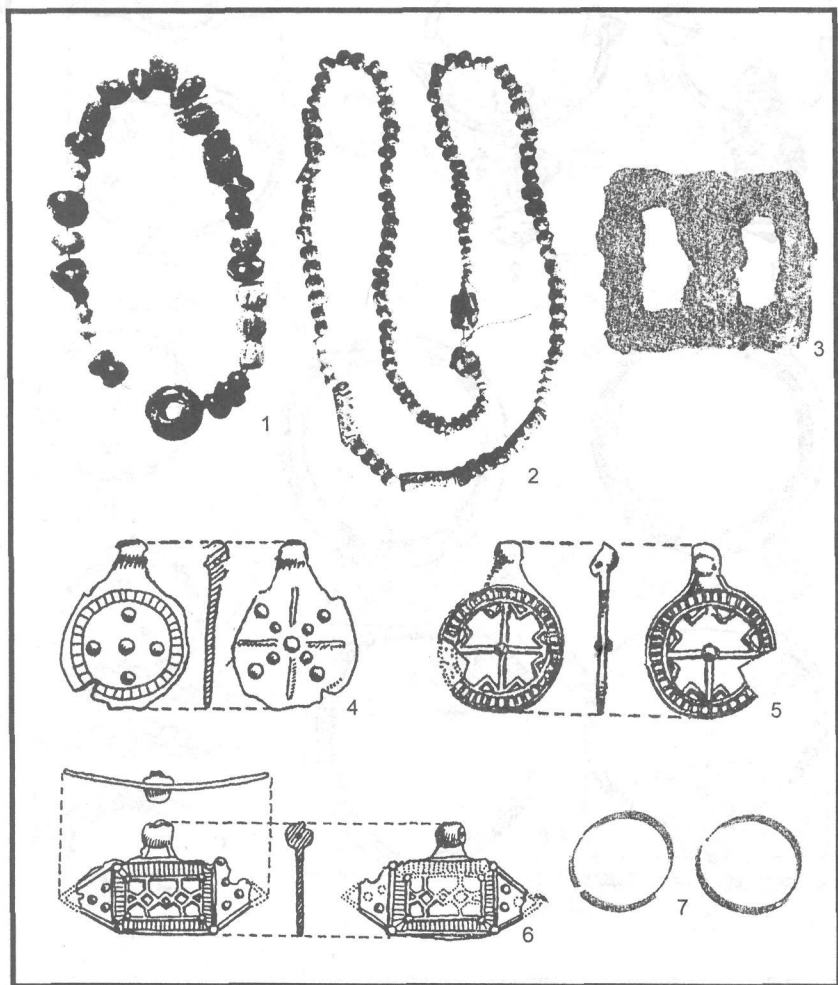

Fig. XVIII. Piese de port și podoabă. 1-2. Izvoru - Jud. Giurgiu (după B. Mitrea); 3. Tichilești - Jud. Brăila (după N. Harțuche); 4-6. Obârșia - Jud. Olt (după O. Toropu, O. Stoica); 7. Râmnicelu - Jud. Brăila (după N. Harțuche, F. Anastasiu)

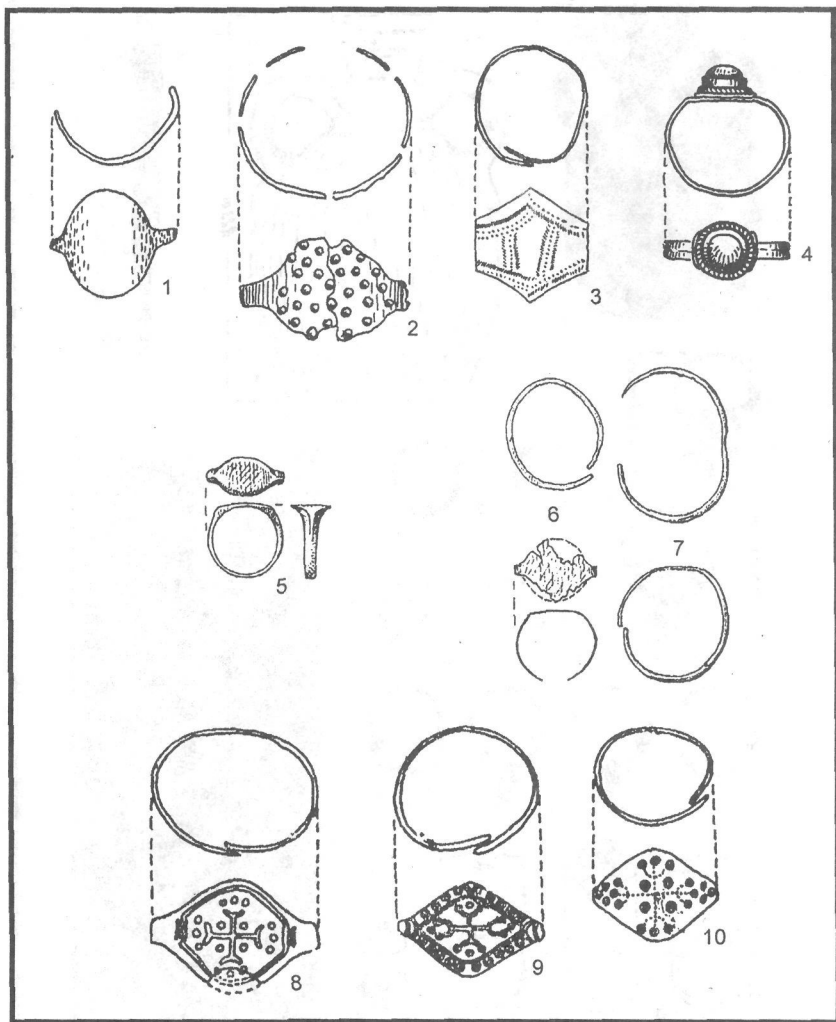

Fig. XIX. Piese de port și podoabă. 1-4, 6-7. Obârșia - Jud. Olt (după O. Toropu, O. Stoica); 5, 8-9. Sultana - Jud. Călărași (după B. Mitrea); 10. Tichilești - Jud. Brăila (după N. Harțuche, F. Anastasiu)

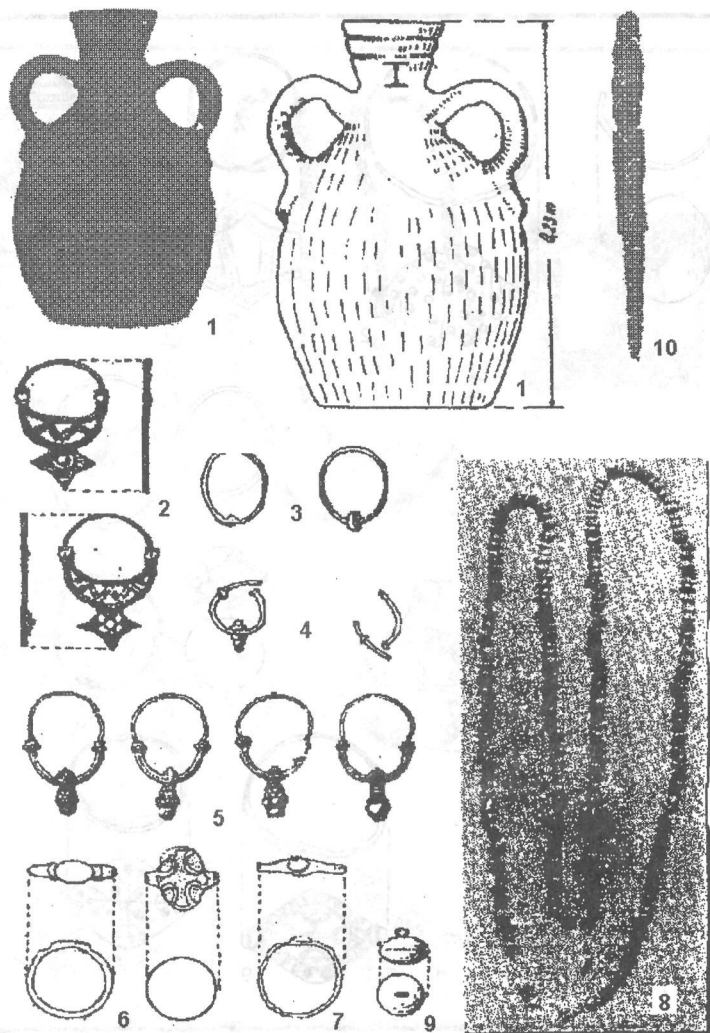

Fig. XX. Mobilierul funerar al M 158 de la Sultana - Jud. Călărași
(după B. Mitrea)

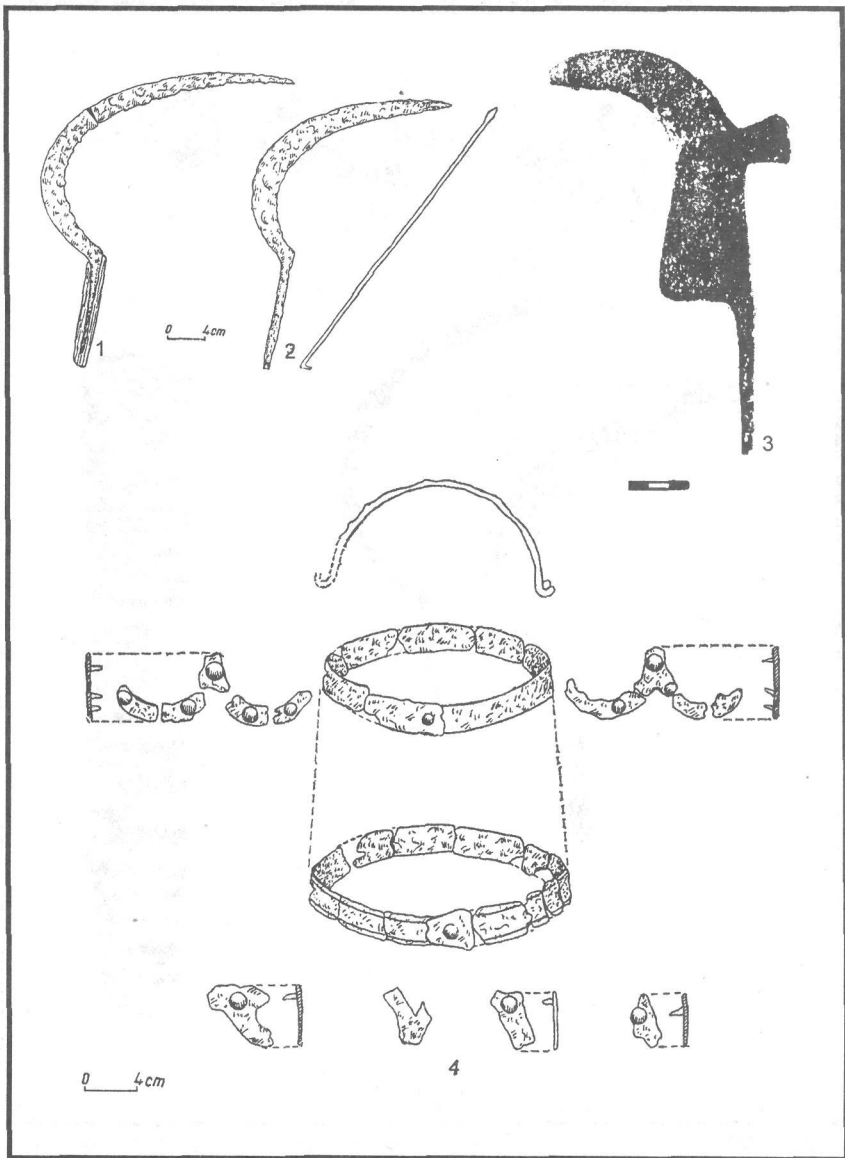

Fig. XXI. Unelte și ustensile. 1-2, 4. Obârșia - Jud. Olt (după O. Toropu, O. Stoica); 3. Dumeștii Vechi - Jud. Vaslui (după D. Gh. Teodor)

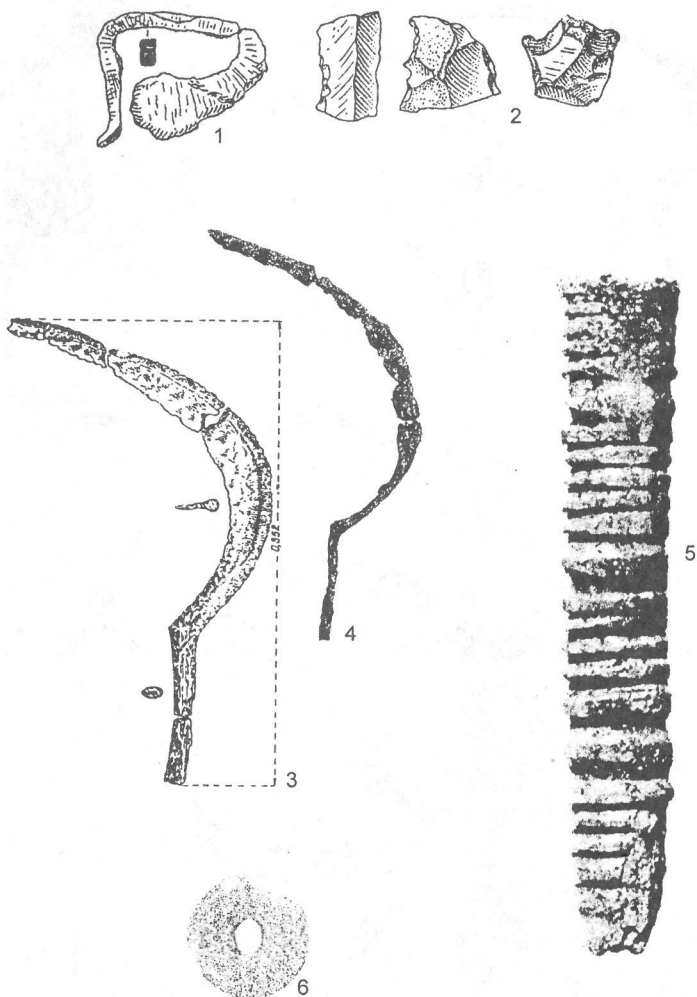

Fig. XXII. Unelte și ustensile. 1-2, 4. Sultana - Jud. Călărași (după B. Mitrea); 3, 5. Izvoru - Jud. Giurgiu (după B. Mitrea); 6. Chiscani - Jud. Brăila (după N. Harțuche, F. Anastasiu)

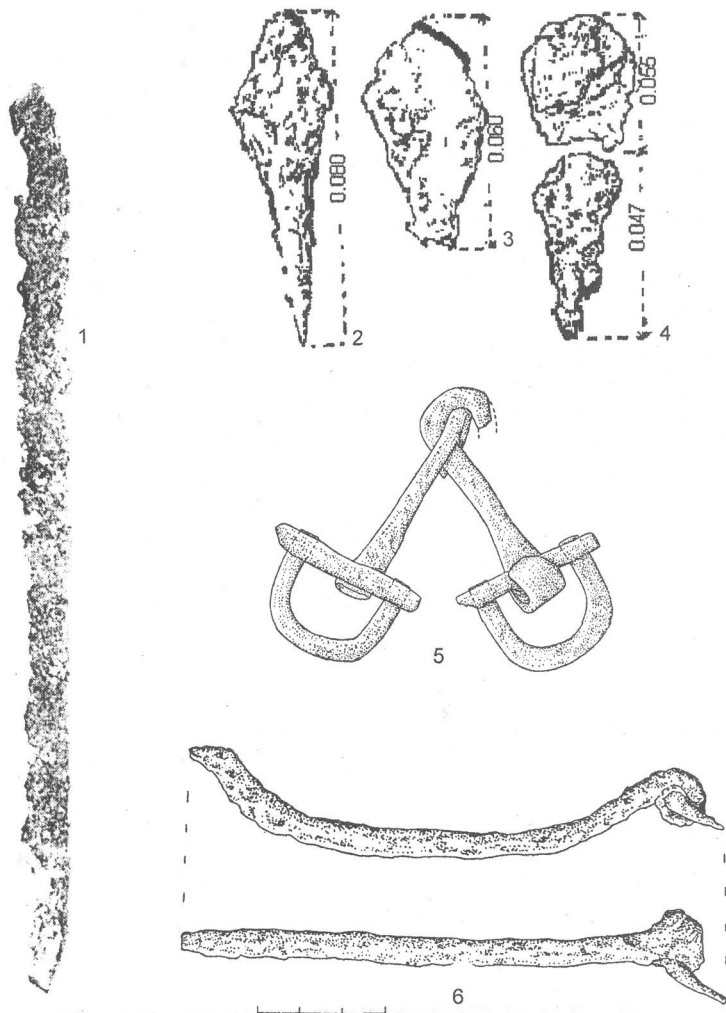

Fig. XXIII. Arme și piese de harnașament. 1. Băneasa - Jud. Galați (după N. Zaharia, M. Petrescu-Dâmbovița, Em. Zaharia); 2-4. Holboca - Jud. Iași (după I. Nestor și colaboratori); 5. Pogonești - Jud. Vaslui (după V. Spinei); 6. Umbrărești - Jud. Galați (după V. Spinei)

CRISTIAN LUCA, născut la 13 august 1974 în București. A urmat Liceul Teoretic "Iulia Hașdeu" (1988-1992), Facultatea de Istorie-Geografie a Universității "Spiru Haret" (1993-1995) și Facultatea de Istorie a Universității din București (1995-1999), pe care a absolvit-o cu specializarea Istorie medievală. Masterat la secția Istoria Sud-Estului Europei din cadrul aceleiași instituții de învățământ superior, unde, în prezent, este doctorand, urmărind realizarea unei teze privind relațiile politice, comerciale și culturale ale Țării Românești și ale Moldovei cu Veneția în secolul al XVII-lea. Din anul academic 1999/2000 preparator universitar la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie a Universității "Dunărea de Jos" din Galați. Membru asociat al Institutului Român de Genealogie și Heraldică "Sever Zotta" Iași și titular al Comisiei de Istorie a Orașelor din România. Membru al Consiliului științific al Institutului de Studii Balcanice al Universității din Craiova. Preocupat îndeosebi de relațiile Țărilor Române cu statele italiene, în contextul raporturilor politice internaționale din secolele XVI-XVII, și de evoluția habitatului rural și urban din spațiul extracarpatic în cursul veacurilor amintite. A efectuat ca bursier câteva stagii de specializare, documentare și cercetare în Italia (Veneția, Milano), a susținut comunicări la reuniuni științifice interne și internaționale (Veneția) și a elaborat mai multe studii și articole publicate în periodice de specialitate din țară și străinătate, precum și lucrarea Petru Cercel – un domn umanist în Țara Românească, Editura Militară, Colecția Domnitori și voievozi s.n., București, 2000.

DRAGOȘ ALEXANDRU MÂNDESCU născut la 16 martie 1976 în Câmpulung-Muscel. A urmat Școala Normală "Carol I" din Câmpulung-Muscel (1990-1995) și Facultatea de Istorie a Universității din București (1995-1999), pe care a absolvit-o cu specializarea Istorie antică și arheologie. Masterat la secția Arheologie și istorie clasică greco-romană din cadrul aceleiași instituții de învățământ superior, unde actualmente este doctorand, urmărind realizarea unei teze privind cronologia relativă și absolută a culturii getice timpurii (sec. V-III a.Chr.) între Carpați, Balcani și Nistru. În prezent muzeograf la Secția de istorie a Muzeului Județean Argeș din Pitești. Membru fondator al Seminarului de Arheologie "Vasile Pârvan" din Universitatea București. Preocupat îndeosebi de arheologia celei de-a doua epoci a fierului și de cultura geto-dacică clasică. A efectuat un scurt stagiul de documentare în Italia (Veneția, Padova), a susținut comunicări la reuniuni științifice interne și internaționale (al IV-lea Colocviu Internațional de Arheologie Funerară, Tulcea 2000; International Archaeological Symposium "The City of the Living and the City of the Dead", Pola 2000) și a elaborat câteva studii și articole publicate în periodice de specialitate din țară.